

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Jenny Teofilović

**Stigmatizacija priseljencev prve in druge generacije iz
republik bivše Jugoslavije v Sloveniji**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2024

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Jenny Teofilović

**Stigmatizacija priseljencev prve in druge generacije iz
republik bivše Jugoslavije v Sloveniji**

Diplomsko delo

Mentor: doc. dr. Srečo Dragoš

Ljubljana, 2024

Najprej bi se rada zahvalila prijateljem in družini, ki so me ves čas podpirali in mi stali ob strani. Hvala za vse vzpodbudne besede.

Hvala tudi mentorju doc. dr. Sreču Dragošu za usmeritve, podporo in predvsem za razumevanje.

Največja zahvala pa gre udeleženkam in udeležencem v raziskavi, ki so si vzeli čas in z mano delili svoje zgodbe, tudi tiste res težke. Brez njih naloga ne bi obstajala.

»Tujec si že zato, ker imaš napačen priimek, če tvoji dedki prihajajo z juga, če ješ čevapčiče ali jastoge, če poslušáš sevdalinke ali Azro. Včasih je dovolj že, če tvoj naglas pri slovenski besedi ni pravšnji, če ti ne dišijo pečenice s kislim zeljem, če imaš nekoliko poudarjen nos, če si previsok ali če je barva tvojih oči, las in kože nekoliko temnejša. V vsakem teh primerov nimaš nobenih pravic, ker pač nisi 'naš', tvoje babice in dedki, tvoja mama in oče pač niso uživali prave hrane in sončnih žarkov pod pravim kotom ...«

Tonči Kuzmanić, Bitja s pol strešice

PODATKI O DIPLOMSKEM DELU

Ime in priimek: Jenny Teofilović

Naslov diplomske naloge: Stigmatizacija priseljencev prve in druge generacije iz republik bivše Jugoslavije v Sloveniji

Kraj: Ljubljana

Leto: 2024

Število strani: 88

Število prilog: 8

Mentor: doc. dr. Srečo Dragoš

Ključne besede: priseljenci, migracije, predsodki, stereotipi, diskriminacija, stigmatizacija

Povzetek: Diplomsko delo zajema raziskovanje izkušenj priseljencev prve in druge generacije iz republik bivše Jugoslavije v Sloveniji. Teoretični del je namenjen pregledu zgodovinskega in družbenega konteksta migracij v slovenskem prostoru, ki je ključen za razumevanje položaja priseljencev. Opisani so pomembni pojmi, kot so nestrpnost, stereotipi, predsodki, stigma in diskriminacija, s poudarkom na sodobnih oblikah, ki so bolj subtilne in jih je težje opaziti, hkrati pa lahko takšne oblike dajejo iluzijo, da se je situacija izboljšala in da je diskriminacije vedno manj. Opredeljene so tudi različne posledice diskriminacije. Cilj diplomskega dela je ugotoviti, kakšne so izkušnje priseljencev na različnih področjih njihovih življenj, s kakšnimi oblikami diskriminacije se morda srečujejo, če občutijo stigmatizacijo in kako se s tem soočajo. Ugotovitve so zbrane s pomočjo intervjujev sedmih posameznikov, ki so delili svoje zgodbe. Rezultati raziskave kažejo, da se položaj priseljencev v Sloveniji ni izboljšal, saj so se ti posamezniki srečevali z različnimi oblikami diskriminacije in nestrpnosti ter občutili stigmatizacijo ali pa so vsaj imeli družinske člane, prijatelje in znance s takšnimi izkušnjami. Na tem področju je torej potrebnega še veliko dela. Za začetek bi morali o tematiki več govoriti in povečati ozaveščenost, morali bi izobraževati ljudi in preprečiti medijem, da še naprej ustvarjajo in krepijo negativno podobo priseljencev ter ponuditi več podpore organizacijam, ki se ukvarjajo s preprečevanjem in zmanjševanjem nestrpnosti.

Title: Stigmatisation of first- and second-generation immigrants from the republics of former Yugoslavia in Slovenia

Descriptors: immigrants, migrations, prejudice, stereotypes, discrimination, stigmatization

Abstract: The thesis explores the experiences of first- and second-generation immigrants from the republics of former Yugoslavia in Slovenia. The theoretical part begins with an overview of the historical and social context of migrations in Slovenia, as knowing the context is crucial to understanding the position and status of immigrants. Important terms are described such as intolerance, stereotypes, prejudice, stigma and discrimination, focusing on modern forms, which are subtler and more difficult to detect, consequently creating the illusion that there is less discrimination, and the situation has gotten better. The different consequences discrimination can have on the lives of individuals are also presented. The thesis aims at discovering the experiences of immigrants in different parts of their lives, what types of discrimination they could encounter, if they feel stigmatised and how they face these challenges. I gathered the information through interviews with seven individuals who shared their stories with me. The results showed that the situation in Slovenia has not improved, as these individuals faced different types of discrimination, intolerance and felt stigmatised, or they at least had family members, friends and acquaintances who had those experiences. A lot of work remains to be done in this area. As a start, we should talk more about this topic and increase awareness, we should educate people, prevent the media from further perpetuating the negative image of immigrants, and offer more support to organisations whose goal is the prevention and reduction of intolerance.

KAZALO VSEBINE

TEORETSKI UVOD.....	1
ZGODOVINSKI IN DRUŽBENI KONTEKST	1
MIGRACIJE IN SPREMEMBE V JUGOSLOVANSKEM PROSTORU	1
NACIONALIZEM, DRŽAVLJANSTVO IN ETNIČNA IDENTITETA.....	2
(NE)INTEGRACIJA IN NESTRPNOST	6
STEREOTIPI, PREDSDODKI IN STIGMA.....	7
STEREOTIPI.....	7
PREDSDODKI	8
STIGMA.....	9
DISKRIMINACIJA	10
SODOBNA DISKRIMINACIJA	11
OBLIKE IN PROSTORI DISKRIMINACIJE.....	12
POSLEDICE DISKRIMINACIJE	14
FORMULACIJA PROBLEMA	17
RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	18
METODOLOGIJA.....	19
VRSTA RAZISKAVE	19
MERSKI INSTRUMENTI IN VIRI PODATKOV	19
POPULACIJA IN VZOREC.....	19
ZBIRANJE PODATKOV	19
OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV	20
REZULTATI	21
REZULTATI	25
RAZPRAVA.....	35
SKLEPI	43
PREDLOGI.....	45
LITERATURA	46
PRILOGE.....	50
VODILO ZA INTERVJU.....	50
INTERVJU 1	51
INTERVJU 2	55
INTERVJU 3	59
INTERVJU 4	65
INTERVJU 5	72

INTERVJU 6	77
INTERVJU 7	81

TEORETSKI UVOD

ZGODOVINSKI IN DRUŽBENI KONTEKST

Fisher (2014) pravi, da smo vsi potomci migrantov. Že od samega začetka vrste *Homo sapiens* do danes smo se ljudje razselili po celotnem planetu, v iskanju boljših priložnosti, ali v begu pred propadajočimi družbami ali okolji (str. xii) (prev. a.). »Gibanje prebivalstva je [torej] globalen, stalen in spremenljiv proces, značilen za vsa zgodovinska obdobja. [...] Nanje vplivajo številni dejavniki: boljši življenjski pogoji, več možnosti za študij ali delo, [...], selitev na podlagi združitve z družino, prijatelji« (Kožar Rosulnik, 2018, str. 10-11).

MIGRACIJE IN SPREMEMBE V JUGOSLOVANSKEM PROSTORU

Od 1948 do 1974-75

Za namene diplomskega dela je najbolj relevanten zgodovinski kontekst notranjih migracij v jugoslovanskem prostoru, ki jih Mežnarić (1986) opredeli kot »lokalno ali medregionalno gibanje prebivalstva, ki je relativno stalnega značaja« (str. 25). V obdobju od leta 1948 do 1953 so se migracije v Jugoslaviji dogajale predvsem na kratke razdalje, iz vasi v mesta, ali pa celo samo iz ene vasi v drugo. Sledilo je obdobje demografske preobrazbe – dogajale so se hitre spremembe v strukturi prebivalstva in posledično hitre migracije. Kmečko prebivalstvo se je dokončno odpovedalo agrarnim dejavnostim in se množično selilo v mestna središča. Poleg novih možnosti zaposlitve se je pojavila tudi možnost šolanja. Te migracije so se začele šele nekaj let po končani vojni, saj so jih prej zavirale poveljne razmere in uničena industrija. Mežnarić (prav tam) prvo večje selitveno obdobje v jugoslovanskem prostoru torej umesti v obdobje med letoma 1953 in 1961.

Kobolt (2002) kot razlog za povečanje notranjega priseljevanja iz drugih jugoslovanskih republik v Slovenijo do leta 1974 navede predvsem iskanje dela – veliko Slovencev se je odselilo v tujino, kar je povzročilo pomanjkanje delovne sile in odprlo vrata za priseljence iz drugih držav. Po letu 1974 je množične selitve povzročilo zapiranje zahodnoevropskega tržišča, Slovenija pa je veljala za državo, kjer je bilo delo najlažje najti. Poleg tega Mežnarić (1986) pojasni spremembe v migracijskih dejavnikih. Dejavniki odbijanja (torej razlog za emigracijo) je ostajal isti. Do zaprtja srednjeevropskega tržišča je šlo za klasičen primer pritegnitve delovne sile iz drugih držav zaradi možnosti zaposlitve, po zaprtju pa se je ta pritegnitev izrazito preselila v Slovenijo (kot bolj razvito območje znotraj Jugoslavije).

Naslednje ključno obdobje za razumevanje zgodovinskega konteksta je obdobje po Balkanskih vojnah in osamosvojitvi Slovenije. Na migracije v teh letih so pomembno vplivali različni dejavniki. Kobolt (2002) opiše preplet treh ključnih dejavnikov, in sicer »zlom političnega sistema, ekonomska in strukturalna kriza ter etnično-nacionalni konflikti, ki so se [...] izrazili v vojnih spopadih[.]« Glavni razlogi za migracije niso bili več v iskanju zaposlitve, ampak v iskanju zatočišča, ljudje so bežali pred vojno in pred revščino. Slovenija je za »vzhodnoevropske in afro-azijske migrante postala predvsem tranzitna država, za migrante s kriznih območij nekdanje Jugoslavije pa ciljna, imigrantska država.« (str. 24) Pritiski na Slovenijo so bili vedno večji tako v smislu števila migrantov, kot tudi s strani Evropske unije, ki je kot pogoj za pridružitve zahtevala, da Slovenija še bolj zapre in nadzira svoje meje.

Kobolt (prav tam) nadalje poudarja, da Slovenija na takšno situacijo in na ustvarjanje dolgoročnega programa imigracijske politike ni bila pripravljena niti zakonodajno, niti vrednotno, glede na vrednote in stališča večinskega prebivalstva ter njegove nagnjenosti h gojenju stereotipov in predsodkov. Posledica vseh teh faktorjev je bilo iskanje zasilnih rešitev in storjene so bile mnoge napake, učinke le-teh pa so najbolj občutili tisti, ki so v Sloveniji iskali zatočišče ali delo.

Popis prebivalstva iz leta 2023 jasno prikaže, da je Slovenija v primerjavi z nekaterimi drugimi državami Evropske unije zelo zaprta. Januarja lanskega leta je bilo neslovenskih prebivalcev 189,8 tisoč, predstavljali pa so 9,0% populacije. V nekaterih drugih evropskih državah, na primer v Avstriji, priseljenci predstavljajo 18,8% populacije, v Nemčiji 14,6%, v Španiji pa 12,7% (eurostat, 2024).

NACIONALIZEM, DRŽAVLJANSTVO IN ETNIČNA IDENTITETA

NACIONALIZEM

Ravno zgoraj omenjena naravnost večinskega prebivalstva Slovenije je pomembno vplivala na položaj priseljencev in etničnih manjšin, oziroma nanj še vedno vpliva. Ideologija Slovenije se je že med procesom osamosvajanja, še bolj pa po njeni odcepitvi, pokazala kot izjemno nacionalistična (Zorn, 2007).

Definicij nacionalizma je sicer več. Po Smithu (2005, v Smaga in Urlep, 2019, str. 5) je primarno bistvo vseh definicij zanimanje za narod, torej »ideologija, ki postavlja narod v središče svojega zanimanja in poskuša prispevati k narodovi blaginji.« To samo po sebi ni nujno

slabo, saj pripadnost določenemu narodu pomembno prispeva h grajenju identitete posameznikov ter občutku povezanosti in enotnosti, vendar Razpotnik (2004, v Smaga in Urlep, 2019, str. 6) opozori na nevarne vidike nacionalizma. Zavedanje pripadnosti določenemu narodu in poudarjanje skupne zgodovine ter želja po ohranitvi naroda in kulture se lahko hitro sprevržejo v povečevanje lastnega naroda in v orodje za poglobljanje meja med »nami« in »njimi«, posledično pa lahko to postane izgovor za nestrpnost in diskriminacijo do »njih«.

Gellner (1988, v Toplak, 2014) nacionalistične ideologije ne vidi kot procesa, ki se dogaja istočasno ob samem nastajanju naroda, ampak kot predpogoj – takšne ideologije obstajajo že prej in povezujejo »skupino ljudi v skupnost na osnovi izključevanja tistih, ki narodu domnevno ne pripadajo« (str. 10). Bajt (2015) za razumevanje koncepta nacionalizma navede tri procese, ki se med seboj povezujejo: »1. razvoj naroda in nacionalne identitete, 2. potek nacionalnega gibanja in [...] ustanovitev samostojne države, 3. 'nacionalizirajoče' prakse države in nacionalistična stališča« (str. 155).

Lahko bi rekli, da je po teh treh točkah potekal proces osamosvojitve Slovenije, katerega pregled je pripravila Zorn (2009). Začetek sega v leto 1947, ko je Slovenija znotraj Jugoslavije dobila status federalne enote in s tem pridobila svoje lastne politične, kulturne in druge institucije. V tistem času je bilo v Jugoslaviji eno od osnovnih političnih načel »bratstvo in enotnost«, ki pa ga je v drugi polovici osemdesetih let Slovenija začela zavračati. Pojavilo se je prepričanje, da je Komunistična partija dolga leta dušila etnično raznolikost, ki je tako različne nacije znotraj Jugoslavije niso mogle zavarovati in razvijati brez politične neodvisnosti. V istem času so se v recesiji začele pojavljati zahteve po gospodarski blaginji in Slovenija, kot ekonomsko najbolj razvita republika Jugoslavije, se je čutila izkoriščano s strani drugih republik; dolg države je bil štet za glavno oviro na poti do gospodarske stabilnosti. To je izzvalo odločitve, da se odcepi od socialistične Jugoslavije.

DRŽAVLJANSTVO

V nadaljevanju procesa je ključen pojem državljanstva, ki se je bistveno spremenil ob ustanovitvi samostojne države, ker se je, kot pravi Zorn (2007), »spremenil celoten družbeni sistem (od dogovorne socialistične v neoliberalno kapitalistično ekonomijo in od večnacionalne v enonacionalno državo)« (str. 17). Državljanstvo naj bi imelo osvobodilni potencial, saj naj bi bilo sedaj »vir vseh pravic«, vendar s tem zajema samo »prave« državljanke, ki so si kot nosilci pravic med seboj enaki in enakopravni, »nedržavljanke« pa so iz tega seveda izključeni. Po novem se državljanstvo razume, kot da je osnovano na etnični oziroma kulturni vsebini in sloni

na identiteti dominantnega naroda. Tako razumevanje dela razlike že znotraj samih državljanov, saj je pričakovano, da se bodo podrejali »večinski kulturi«, tudi če ta pravzaprav ni jasno definirana.

Svetost in posebna vrednost državljanstva se je kazala v dostojanstvu, ki je bilo posamezniku dodeljeno ob imetju državljanskega statusa in ker je le-ta slonel na identiteti naroda, so nacionalisti vneto zahtevali zvestobo, posledično pa zavračali idejo dvojnega državljanstva. Ta lojalnost se je zahtevala le od ne-slovenskih posameznikov, medtem ko so bili etnični Slovenci samoumevni državljani, o zvestobi katerih se ni nikoli niti dvomilo (Zorn, 2009).

O nastanku Slovenije in spremembah v pojmu državljanstva ne moremo govoriti, ne da bi vsaj omenili *Izbrisane*. Eno leto po osamosvojitvi in po poteku šest-mesečnega roka za oddajo vloge za pridobitev slovenskega državljanstva so bili državljani drugih republik Jugoslavije, ki vloge niso oddali (ali pa je bila zavrnjena), izbrisani iz Registra stalnih prebivalcev. S tem so v državi postali tujci, nelegalni prebivalci, kljub temu da so si v Sloveniji ustvarili družino, dom, si našli zaposlitev ... Nekateri od njih so bili celo rojeni v Sloveniji in druge domovine sploh niso imeli. Z izgubo državljanstva so izgubili vse pravice, ki posamezniku z imetjem le-tega pripadajo, torej pravica do dela, do zdravstvenega zavarovanja, razne socialne pravice ... (Dedić, Jalušič in Zorn, 2003). To dogajanje je en izmed najbolj grozljivih primerov kršitve človekovih pravic in uresničevanja nacionalističnih ideologij.

Še en pomemben vidik slovenskega nacionalizma je prepričanje naroda o nacionalni homogenosti geografskega prostora takratne Republike Slovenije, tudi če je bil v zgodovini vedno poseljen s prebivalci drugih narodnosti – Italijani, Madžari, Nemci, Romi, kasneje pa, kot omenjeno na začetku, so se na ozemlje množično priseljevali tudi prebivalci iz drugih jugoslovanskih republik. Te predstave o nacionalni monolitnosti prostora so torej vedno bile (in vedno bodo) napačne (Kozinc, 2005, str. 97).

ETNIČNA IDENTITETA

Medvešek (2007, str. 187) pravi:

Kulturna oziroma etnična raznovrstnost je dejstvo življenja. V sodobnih razmerah se v posameznih družbah, tudi zaradi globalizacije, na eni strani povečuje kulturna oziroma etnična raznovrstnost, na drugi strani pa želja in namera posameznikov ter skupnosti po ohranjanju svojih specifičnih kulturnih oziroma etničnih značilnosti (str. 188).

Jenkins (2008) razloži, da ima beseda *ethnos* izvor v antični Grčiji, kjer je opredeljevala različne situacije, v katerih je skupina ljudi živela oziroma bivala skupaj. Danes bi jo prevedli kot »ljudstvo«, »narod«. Karner (2007) podrobneje razloži koncept *ethnie* kot določeno človeško populacijo z miti o skupnih prednikih, skupnih zgodovinskih spominih, z enim ali več skupnih kulturnih elementov (vera, običaji, jezik ...), s pogostim stikom z domovino in občutkom solidarnosti, vsaj med nekaterimi člani.

Vsakodnevna življenja ljudi so oblikovana iz različnih kultur; nihče od nas ni samo ena stvar, ne pripada samo eni skupini in nima samo ene identitete (Karner, 2007). Samardžija (2011, str. 1, opomba 1) prav tako piše, da ljudje nimamo samo ene identitete, ampak vedno vsaj nekaj različnih, ki so rezultat družbene konstrukcije realnosti. Avtor poudari, da etnične skupnosti niso objektivne naravne danosti, ampak obstajajo zgolj znotraj človeško urejenih družbenih procesov. Karner (2007) citira Georgea Orwella, ki je nekoč komentiral, da so vsa prepričanja o superiornosti zaradi nekih karakteristik (npr. oblika lobanje ali dialekt, ki ga govoriš) popolnoma lažna, a vseeno pomembna, dokler ljudje v to verjamejo. Moč etničnih skupin torej ne izhaja iz njih samih, ampak iz pomena, ki jim jih ljudje pripisujejo.

To, da imamo ljudje več različnih identitet, še posebej velja za ljudi z izkušnjo preseljevanja. Čebulj-Sajko (2000, v Ristovska, 2013) govori o dvojni identiteti oziroma dveh vlogah: v razmerju do domovine so izseljenci, v razmerju do nove države pa priseljenci. To posebno izkušnjo opiše tudi avtor Goran Vojnović (2008) v svojem romanu Čefurji raus!, kjer se glavni junak ob obisku izvirne države staršev sooča z novo situacijo: »Kdo bo zdržal v tej Bosni? Ni Bosna za nas čefurje. Biti čefur v Sloveniji, to sem vsaj navajen, biti Janez v Bosni je pa cela nova jeba.« (str. 177). S tem prikaže posledice te dvojne identitete, kjer slovensko okolje posameznika vidi kot »čefurja«, kljub temu, da že nekaj časa (ali pa že celo življenje) živi tu, izvirno okolje pa ga vidi kot Slovenca, torej spet kot nekega tujca. S tem se posameznik v bistvu ne počuti doma nikjer.

Še ena od temeljnih karakteristik etničnih skupin, ki jih navaja Karner (2007), je njihova tendenca, da rišejo in poudarjajo meje med drugimi (moj prevod) – to poudarja tudi Eriksen (1993, v Zavratnik, 2013): »Temeljni dejavnik etničnosti je raba sistematičnega razlikovanja med 'insiderji' in 'outsiderji', med 'nami' in 'njimi'. Če tega načela ni, tudi ni etničnosti, saj [ta] predstavlja institucionaliziran odnos med ločenimi kategorijami, katerih člani prepoznavajo drug drugega kot kulturno različne« (str. 76).

(NE)INTEGRACIJA IN NESTRPNOST

Ta kulturna različnost bi morala biti prepoznana kot nekaj pozitivnega, kot priložnost za izmenjavo etničnih in kulturnih elementov, ki posledično bogatijo življenje vseh. Vendar je bolj pogosta realnost, kjer so priseljenci videni ne kot potencialni pozitivni stiki, ampak kot povzročitelji problemov, »potencialna grožnja obstoječim kulturnim normam, narodni identiteti in suverenosti države, kot konkurenca na trgu delovne sile« (Medvešek, 2007, str. 188). Želja (oziroma že kar zahteva) večinske populacije je, da se priseljenci odrečejo svoji kulturi in se prilagodijo njihovi, saj ta le na tak način ne bo ogrožena. Integracija torej ni videna kot dvosmerni proces, kjer bi tudi večinska populacija imela aktivno vlogo pri sprejemanju priseljencev, ampak se pričakuje enosmerni trud s strani priseljske populacije, ki se mora prilagoditi in prevzeti lastnosti družbe, da bo lahko sploh sprejeta vanjo (prav tam, str. 187).

O občutkih ogroženosti piše tudi Zavratnik (2013), ki potrdi problematični vidik nacionalne identitete v kontekstu moralnih panik. Te se kažejo kot identitetne panike, ki po mnenju Husbandsa v evropskem prostoru izvirajo iz univerzalnega strahu pred migracijami – predvsem pred številčnostjo, kulturno ogroženostjo, lahko pa gre tudi za kombinacijo obojega. Glavno vlogo pri ustvarjanju in širjenju teh moralnih panik igrajo mediji, ki perpetuirajo sliko ogroženosti avtohtonih družb.

V Sloveniji velja prepričanje, da priseljenci ogrožajo preživetje etničnih Slovencev z domnevnim odvzemanjem delovnih mest, ogrožajo varnost, saj naj bi bili glavni povzročitelji kaznivih dejanj, ogrožajo jezik ... (Žitnik, 2006a). V tem primeru lahko prepoznamo enega od dveh načinov poročanja slovenskih medijev, o katerih piše Kralj (2008), in sicer da so priseljenci predstavljeni kot povzročitelji težav za preostalo slovensko populacijo; drug način poročanja pa zajema zgodbe o diskriminaciji, marginalizaciji, odrekanju določenih pravic in podobno, s čimer priseljence označijo kot žrtve. Nobena od teh vlog priseljencev ne prikaže v pozitivni luči in kvečjemu prispeva k utrjevanju negativnih predstav večinske populacije do pripadnikov drugih narodnosti.

Takšne moralne panike (in negativni pogledi družbe na priseljence) torej močno ovirajo oziroma že kar onemogočajo proces integracije v njenem pravem pomenu. Medvešek (2007, str. 187) pravi, da bi se morala za učinkovito vključevanje priseljencev v novo okolje zgoditi dva procesa, kjer se morajo priseljenci prilagoditi življenju v novi državi, v kateri bi radi bivali, vendar bi se hkrati moral večinski narod odpreti in »sprejeti priseljence kot enakopravne pripadnike družbe« (str. 188). Če večinski narod ne želi imeti kontakta s priseljenci in jih vidi

kot potencialno grožnjo, kot nekaj slabega, kako se lahko potem od njih pričakuje, da se bodo sami od sebe naučili jezika, prevzeli (vsaj določene) elemente kulture in se odrekli svoji lastni ter se aktivno trudili vključiti v družbo, ki jih aktivno zavrača?

Ne uresničevanje zgoraj omenjenih procesov ima lahko izjemno hude posledice, saj lahko vodi v nestrpnost, etnično distanco, diskriminacijo, kar pa omogoči nastajanje in ohranjanje neenakih možnosti za priseljsko populacijo (prav tam).

Leskošek (2005) nestrpnost pojasni skozi definicijo tolerance ali strpnosti: »spoštovanje, sprejemanje in cenjenje bogate raznolikosti svetovnih kultur, [...] je harmonija različnosti. Omogočajo jo znanje, odprtost, komunikacija in svoboda misli, zavesti in prepričanj.« Protipomenka strpnosti je nestrpnost, ki povzroči drugačno obravnavanje ljudi na podlagi neke njihove osebne okoliščine. Kot še posebej nevarno obliko nestrpnosti izpostavi ravno tisto, ki je najbolj relevantna za raziskavo – »preprečevanje mešanja kultur v imenu nekakšne enotne nacionalne identitete« (str. 9).

Na tem mestu se zopet vrnemo na sistematično razlikovanje, ki ga Kuhar (2009) poveže z nestrpnostjo. Gre torej za vzpostavljanje razlik med »nami« in »njimi«, kjer sami sebi pripišemo pozitivne lastnosti, »njim« pa negativne. Ključno vlogo v tem procesu imajo stereotipi in predsodki.

STEREOTIPI, PREDSDODKI IN STIGMA

STEREOTIPI

Kuhar (2009) stereotipe definira kot »tipizirane sodbe, kar pomeni, da ne upoštevajo individualnih razlik med posamezniki, pač pa te na osnovi delnih in površinskih sodb razvrščajo v posamezne skupine« (str. 36). Gre za povsem naraven proces, ki se dogaja nenehno – ker je svet okoli nas tako kompleksen in ker nas nenehno nasičuje z informacijami, ki jih vseh preprosto ne moremo predelati, si ga naši možgani poenostavijo tako, da te dražljaje kategorizirajo. Prav tako je pomembno omeniti, da stereotipi niso naše osebne sodbe, ampak so nam posredovani preko družbene interpretacije.

Žitnik (2006a) kot enega izmed najbolj trdovratnih stereotipov o priseljencih iz bivše Jugoslavije navede prepričanje večinskega naroda o njihovi neizobraženosti.

Posameznih narodov se pogosto držijo določeni stereotipi, ki se kar naprej ponavljajo in so že globoko ustaljeni v naši zavesti. Na primer: za Črnogorce velja da so leni, za Bosance predvsem to, da niso inteligentni, za Hrvate da so zahrbtni, pri Srbih se izpostavlja njihova agresivnost, za kosovske Albance pa velja prepričanje, da so lahko zgolj ali lastniki pekarn ali pa kriminalci (RTV SLO, 2013). Ti stereotipi se pogosto perpetuirajo skozi šale ali vice. Pušnik (2011) poudari pomen vloge vicev »[p]ri oblikovanju in ohranjanju slabšalnih pomenov o Balkanu[,]« kjer so stereotipi in zaničevanje popolnoma spregledani – gre namreč za popolnoma drugačen kontekst sproščenosti in smeha, kjer nič ni mišljeno resno in vsebina vica nima nobene teže (čeprav jo v resnici ima). »[Vic] [s]luži kot verbalna žalitev, ki je nadomestila nasilno sovražstvo, ki ga zakon prepoveduje.« Tako obliko stereotipiziranja lahko štejemo pod moderne oblike stereotipov in predsodkov.

PREDSODKI

Miselnim sodbam, ki sestavljajo stereotipe, se v primeru predsodkov pridruži še čustvena komponenta; v ospredju ni več kognicija, ampak čustveno obarvane sodbe (Kuhar, 2009), zato so še toliko bolj trdovratni in nevarni ter se jih še toliko težje znebimo. Za njih je značilno tudi to, da se še posebej okrepijo v kriznih časih – žrtve predsodkov in stereotipov so priročni grešni kozli, na katere lahko obesimo krivdo za vse, kar gre narobe v državi (prav tam). O okrepitvi predsodkov v kriznih časih pričajo rezultati raziskave Slovenskega javnega mnenja iz leta 1980/81, ko so se v Jugoslaviji začele kazati nevarnosti hude gospodarske krize, v kateri so Slovenci jasno izrazili željo po omejevanju zaposlovanja delavcev iz drugih jugoslovanskih republik iz strahu pred tem, da bi zasedli delovna mesta, ki naj bi pripadala domačim prebivalcem (Komac, 2007, str. 35).

Pomembno je omeniti Allportovo (1954, v Kuhar, 2009) lestvico izražanja predsodkov: opravljanje (vici in šale), izogibanje (socialna distanca), diskriminacija (mišljeno kot tista dejanja, ki so neposredno usmerjena proti drugim skupinam), nasilje (fizično ogrožanje skupin) in najbolj ekstremna oblika, genocid. To je pomembno izpostaviti, ker se ljudje marsikdaj ne zavedajo teže svojih besed ali dejanj oziroma jih sploh ne vidijo kot škodljive, če niso eksplicitno izraženi kot nasilje. To poudarja tudi Ule (2005, str. 21), ki pravi, da se v takšnih situacijah predsodki zdijo nenevarni oziroma nedolžni, vendar lahko zelo hitro postanejo »družbeno vezivo množic, da se širijo kot virusi in lahko dobijo epidemične razsežnosti. Tedaj se predsodki spremenijo v orodje agresije [...]« (str. 27).

STIGMA

O stigmati ne moremo govoriti, ne da bi omenili Goffmana (1963), ki stigmo definira kot »lastnost, ki je hudo diskreditirajoča« (str. 12). Avtor našteje tri glavne vrste stigme: prva je telesna odbojnost oziroma fizične iznakaženosti, druga so značajske slabosti, tretja pa »skupinske stigme rase, narodnosti in veroizpovedi« (str. 13).

Za potrebe raziskave so v povezavi s stigmo najbolj pomembni načini upravljanja z njo. Po Goffmanu (1963) sta ključni dve tehniki: zamolčevanje stigme in prikrivanje. Ljudje, ki imajo možnost zamolčati svojo stigmo, bodo to skoraj zagotovo kdaj storili, saj jim to omogoči, da izgledajo »normalni« in se izognejo posledicam stigmatizacije. Žitnik (2006b) poroča o primerih zamolčevanja lastnega porekla. V raziskavi, izvedeni leta 2005, je sicer večina anketirancev odgovorila, da svoje poreklo razkrijejo ne glede na posledice. Vseeno pa je zaskrbljujoče velik delež odgovoril nasprotno, da svoje etnične identitete ne razkrijejo samo v določenih družbah (na primer v poslovni družbi), drugi se naravnost zlažejo, razlogi za to pa so večinoma isti – svoje poreklo skrijejo, ker jih je sram, ali pa ker menijo, da bodo zaradi tega prikrajšani. Še en pomemben razlog pa je strah pred nestrpnostjo in ksenofobičnimi reakcijami okolice. Enako piše Lewin (1999, str. 187), ki sicer govori o Judovski populaciji, vendar gre za isti princip. Opiše primer Judinje, ki se je svojim kolegicam zlagala, da so bili njeni starši rojeni v Ameriki, razlog za to pa je bil strah pred izgubo priložnosti – saj je bila namreč mnenja, »da ne bi imela dostopa do bolj elitnih krogov v kampusu, če bi vedeli za njene starše« (str. 189). Ljudje imajo neke cilje za prihodnost, pripadnost določeni skupini predstavlja prepreko za njihovo doseganje teh ciljev, zato se posameznik želi od te skupine oddaljiti.

Cilj prikrivanja stigme po Goffmanu (1963) je zmanjšati napetost oziroma sebi in drugim odvrniti pozornost od stigme; gre za »prizadevanj[e], da bi omejili razkazovanje tistih pomanjkljivosti, ki so najbolj identificirane s stigmo« (str. 92). Goffman tu izrecno izpostavi pripadnike etničnih manjšin, za katere je pogost način prikrivanja sprememba imena.

Medvešek (2007, str. 187) poroča o raziskavi o družbeni vključenosti potomcev priseljencev, izvedeni med letoma 2005 in 2007, v kateri so anketirance vprašali, ali bi si spremenili ime. Dobrih 15 odstotkov jih je odgovorilo, da so na neki točki že razmišljali o spremembi imena v »bolj slovensko zvanečega in se s tem izognili diskriminacijskemu vedenju Slovencev« (str. 202). Odstotek tistih, ki so si ime dejansko spremenili, je bil precej manjši (5,5), precej višji pa odstotek tistih, ki poznajo nekoga, ki si je spremenil ime (37,9). Najpogostejši razlogi za spremembo imena so bili poroka, prilagoditev slovenski družbi in želja po zagotovitvi boljše

perspektive za otroke (avtorica opozori, da spremembe imena ob poroki ne moremo smatrati kot obrambni mehanizem, saj je v navadi, da ženske prevzamejo priimek svojega partnerja).

Če torej povzamem, zgoraj opisani procesi upravljanja s stigmo zajemajo predvsem zanikanje, skrivanje in laganje o lastni identiteti iz strahu pred diskriminatornimi odzivi okolice in izgubi raznih priložnosti. Kuhar (2009) povzema, da je stigma vedno relacijska, če bo neka lastnost ocenjena kot negativna, je to odvisno od okolice. »Stigma je pravzaprav posledica kontinuiranega prepoznavanja določenih znakov kot ogrožajočih, kar hkrati pomeni, da so ti znaki tudi izhodišče za diskriminacijo.« (str. 81).

DISKRIMINACIJA

V prejšnjem poglavju smo opredelili nestrpnost, s katero je tesno povezana tudi diskriminacija. Leskošek (2005) s pojmom nestrpnost (poleg zgornje definicije) označi tudi »ideje in prepričanja [...], ki vključujejo podreditve drugih, ali pa je njihov cilj preprečiti polnopravno udeležbo v družbi, kar dosežejo tako, da jih razglasijo za neustrezne, barbarske, neumne, lene, [...]«. Poudarek je na tem, da gre za ideje in prepričanja, ne pa tudi način vedenja (str. 9). Kuhar (2009) povzame: »Če z nestrpnostjo opredelimo odnos do drugih ljudi, potem je diskriminacija opredmetenje tega odnosa« (str. 35).

Izraz diskriminacija se pogosto uporablja za označevanje kakršnegakoli kršenja pravic, vendar je to napačno, saj gre pri diskriminaciji za »kršenje točno določene pravice, to je pravice do enakega obravnavanja na vseh področjih, kot so zaposlovanje, izobraževanje, dostop do dobrin in podobno« (Kogovšek in Petković, 2007, str. 11). Najbolj eksplicitna oblika diskriminacije je tista na osnovi pripisovanja, bodisi na osnovi vidnih bodisi nevidnih znakov. Vidni znaki zajemajo spol, določene oblike hendikepa, barvo kože ... En od teh znakov je lahko tudi jezik, ki postane osnova za diskriminacijo, ko je razkrit, podobno kot jezik pa tudi ime in priimek (Kuhar, 2009).

Kuhar (2009, str. 73) ugotavlja:

Podobno kot priimki na »-ić« tudi sledovi jezikov iz bivših jugoslovanskih republik v izgovorjenem ali zapisanem jeziku posameznika pri delu večinske populacije sprožajo nekakšno jezo [...], ker se prav prek tovrstnega jezika kaže »neuspela« ali »nedokončana« asimilacija[.]

SODOBNA DISKRIMINACIJA

Za razumevanje sodobne diskriminacije se moramo najprej vrniti k stereotipom in predsodkom. Ule (1999, str. 299) pravi, da se v sodobnih časih spreminjajo oziroma »selijo«, iz javnega prostora namreč izginjajo, kar pa ne pomeni, da jih je manj ali da bodo popolnoma izginili. Spremembe v družbenih normah in zakonodaji so namreč povzročile zgolj to, da so se iz javnega prostora prestavili v zasebnega, kjer so še boljši pogoji za njihovo ohranjanje in potenciranje. Poleg tega prostorskega premika so se zgodili tudi vsebinski, saj ne gre več za neposredno izražanje sovraštva do določenih skupin, ampak za prikrito, simbolno.

Posledično so tudi načini diskriminacije bolj subtilni; odkrito fizično nasilje sta v današnjih časih nadomestila ignoriranje in izogibanje. Takšne oblike diskriminacije je težje videti, odkriti in posledično tudi težje »zagrabit«, da bi se lahko sploh lotili reševanja (Kuhar, 2009). Tudi Nier (2012) poudarja težavnost soočanja s sodobnimi oblikami diskriminacije, saj je praktično nemogoče zaznati subtilne oblike, posledično pa težko v celoti razumemo njihove posledice.

Renner (2008) piše o treh učinkih teh premikov iz javnega v zasebno in iz očitnega v prikrito. Kot prvega omenja »občutja 'presežne enakosti'« ali pojav prepričanja, da so marginalizirane skupine že dosegle enakost in v bistvu zdaj hočejo še več. Za primer priseljske populacije je zgovorno pričevanje znanke, ki je zaposlena v proizvodnji. Njeno znanje slovenščine ni popolno, ampak se je kljub temu prijavila na razpis za delovno mesto na višji poziciji. To se je razvedelo med njenimi sodelavci, od katerih je bilo slišati »prikrite« komentarje v smislu: »Kaj pa bi zdaj še rada, lahko je vesela, da so jo sploh zaposlili za trakom, ona bi šla pa zdaj v pisarne in bila nad nami.« (osebna komunikacija, februar 2024)

Druga posledica premikov je »delitev na 'dobre' in 'slabe' tujce«, torej premik od splošne ksenofobije na izbor in selekcijo (Renner, 2008, str. 24). Kuhar (2009) ta dva pola v kontekstu priseljske populacije še bolj konkretno poimenuje kot »'dobri migranti' in 'slabi čefurji'«. Pohvaljeni so tisti, ki so se asimilirali, ki imajo dobro znanje slovenščine in so zaradi tega bolj sprejeti med večinsko populacijo, hkrati pa se s tem še bolj poglobi breznost med njimi in tistimi, ki jih ne dohajajo. Pogoj za sprejetost sta distanciranje od lastne skupine in prikrita identiteta, v nasprotnem primeru ti posamezniki ne morejo uživati nekakšne »pozitivne diskriminacije«.

Kot tretji učinek Renner (2008, str. 25) navede racionaliziranje predsodkov z vidika varnosti in uporabo stavkov v smislu: »Nič nimam proti njim, ampak ...«, kjer je v drugem delu stavka izražena skrb za otroke, kulturo, lastno varnost in podobno. Ta drugi možen način

racionaliziranja lahko razložimo skozi fenomen NIMBY (*not in my backyard*) oziroma »ne na mojem dvorišču«, ki se kaže kot odziv »proti posegu v prostor«. Izhaja iz strahu pred spremembami, ki ga spremljata nelagodje in občutek nevarnosti (Gabaj, 2023). Tako lahko slišimo tudi stavke: »Nič nimam proti invalidom ali odvisnikom, a ne v moji bližini, naj si najdejo hišo nekje na samem« (Rener, 2008, str. 25). Rezultati raziskave Slovensko javno mnenje iz leta 1992 so na primer pokazali, da kar 55,6 odstotka Slovencev za svoje sosede ne želi imeti priseljencev iz drugih okolij nekdanje Jugoslavije (Kobolt, 2002). S takšnim izrivanjem iz skupnih prostorov so marginalizirane skupine potisnjene še bolj na rob in se še težje vključijo v družbo.

OBLIKE IN PROSTORI DISKRIMINACIJE

Kljub temu da so sodobne oblike diskriminacije bolj subtilne, imajo še vedno nevarne posledice za priseljence na mnogih pomembnih področjih. Tu se bom opirala predvsem na rezultate Ankete o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji, izvedene leta 2005, za pregled verskih, kulturnih in jezikovnih področij.

Skoraj vsi anketiranci so izpostavili diskriminacijo na področju verovanja, predvsem glede grajenja ljubljanske džamije in Muslimanske vere na splošno – vidijo jo v slabšem položaju kot katerokoli drugo. Na tem področju se primerjajo s Hrvati, za katere menijo, da so lažje sprejeti zaradi krščanske veroizpovedi, kar podkrepi citat enega od anketirancev: »Hrvati so enakopravni. Če pa je druga vera pa niso enakopravni« (Žitnik, 2006a, str. 91). Bajt (2008) izpostavi problematiko verskih praznikov; v Sloveniji so državni prazniki usklajeni s katoliškimi, Muslimani pa se morajo sami organizirati glede praznovanja svojih praznikov. V svojem delu navaja pripadnico muslimanske verske skupnosti, ki je poročala o nezmožnosti praznovanja Ramadana, ko je bila otrok. Razlog za to so bili izjemno negativni odnosi učiteljev. Možnost odsotnosti od dela na dan praznovanja je odvisna od odnosa, ki ga imajo zaposleni z nadrejenimi in njihovega razumevanja. Podobno velja za dnevne molitve. Avtorica izpostavi še dodaten problem intersekcije verskega prepričanja in narodnosti, saj mnogi Muslimani niti ne želijo ali pa si ne upajo zaprositi za upoštevanje njihovih verskih potreb. Razlog za to je slabo znanje slovenskega jezika in strah pred izpostavljanjem. S tem na nek način sprejmejo svoj marginalizirani položaj, kar vodi v še večjo izključenost.

Na kulturnem področju je velika večina udeležencev poročala o ohranjanju vsaj nekaterih etničnih tradicij in prevzemanju slovenskih (na primer praznovanje tako pravoslavnega kot krščanskega božiča in velike noči). V kulturna društva je vključenih več kot deset odstotkov

anketirancev, vendar poročajo o pomanjkanju državnih subvencij za financiranje teh društev in neustreznosti prostorov. Poleg tega so mnenja, da nimajo enakih možnosti za udejstvovanje in uveljavljanje svojih dejavnosti v družbi, saj je njihova kultura v očeh Slovencev smatrana kot manjvredna, posledično morajo svoje dejavnosti družbi prilagajati in jih omejiti. Izpostavljajo neobstoje kulturnih društev priseljencev v določenih krajih, medtem ko tam obstaja več slovenskih kulturnih društev (Žitnik, 2006a). V drugi raziskavi o delovanju kulturnih društev, o rezultatih katere poroča Medvešek (2007, str. 187), so anketiranci izrazili mnenje o nepotrebnosti in problematičnosti takšnih organiziranih oblik druženja, saj ga vidijo kot nekakšno »segregacijo znotraj družbe«, poleg tega pa vidijo »[o]hranjanje etnične identitete [...] kot intimno dejanje, ki sodi v njihovo zasebno sfero« (str. 349). Mnenja so torej različna, ne spremenijo pa dejstva, da priseljenci za udejstvovanje v svojih kulturnih običajih nimajo enakih možnosti kot večinska populacija.

Glede izbire jezika, v katerem se pogovarjajo v različnih situacijah in okoljih, je večina anketirancev poročala o »samoumevni podrejenosti« pri izbiri jezika – nekateri se povsod, tudi v domačem okolju, pogovarjajo v slovenščini. Drugi izbiro jezika prilagodijo situaciji oziroma jeziku sogovornika (Žitnik, 2006a). Učenje in prevzemanje uradnega jezika države se zdi kot en izmed glavnih pogojev za sprejemanje priseljske populacije, saj so v nasprotnem primeru »kaznovani« na različne načine, ki variirajo od grdih pogledov (Žitnik, 2006b) do odrekanja delovnih mest zaradi nepoznavanja jezika (Komac, 2007), ali pa celo zgolj zaradi opaznega južnjaškega naglasa. Roter (2005, str. 239) pripiše vlogi jezika pri oblikovanju novih nacionalnih držav, kot tudi v primeru Slovenije, izjemen pomen. Gre namreč za »posebej pomemben dejavnik dokazovanja narodne samobitnosti, jezikovna politika pa je percipirana kot ena ključnih državotvornih politik[.]« Vendar v takšnih okoliščinah (ob nastajanju države) jezik hitro postane orodje za ustvarjanje razlik med narodom in drugimi skupnostmi ter s tem »[postane] tudi izvor (etničnega) konflikta.«

Druga dva dejavnika, ki sta relevantna za raziskavo, sta zaposlitev in šolanje. Bešter (2007, str. 219) navaja zaposlitev kot enega najpomembnejših integracijskih dejavnikov, saj predstavlja ekonomsko varnost in omogoča tudi navezovanje stikov med priseljsko in večinsko populacijo. Ravno na tem področju so priseljenci prikrajšani in predstavljajo večinski delež brezposelnega prebivalstva. Tisti, ki so zaposleni, mnogokrat ostanejo ujeti na delovnem mestu, ki ni ustrezno višini njihove izobrazbe, možnost napredovanja pa jim je onemogočena. Medvešek, Brežigar in Bešter (2009) na področju zaposlovanja in diskriminacije na delovnem mestu ločijo dve obliki: trdo diskriminacijo, »ki je neposredno produkt postopkov in pravil, na

podlagi katerih deluje organizacija« in mehko diskriminacijo, ki je »povezana predvsem z vedenji posameznika, ki uhajajo nadzoru formalnih postopkov delovanja organizacije in njenih uslužbencev« (str. 33-34). Slednja spada med bolj subtilne, sodobne oblike diskriminacije, ki jo je težje zaznati. Kot primere navajajo »besedni antagonizem«, ki ustvarja sovražno vzdušje in s tem negativno vpliva na delovno uspešnost posameznika, oviranje pri zaposlitvi, oviranje pri napredovanju na višje delovno mesto, ... Pomembno je omeniti še poklicno strukturo. Bešter (2007, str. 219) povzema podatke iz popisa 2002, ki jasno pokažejo, da so priseljenci in njihovi potomci najpogosteje opravljali »inferiorne« poklice (tiste, ki zahtevajo manj kvalificirano delovno silo, so slabše plačani in so s strani družbe smatrani kot neugledni). Sem spadajo poklici za preprosta dela, upravljalci strojev in naprav, poklici za neindustrijski način dela. Nasprotno so zelo redko zasedali mesta uradnikov, strokovnih sodelavcev, strokovnjakov, zakonodajalcev in menedžerjev. Kralj (2011) pravi, da nizko kvalificirani delavci zapolnijo tista delovna mesta, ki so zahtevna, nevarna, slabše plačana in se jim domača delovna sila izogiba.

Naslednje pomembno področje je področje izobraževanja. Brezigar (2007, str. 257) navaja različne primere diskriminacije v šolah, kjer so vzgojitelji/učitelji eksplicitno delali razlike med učenci in odkrito izražali svoja stereotipna prepričanja. Avtorica opisuje primer deklice, ki jo je šolska psihologinja na podlagi priimka (ki se konča na »-ić«) prepričala, naj se ne vpiše na gimnazijo, kamor si je želela, ampak na ekonomsko srednjo šolo. Intervjuvanka je izpostavila, da jo je tja usmerila kljub njenim težavam z matematiko in posledično se je iz šole izpisala ter jo končala šele desetletje kasneje. Ta primer odlično prikaže razsežnost posledic, ki jih ima takšna oblika diskriminacije na podlagi osebnega imena oziroma narodnosti v šolskem kontekstu.

POSLEDICE DISKRIMINACIJE

Posledice diskriminacije so lahko zelo različne. Kuhar (2009) omenja ekonomske, socialne, politične, psihološke ... Zelo pogosto pa se zgodi, da diskriminacija na enem področju posameznikovega življenja poslabša njegov položaj tudi na drugih področjih, gre za nekakšen »začaran krog diskriminacije« (str. 123). V priročniku Mirovnega inštituta za novinarke in novinarje (Šalamon in Petković, 2007) pojasnijo na primeru: če je pripadnik določene etnične skupine diskriminiran v obdobju šolanja (kot v zgoraj navedenem primeru), običajno to pomeni, da ne bo dosegel enake stopnje izobrazbe in znanja kot ostali, posledično pa bo diskriminiran tudi na področju zaposlovanja.

Kuhar (2009) v nadaljevanju opredeli štiri tipe posledic: socialno izolacijo, samostigmatizacijo, poslabšanje zdravstvenega stanja in še več diskriminacije. Za namene raziskave sta najbolj relevantna drugi in zadnji tip. Najprej je podrobneje opisana samostigmatizacija oziroma prevzemanje stigme in prepričanja, da je stigma upravičena. Ko je oseba dlje časa podvržena različnim oblikam diskriminatornega vedenja kot odgovora na določeno osebnostno lastnost (ki je stigmatizirana), sčasoma začne verjeti temu, kar drugi govorijo o njej. Udeleženka v raziskavi, ki je doživljala razne načine trpinčenja zaradi svoje etnične pripadnosti, je povedala: »Ko sem bila majhna, so mi govorili, da smrdim, da sem Ciganka, da sem takšna in drugačna, zaradi tega ker nisem Slovenka, [...] je to na meni pustilo nek pečat, zato ker ko majhnega otroka postavljáš v nič, potem otrok s tem tudi raste« (str. 126).

Omembe vreden je še koncept samouresničujoče se prerokbe, o katerem piše Gomboc (2011). Sociolog Robert K. Merton je ta koncept predstavil že leta 1948 za pojasnjevanje dogajanja v družbi, specifično za situacijo, kjer so pričakovanja okolice o posamezniku ali skupini igrale vlogo pri uresničevanju teh pričakovanj. Merton (1948, v Gomboc, 2011) poudari, da gre na začetku za napačno definicijo situacije, ki sproži novo, drugačno vedenje posameznika in s tem se napačno pričakovanje uresniči. »Prerok« s tem dobi potrditev, da je bilo njegovo pričakovanje pravilno in smiselno, tudi če na začetku ni bilo. Ule (2005, str. 299) samouresničujoče se prerokbe omenja v povezavi s predsodki, kot najbolj tragično dejanje v psihologiji le-teh: posameznik ponotranji vsebino predsodkov, usmerjenih proti njemu, in jo sprejme kot del svoje identitete, kar potem vpliva na njegovo vedenje. Tako dokaže predsodke in s tem je krog zaključen. »Tisti, ki izraža predsodke, dobi argumente za svoja ravnanja, in sicer ravno od žrtve« (str. 300). Primer tega navaja Gomboc (2011), specifično za muslimanske učence, ki jih ustanova ne spodbuja k nadaljevanju študija, temveč jih usmerja v »manj zahtevne« poklice. Tu se jasno kaže stereotip o manjših zmožnostih priseljskih otrok oziroma prepričanje, da ne bodo zmožni doseči višje stopnje izobrazbe in so jim namenjena delovna mesta čistilk, gradbincev, tovarniških delavcev. S takšnim nespodbudnim in zatiralnim odnosom dosežejo to, da otroci sčasoma začnejo verjeti v svojo nesposobnost in s tem učitelji dobijo potrditev, da so njihovi predsodki upravičeni.

Zadnji tip je glede na moja opažanja (ki so me sploh usmerila v izbiro te teme) najbolj kritičen. Kuhar (2009) pojasni, da se poleg prenašanja na druga področja diskriminacija lahko prenese tudi v prostor med skupinami ali znotraj skupine. Kljub lastni stigmatiziranosti lahko določeni posamezniki diskriminirajo tiste skupine ali posameznike, ki so v družbi še v nižji poziciji kot

oni sami. »Tovrstna diskriminacija lahko deluje kot simbolno očiščenje lastne pozicije ali kot izraz agresivne etike, ki je posledica lastne družbene marginalizacije.« (str. 129).

Takšne načine diskriminacije in vzpostavljanje razlik sem opazila znotraj priseljske populacije, predvsem med drugo generacijo in predvsem glede znanja jezika. Kljub temu da so določeni posamezniki imeli starše, katerih slovenščina ni bila popolna, ali pa so govorili z močnim južnjaškim naglasom, so vseeno izpostavljali svojo superiornost nad tistimi, ki so imeli težave z učenjem slovenskega jezika. Sebe so prikazovali v boljši luči, ker so tekoče govorili slovensko in zaničevali tiste, ki so bili že več let v Sloveniji, pa še vedno niso znali jezika. To je pomembno omeniti, saj je odličen primer odziva na lastno stigmatizacijo, češ »saj smo tudi mi 'Čefurji', ampak mi smo se prilagodili.« S tem so se načrtno distancirali od lastne skupine, da bi se približali večinski populaciji in se s tem vsaj do neke mere zavarovali pred diskriminacijo.

FORMULACIJA PROBLEMA

Priseljenci iz držav bivše Jugoslavije so že dolgo časa žrtve raznih stereotipov in predsodkov. Do sedaj opravljene raziskave glede odnosa večinskega prebivalstva do priseljencev so pokazale, da je v državi veliko nestrpnosti, ki je s strani priseljske populacije jasno občutena. Sicer naj bi je bilo z leti vedno manj, vendar razne teorije potrjujejo, da se je zgolj prestavila iz širše javnosti v bolj zasebne prostore, kar lahko daje iluzijo, da se situacija izboljšuje.

V svojem vsakdanjem življenju namreč še vedno pogosto opažam negativne in diskriminatorne izjave o priseljenih iz republik bivše Jugoslavije, ki variirajo od žaljivih šal in vicev na njihov račun, do izjemno ksenofobičnih in že kar zaskrbljujočih groženj. Takšnih in podobnih komentarjev sem bila kot otrok priseljencev skozi celotno obdobje osnovne šole deležna tudi sama, zato me je k raziskovanju te tematike napotila tudi osebna izkušnja. Neposredno sem namreč lahko spremljala premike od izjemno odkritih načinov nestrpnosti, do »posvojitve« balkanske kulture, ki je kar naenkrat postala »kul«, pa spet nazaj do zaničevanja in odkritih sovražnih komentarjev. Po selitvi iz bolj ruralnega v urbano okolje se mi je sicer zdelo, da se situacija izboljšuje, zadnje čase pa ponovno opažam, da je v Sloveniji vedno več nestrpnosti in diskriminacije. Morda res ni več tako eksplicitna, kakor je bila včasih, zato je še bolj pomembno raziskati morebitne subtilne oblike, ker se lažje skrijejo.

Namen diplomske naloge je podrobneje raziskati življenja priseljencev in odkriti, kakšne so njihove izkušnje v obdobju šolanja, pri zaposlovanju, ali pa že samo v vsakdanjih stikih z večinskim prebivalstvom. Zanima me, če so se v svojem življenju zaradi različnih osebnih okoliščin (verske pripadnosti, narodnosti, osebnega imena, ...) srečevali z raznimi oblikami nestrpnosti in diskriminacije ter kako so se ob tem počutili in se odzivali. Poleg tega želim raziskati njihove poglede in mnenja o položaju priseljencev v slovenskem prostoru tako na splošno kot tudi njihovo vrednotenje lastne izkušnje. Na področju stigmatizacije priseljencev republik bivše Jugoslavije v Sloveniji so sicer bile izvedene mnoge raziskave, vendar sem pri redkih zasledila karkoli o njihovem doživljanju, občutkih in spopadanju z morebitno stigmatizacijo. Rezultati moje raziskave osvetlujejo problematiko v novi luči, hkrati pa so izpostavljeni tudi pozitivni načini soočanja z diskriminacijo in stigmatizacijo.

RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

1. Kakšna so mnenja priseljencev glede splošnega položaja priseljencev v današnjem času v slovenskem prostoru, kako vrednotijo svojo lastno izkušnjo in kakšni so njihovi pogledi na integracijski proces?
2. Kako priseljenci ohranjajo stike z lastnim izvornim okoljem/izvornim okoljem svojih staršev in kakšne so izkušnje ob teh stikih?
3. Kakšen pomen posamezniki pripisujejo ohranjanju svojih verskih in kulturnih elementov ter kakšne so morebitne ovire pri prakticiranju le-teh?
4. Kakšno vlogo ima jezik (materni in slovenski) v življenjih pripadnikov prve in druge generacije priseljencev?
5. Kakšne so izkušnje priseljencev v obdobju šolanja in/ali v obdobju zaposlitve?
6. Kakšno vlogo igra osebno lastno ime v življenjih posameznikov?
7. S kakšnimi oblikami nestrpnosti, stigmatizacije in/ali diskriminacije so se priseljenci srečevali/se srečujejo?
8. Kako se priseljenci odzivajo na morebitno stigmatizacijo in kakšni so njihovi načini spoprijemanja?

METODOLOGIJA

VRSTA RAZISKAVE

Glede na odnos do neposrednega izkustvenega gradiva je raziskava empirična, saj z njo zbiram novo, neposredno izkustveno gradivo (Mesec, 2009, str. 84). Poleg tega spada med kvalitativne raziskave, ker so zbrani besedni opisi, ki se nanašajo na raziskovani pojav (Mesec, 2009, str. 85).

MERSKI INSTRUMENTI IN VIRI PODATKOV

Glede na naravo raziskave in namen, da zberem čimbolj podrobne in doživete opise izkušenj posameznikov, sem uporabila delno standardiziran vprašalnik z vnaprej napisanimi glavnimi vprašanji (z možnimi podvprašanji), ki sem jih sproti prilagajala glede na posamezne odgovore sogovornikov (Mesec, 2009, str. 216-217). Zaradi raznolikosti posameznikov je bila taka oblika merskega instrumenta najbolj smiselna.

POPULACIJA IN VZOREC

Populacija raziskave vključuje osebe, ki so se v Slovenijo priselile iz ene od republik bivše Jugoslavije in v času zbiranja podatkov v Sloveniji živijo že vsaj eno leto, ali pa se je v Slovenijo iz ene od teh republik priselil vsaj en od njenih staršev in so tu odraščali. Lokacija, oziroma njihov kraj bivanja, ni pomembna, zato je populacija krajevno omejena širše, na celotno Slovenijo. Vzorec, ki vsebuje sedem enot, je glede na vključene enote in način izbora neslučajnostni, saj vsaka enota za izbor ni imela enake možnosti. Poleg tega gre za priročni vzorec, saj sem intervjuvala osebe, ki jih poznam in so mi bile najlažje dostopne.

ZBIRANJE PODATKOV

Podatke sem zbiral z metodo spraševanja, od 5.5.2024 do 26.5.2024. Šest intervjujev sem opravila v živo, štiri od tega na domu intervjuvancev, dva pri sebi doma, enega pa po aplikaciji Zoom (ta je bil tudi edini izveden v angleškem jeziku, ker intervjuvanka ne govori tekoče slovensko). Pred vsakim intervjujem sem sogovornike prosila za dovoljenje, da se pogovor snema, jim zagotovila, da bom posnetke po prepisu izbrisala in povedala, da bodo ostali anonimni. Poleg tega sem poudarila, da se zavedam občutljivosti teme in jih prosila, da mi odkrito povejo, če jim bo kakšno vprašanje neprijetno, da ga preskočimo. Prav tako sem vsakemu podrobneje razložila, kaj je tema raziskovalne naloge, kaj točno me zanima in k čemu

bodo njihovi odgovori prispevali. V povprečju so intervjuji trajali 47 minut (najkrajši 18 minut, najdaljši pa 84 minut).

OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV

Po zadnjem opravljenem intervjuju sem vsakega posebej dobesedno prepisala v Microsoft Word. Besedilo sem nato prečistila, določene pogovorne izraze in stavke, izrečene v njihovem maternem jeziku, pa sem pustila nespremenjene, da bi čimbolj ohranila avtentičnost. V zapisih sem svoja vprašanja in izjave označila z začetnico imena J, njihove pa prav tako z njihovimi začetnicami. Pomembne dele besedila sem označevala po vrstnem redu abecede in zaporedno številko – pri prvem intervjuju s črko A (A1, A2, A3 ...), pri drugem z B in tako naprej. Označene dele besedila sem nato odprto kodirala, tako da sem jih kopirala v tabelo v Microsoft Excelu in jim pripisala pojme, jih združila v kategorije in nato v teme. Sledilo je osno kodiranje, ki mi je omogočilo večjo preglednost nad rezultati. Na koncu sem vse podatke združila v dveh razpredelnicah (v eni za prvo generacijo in v drugi za drugo generacijo), kar mi je na koncu pomagalo pri boljšem pregledu problematike ter pri zapisu rezultatov, razprave in predlogov. V priložo sem dodala vse dobesedne zapise intervjujev, v katerih so označene posamezne izjave, oznake katerih se nahajajo v razpredelnicah.

REZULTATI

PRVA GENERACIJA			I	F	N
OSNOVNI PODATKI	SPOL		M	Ž	M
	STAROST		24	24	61
	IZOBRAZBA		Študent	Izobraževanje za odrasle	Izpit za tesarja
	ZAPOSLOITEV		Na ministrstvu	Proizvodnja	Upokojen (prej proizvodnja)
	IZVORNA DRŽAVA		Senik, Kosovo	Rahovo, Kosovo	Banja Luka
	RAZLOGI ZA SELITEV		Oče je iskal zaposlitev, združitev družine	Iskanje boljšega življenja, združitev družine	Boljše možnosti zaposlitve
	MATERIALNI STATUS		Prej – nizek, sedaj – srednji srednji sloj	Srednji srednji sloj	Srednji srednji sloj
MNENJA IN POGLEDI	O POLOŽAJU PRISELJENCEV		D10, D11, D12, D13	E12, E13	/
	O PODOBI V MEDIJIH		D17, D18, D19, D20	/	F15
	O INTEGRACIJI		D25, D26, D30	/	/
	O LASTNI IZKUŠNJI		D16, D21, D94, D95	E14, E48, E49	F10, F14, F49
	PRIMERJAVA S PRETEKLOSTJO / Z IZVORNIM OKOLJEM		D28, D38, D67, D77, D78, D79	/	F11, F13, F20, F21, F23, F37, F38, F39
OHRANJANJE STIKOV	POGOSTOST STIKOV		D68, D69, D70, D71, D72, D73, D74	E55, E56	F40
	ODZIVI OKOLJA IN OBČUTKI OB OBISKIH		D75, D76	E57, E58, E59	F41, F42, F43, F44, F45, F46
JEZIK IN KOMUNIKACIJA	UČENJE SLOVENSKEGA JEZIKA		D42, D43, D44, D45	E36, E37, E38, E39, E40, E41, E42, E43, E44, E45, E46	F28, F29, F30, F31, F32, F33
	UPORABA JEZIKA	Doma	D80, D81	/	/
		S kom	D47, D48	/	/
		Kje	D46	/	/
		Reakcije	D49, D50	E15, E16, E17	F34
	VLOGA JEZIKA PRI IZKUŠNJI V SLOVENIJI		D22, D65, D91	/	/

KULTURNA IN VERSKA PRIPADNOST	OPREDELITEV		D31	E25	F16
	ODNOS DO VERE		D32, D33	E27, E31, E33	/
	PRAKTICIRANJE	Pomembni elementi	D54, D55, D56	/	F35, F36
		Udejstvovanje	D34	E26, E34, E35, E50	F17, F18, F19
		Ovire pri prakticiranju	D27, D51, D52	E28, E29, E30, E31	F22, F23
	POLOŽAJ VERE V SLOVENSKEM PROSTORU		D39, D40	/	F24, F25, F26
	VLOGA VEROIZPOVEDI PRI IZKUŠNJI V SLOVENIJI		D36	E32	/
IZKUŠNJE NA POSAMEZNIH PODROČJIH	V OBDOBJU ŠOLANJA	Nevtralne / pozitivne	D57, D58, D59, D60, D62	/	/
		Negativne	D61	E23, E47	/
	NA DELOVNEM MESTU	Nevtralne / pozitivne	D63	E51, E52, E53, E54	/
		Negativne	/	/	/
	V OKOLICI	V ruralnem	/	/	/
		V urbanem	D96	E18, E19, E20, E21, E22, E68	/
OSEBNO LASTNO IME	IME		D23, D66, D89, D90	E64	F47, F48
	PRIIMEK		/	/	/
	SPREMEMBA IMENA		D93	E65, E66, E67	/
ODZIVI IN REAKCIJE	ČUSTVA/OBČUTKI		D29	E24, E60, E61, E62, E63	/
	VEDENJSKI ODZIVI		D64	/	/
	MEHANIZMI SOOČANJA		D97, D98	/	/

DRUGA GENERACIJA		G		S	J	E
OSNOVNI PODATKI	SPOL	Ž		M	Ž	M
	STAROST	49		55	22	40
	IZOBRAZBA	Srednja ekonomska šola		Poklicna, strojnik	Študentka	Narejen 1. letnik trgovske srednje šole
	ZAPOSILITEV	Proizvodnja, administrator v projektni pisarni		Proizvodnja, vzdrževalec	Trenutno nima	Namestnik vodje linije
	IZVORNA DRŽAVA STARŠEV	Hrvaška		Oče Srbija, mama Hrvaška	Bosna	Bosna
	RAZLOGI ZA SELITEV	Iskanje dela, iskanje boljšega življenja		Iskanje dela, več priložnosti	Beg pred vojno, boljše možnosti izobraževanja	Združitev družine, boljše možnosti izobraževanja
	MATERIALNI STATUS	Zgornji srednji sloj		Zgornji srednji sloj	Zgornji srednji sloj	Srednji srednji sloj
MNENJA IN POGLEDI	O POLOŽAJU PRISELJENCEV	A10, A11, A12		B10, B11, B12	C8, C9, C10, C11	G11, G12, G13, G14, G15, G17
	O PODOBI V MEDIJIH	A13, A14, A15, A16		B13, B14, B15, B16	C12, C13	G27
	O INTEGRACIJI	A17, A31, A32, A41, A54		/	C36, C42, C47	G23, G24, G25, G26
	O LASTNI IZKUŠNJI	A50		B47	/	G61
	PRIMERJAVA S PRETEKLOSTJO	A34, A35, A36, A37		/	/	G20, G21, G22, G43, G62
OHRANJANJE STIKOV Z IZVORNIM OKOLJEM STARŠEV	POGOSTOST STIKOV	A42, A43		B36, B37, B38	C74, C75, C76, C77	G49, G50, G51, G52
	ODZIVI OKOLJA IN OBČUTKI OB OBISKIH	A44, A45		B39	C78	G55
JEZIK IN KOMUNIKACIJA	UČENJE V OTROŠTVU	A23, A24, A25		B20	C35, C37, C38	G36
	UPORABA JEZIKA	Doma	A26	B22	C41	/
		S kom	A28, A29, A30	B21	C43	G37
		Kje	A27	/	C44	G38
		Reakcije	/	B24	C46	G39
	VLOGA JEZIKA PRI IZKUŠNJI V SLOVENIJI	A52		/	C39	/

KULTURNA IN VERSKA PRIPADNOST	OPREDELITEV		A19	B17	C16	G28
	ODNOS DO VERE		A18	/	C18	G29, G32
	PRAKTICIRANJE	Pomembni elementi	/	/	C48, C50, C51, C52	G40
		Udejstvovanje	/	B18	/	G31, G41
		Ovire pri prakticiranju	/	/	C17, C21, C49	G42
	POLOŽAJ VERE V SLOVENSKEM PROSTORU		A21	/	C19, C25, C26, C31, C32, C33	G33, G34
	VLOGA VEROIZPOVEDI PRI IZKUŠNJI V SLOVENIJI		A20, A53	/	C22, C23, C24, C27	/
IZKUŠNJE NA POSAMEZNIH PODROČJIH	V OBDOBJU ŠOLANJA	Nevtralne/pozitivne	A33	B25	/	/
		Negativne	/	B26, B27	C55, C56, C57, C58, C62, C64, C65, C55	/
	NA DELOVNEM MESTU	Nevtralne/pozitivne	A38, A39, A40	B30	/	G48
		Negativne	/	B31	C70	/
	V OKOLICI	V ruralnem	/	/	C71, C72, C73	/
		V urbanem	/	B33, B34	/	G16, G18
OSEBNO LASTNO IME	IME		A48, A51	B40, B42	C79	G58
	PRIIMEK		/	B41, B43	C40, C80	G60
	SPREMEMBA IMENA		A46, A47	B44, B45, B46	C82, C83, C84, C85, C86, C87, C88	G57, G59
ODZIVI IN REAKCIJE	ČUSTVA/OBČUTKI		A49	B23, B32	C30, C63, C68, C69, C91	G19, G45, G53, G54, G56
	VEDENJSKI ODZIVI		/	B28, B29, B35	C61, C67, C92, C93, C94	G46, G47
	MEHANIZMI SOOČANJA		/	B48, B49, B50	C14, C15, C28, C29, C53, C54, C59, C60, C89, C90, C95, C96, C97	G63, G64, G65

REZULTATI

Osnovni podatki

V raziskavi je sodelovalo sedem oseb, od tega štiri moškega in tri ženskega spola. Starosti intervjuvancev so bile različne; najmlajša oseba je imela 22, najstarejša pa 61 let. Štirje so bili pripadniki druge generacije priseljencev, trije pa prve generacije. Nivo izobrazbe je različen: dva imata srednješolsko izobrazbo, dva osnovnošolsko (od teh je en opravil še dodatni izpit za tesarja), dva sta bila v času intervjuja v procesu pridobivanja univerzitetne izobrazbe, ena pa vpisana v program izobraževanja za odrasle. Večinoma so zaposleni ali opravljajo študentsko delo v proizvodnji na različnih delovnih mestih/položajih; en preko študentskega servisa dela na ministrstvu, ena pa trenutno ne opravlja študentskega dela. Starši pripadnikov druge generacije so se v Slovenijo priselili s Hrvaške, Srbije ter Bosne in Hercegovine, od pripadnikov prve generacije pa en prihaja iz Bosne in Hercegovine, dva pa s Kosova. Razlogi za selitev (staršev) so bili v veliki meri iskanje boljšega življenja, iskanje dela, boljše možnosti izobraževanja ... Poleg tega pa so nekateri kot razlog navajali tudi združitev družine – en od staršev ali starih staršev je prišel prvi, potem pa so ostali člani družine prišli za njim, ali pa je v Sloveniji živel njihova širša družina in so želeli biti bližje njim. Mama ene od intervjuvank je v Sloveniji iskala zatočišče pred vojno v Bosni. Trije intervjuvanci (vsi pripadniki druge generacije) so se razvrstili v zgornji srednji sloj, ostali štirje pa v srednje-srednjega.

Mnenje o trenutnem položaju priseljencev v slovenskem prostoru, o podobi v medijih, o integraciji in o njihovi lastni izkušnji

Večina intervjuvancev meni, da je trenutna situacija v slovenskem prostoru neugodna, vsaj kar se tiče odnosa večinskega prebivalstva (...nič ni popravilo od včasih/, /diskriminacija je še vedno/C9). Državo vidijo kot sprejemajočo, ki priseljencem odpre svoja vrata in jim omogoči uživanje pravic (...na državnem nivoju pa se mi zdi, da je zelo dobra/D12, /dobijo socialno, imajo veliko pravic/D13, /po dveh letih življenja v Sloveniji, imajo skoraj vse pravice, ki jih imajo državljani/D14). En od intervjuvancev meni, da so priseljenci celo v boljšem položaju kot državljani, saj jim država daje več pravic in ugodnosti (Edino je napaka države, ker imajo več pravic kot državljani, ki si tu ustvarijo vse. On pa plačuje minimalen davek, ves denar pa nosi dol. In on dol dela kapital, tu pa nič/G12), poleg tega pa naj ne bi bilo veliko nestrpnih posameznikov, ki so bolj izjema kot pravilo (...imaš ene, ki jim ta ne paše, pa tisti ne paše, pa določena vera, ampak

to so 'pojedinci', ki ne vejo, kaj bi sami s sabo/G13). Sprejemanje priseljencev vidi kot razlog za propadanje držav. En je izpostavil, da so v današnjih časih priseljenci stigmatizirani s strani druge generacije priseljencev, ki sebe zaradi tekočega znanja jezika vidijo v boljši luči in se čutijo superiorne (*Zdaj so stigmatizirani s strani druge generacije priseljencev/B10, /Zato ker ogrožajo. Ker ne znajo slovensko. Druga generacija pa zna, ne vidijo pa svojih tastarih, ki ne znajo/B11*).

Po njihovih opažanjih je podoba priseljencev v medijih slaba; omenjeni so v poročilih o kaznivih dejanjih, v katerih se še posebej poudarja njihova narodnost (*Predvsem v negativnem smislu/C12, /'Ja, to so bili spet tisti Bosanci.'/C13*). Zgodbe o uspehu so redkejšje (...pozitivne so pa precej manj, recimo, da je nekdo prišel kot 'izbeglica', pa da si je ustvaril življenje/A15) ali pa sami prej opazijo zgolj poročanje o raznih krizah (...kar je bila migrantska kriza, to je pa to/G27). En od intervjuvancev je izpostavil, da je podoba v medijih popačena in se država prikazuje kot bolj sprejemajoča, kakor je v resnici (...to so naši Bosanci, naši Hrvati, to smo bratje/D19, /hočejo državo kazat, kakor da smo sprejemljivi/D20).

Njihova mnenja glede integracijskega procesa so različna; poudarjena je pomembnost učenja jezika (*Tako bi pa tudi oni mogli se učiti jezika. Država jim ponuja zastonj predavanja, brezplačna predavanja. Pri nas na šihlu imaš brezplačna predavanja za te, ki so prišli iz Bosne. Ampak njih to ne zanima, ker pravijo, da so prišli delat sem, ne živet/G24*) in izraženo je nezadovoljstvo s posamezniki, ki jim je bilo napredovanje na delovnem mestu omogočeno kljub neznanju slovenskega jezika (...kar se men osebno ne zdi prav, da te majstri zdaj, ki prihajajo, da sploh nimajo osnov Slovenščine. Ampak kljub temu, da ne znajo, imajo možnost bit majstri/A41). Nekateri menijo, da se je življenju v novi državi potrebno prilagoditi in ne na vso silo ohranjati svoje kulture in jo vsiljevati (...saj jih razumeva, so tudi recimo iz istih krajev kot mi, ampak naju razjezi to, da mi ko smo se priselili, smo ful spoštovali kulturo, v katero smo prišli, oni je ne. In se o tem pogovarjava, kako njim pojasniti: 'Ej, vi ste vseeno prišli sem, dajte probat mal spoštovat to kulturo, ne vsiljevat neke vaše kulture.' Mogoče rečeva, da razumeva, zakaj je folk jezen, lih iz tega razloga, da se ne spoštuje s lovenske kulture/D25). Mnenje, da z ohranjanjem elementov izvirne kulture in prevzemanjem določenih elementov nove pokažeš spoštovanje do obeh držav, je bilo izraženo s strani zgolj ene od intervjuvank (*Men se zdi to nek 'respect' do tega, od kje prihajajo tvoji starši in do tam, kjer živiš. Se mi zdi, da je treba oboje obdržat in poudarjat otrokom/C42*).

Od sedmih intervjuvancev je samo en izrecno izpostavil, da je občutil stigmatizacijo, vsi ostali pa menijo, da je bila njihova dosedanja izkušnja v Sloveniji v redu. Dve od intervjuvank sicer

nista eksplicitno označili svoje izkušnje, vendar je iz njunih pripovedi o posameznih izkušnjah razvidno, da sta doživljali diskriminacijo in nestrpnost.

Ohranjanje stikov z izvornim okoljem (staršev)

Glede ohranjanja stikov z izvornim okoljem (staršev) so odgovori skoraj popolnoma enotni, saj je velika večina v otroštvu imela pogostejše in tesnejše stike, ker so tam preživeli večino poletnih počitnic (*Prej dokler je bil še fotr živ se je malo več hodil, pa smo bili mi otroci med letnimi počitnicami dol, zdaj se je pa to čisto izgubilo/A43, /Za vsake počitnice, vsako poletje, enkrat sem ostala za cel mesec dol/C75, /Včasih/ [...] /sem hodil kar po dva meseca, poleti/D71*). Kasneje so stike skoraj popolnoma izgubili, število obiskov pa se je precej zmanjšalo. Izjema je bil intervjuvanec, ki mu je prehod v upokožitev omogočil zelo pogoste obiske domačega kraja (*...ko sem v penzionu, hodim skoraj vsakih 14 dni/F40*). Večini se zdi pomembno ohranjati stike in si tega želijo (*Stiki se morajo ohranjat. To je dobro, to je lepo/G51*), z izjemo enega intervjuvanca, ki se počuti, kot da trud za ohranitev stikov prihaja samo z njegove strani in se mu jih zato ni več zdelo vredno ohranjati (*Ni mi pomembno ohranjat, ker se zmeraj ohranja z naše strani, oni pa ne ohranjajo kaj preveč/B37*).

Glede odzivov okolja na njihov prihod so odgovori mešani; nekateri so poročali, da jih okolje in sorodniki sprejmejo kot domače (*Kot svojega, kot žlahto, ki ga pogrešajo/B39, /me zelo lepo sprejmejo/D75*), ne glede na to, da ne živijo tam, drugi pa so izpostavili, da jih okolje percipira kot Slovence (*Kadarkoli smo prišli, mi smo bili Slovenci/A45*), kar je pri nekaterih povzročilo občutke nesprejetosti, izključenosti in tujosti (*...se ne počutiš doma nikjer. Ne počutiš se doma tu, ker nisi Slovenec, vedno bom hčerka Bosancev, mi bomo vedno Bosanci v Sloveniji. Pol prideš dol, pa je prišla, kako rečejo, diaspora. Torej ti nisi njihov, ker tam ne živiš, ker so tvoji starši zbežali in s e niso vrnili nazaj, tu pa tudi nisi doma, ker pač nisi Slovenec/C78, /mislijo, da nisi vpet v dogajanje na Kosovu. Če se tam nekaj zgodi, recimo, zdaj ko so se dogajale slabe stvari, mislijo, da sploh nič ne vemo o tem. In ko poskušamo povedati svoje mnenje o situaciji, rečejo: 'Ampak vi živite v Sloveniji, kako boste vi vedeli?'/E59*). Pomembna tema je tudi jezik; ena od intervjuvank je omenila nejevoljo sorodnikov, ko so s sestrami govorile slovenski jezik (*Pa zelo jih je motilo tudi to, da smo mi [sestre] med sabo govorile slovensko, pa s starši govorile slovensko. To so nam pa čisto vedno težili/A45*), intervjuvanec pa je poročal o norčevanju sorodnikov, ko se mu je zatikalo pri uporabi albanskega jezika (*se ful delajo norca, ker ne znam dobro albansko/D88*). Večina se jih v izvornem okolju (staršev) počuti dobro, domače (*Toliko časa sem dol živel, da je to še vedno domače, domovina, tega ne more nič zamenjat/F46*), tudi nekateri od tistih, ki so se sicer počutili izključeno.

Kulturna in verska pripadnost

Glede na versko pripadnost je večina intervjuvancev muslimanske veroizpovedi, ena katoliške, en pravoslavne in en ateist. Njihov odnos do veroizpovedi in kulturnih elementov je zelo različen, pokazale pa so se nekatere podobnosti – tisti, ki veri ne pripisujejo velikega pomena, vseeno sodelujejo vsaj pri proslavljanju verskih praznikov z družino. Dva pripadnika muslimanske veroizpovedi sta izpostavila poseben odnos do pripadnosti veri, torej da sta se čutila kot muslimana, vendar kljub temu nista aktivno participirala pri verskih dejavnostih ali se držala verskih načel (*Se imamo za muslimane, ampak se mi zdi, da bi bilo drugače, če bi živeli v Bosni, kjer je ful tega/C18, /Imamo se za muslimane/, ampak /ne držimo se nekih teh stvari/G32*). Kot pomemben kulturni element so skoraj vsi izpostavili glasbo, potem še ples, poroke, običaj obrezovanja in običaj striženja las za otrokov prvi rojstni dan.

Intervjuvanci so v veliki večini primerov izpostavili, da posameznih elementov ne prakticirajo odkar so v Sloveniji (*Odkar sem prišla sem, je težje prakticirati, zato tega ne počnem/E28*) ali da te običaje prakticirajo samo v izvornem okolju (*...na Kosovu, me čisto prevzame tista kultura, običaji, poslušam albansko glasbo, govorim ful albansko, uživam v vsem tem/D52, /Ko sem v Sloveniji, pa /padem nazaj v slovensko kulturo, ne poslušam potem te glasbe/D53, /Te stvari se počnejo na Kosovu, mi tega tu ne počnemo/E50*). Kot specifične ovire pri udejstvovanju, npr. pri postu v mesecu ramadanu ali praznovanju praznikov, so navedli službo in druge obveznosti (*...tu se ga ne držimo, ker vsi delamo, prenaporno je/C49, /Delam in hodim v šolo, tako da nimam časa/E29, /v moji službi nimaš pravice oziroma svobode za molitev/E30*). En od intervjuvancev je povedal, da je njegov delodajalec spoštoval čisto vse vere in je omogočil praznovanje tako muslimanom za bajram kot tudi pravoslavcem za pravoslavni božič (*Ko je bil naš božič, vsi pravoslavci smo bili doma, kakorkoli nas je bilo. Ko je bil Bajram, vsi muslimani so bili doma/F25, /pri nas je bilo to spoštovano/F26*).

Predvsem intervjuvanci muslimanske veroizpovedi so izpostavili drugačnost lastne veroizpovedi od večinske, torej katoliške (*...ista načela so, samo neke majhne razlike so, mi smo pa čisto drugačni/C32*), poleg tega pa poudarili razlike v stopnji sprejetosti ostalih veroizpovedi, (*...judovstvo bolj sprejemljivo, pa pravoslavci, ampak muslimani niso/D39*). Omenjali so tudi neizobraženost (*...folk dejansko nima pojma o tem, kaj sploh Islam je/C25*) in napačna prepričanja večinske populacije, ki so zadevala njihovo etnično in versko pripadnost (*Islam se še vedno povezuje s terorizmom/C26, /ko povem v službi, da ne pijem alkohola in ne jem svinjine, to vidijo, kot da ne živim življenja na polno/E32*).

Jezik in komunikacija

Dvema intervjuvancema je materni jezik hrvaški, eni bosanski, dvema srbohrvaški in dvema albanski. Na tem področju sem izjave glede učenja jezika analizirala posebej pri prvi generaciji in posebej pri drugi. Od prve generacije je intervjuvanec s Kosova povedal, da se je jezika naučil izjemno hitro, saj se je v Slovenijo priselil kot otrok in se ga je največ naučil skozi igro s sošolci (*Čprav nisem znal govorit, sem se vedno igral s sošolci in sošolkami/D43*). Drug intervjuvanec, čigar materni jezik je srbohrvaški, je prav tako povedal, da se je jezika naučil preko stikov s sodelavci, ki so mu pri učenju pomagali in se mu tudi prilagodili, ko je bilo to potrebno (*...res dokaj hitro naučil/F29, /oni so se potrudili, da če nisem zastopil, so mi rekli po mojem jeziku/F33*). Z učenjem je imel težave samo na začetku. Intervjuvanka s Kosova je opisala svoj proces učenja jezika kot težek. Izpostavila je precejšnje razlike med albanskim in slovenskim jezikom (*...Albanščina in Slovenščina sta zelo, zelo različna/E37*), je pa tudi ona omenila prilagodljivost sodelavcev, ko so opazili njeno stisko (*...ko sodelavci to vidijo, mi kar rečejo, naj povem po angleško, vidijo, da imam težave/E44*). Od druge generacije so vsi povedali, da so se obeh jezikov učili hkrati (*Jaz mislim, da nekako istočasno, do prvega leta nas je baka čuvala, ona je z nami hrvaško govorila/A23, /kar se pa tiče Slovenščine, sem se jo pa učila sproti/C35*), razlika je bila le v tem, na katerem jeziku je bil poudarek in katerega so uporabljali v domačem okolju; nekateri so se s starši pogovarjali slovensko (*Od majhnega, bolj so nas slovensko učil kakor hrvaško, to smo sproti pobrali/B20, /Slovenski jezik je bil glavni, srbohrvaški je bil zraven/G36*), nekateri pa so ohranjali materni jezik (*Doma se še vedno pogovarjamo po bosansko/C41*). Dve intervjuvanki sta omenili, da sta se slovenskega jezika učili tudi preko medijev (knjige, risanke).

Glede uporabe maternega jezika so bili odgovori precej različni. Ena od intervjuvank je specificirala, da maternega jezika ne govori s tistimi, ki razumejo slovensko oziroma ga govori samo in izključno s tistimi, ki ne razumejo slovensko (*...tudi če je nekdo Neslovenec, pa če vem, da razume slovensko, z njim nikoli ne govorim hrvaško/A28*). Ostali so povedali, da jezik govorijo s tistimi, ki ga tudi govorijo, na primer z družinskimi člani, s svojimi prijatelji ali prijatelji staršev ... (*...s tistimi, ki ga tudi govorijo/B21, /S prijatelji od staršev, ki so tudi iz Bosne, Srbije, Hrvaške... S starši od fanta/C43*). Nekateri se uporabi maternega jezika v javnosti izogibajo (*...sploh nismo tako govoril v javnosti/A27*), drugi ne (*Tudi v javnosti/G38*). En intervjuvanec je opisal posebno izkušnjo z jezikom, in sicer svoj odpor do uporabe jezika v javnosti. Ni se mogel opredeliti, če je razlog v slabem znanju albanskega jezika, ali če ga je morda sram uporabljati materni jezik zaradi morebitne stigmatizacije (*...ne vem, a je to zaradi tega, ker ne znam tako dobro, ali je to zaradi tega, ker me je sram te stigme/D47*).

Na vprašanje o morebitnih reakcijah okolice so se prav tako pojavljali različni odgovori. Nekateri so doživeli eksplicitno nestrpnost (...*ko greš v trgovino, se pogovarjaš, pa slišiš: 'Ja, v Sloveniji smo, pogovarjajte se po slovensko.'*/C46, /*moški rekel mojemu bratu, da ne sme tukaj govoriti svojega jezika*/E17), pri enem intervjuvancu so se mimoidoči samo obračali in pogledali (...*obrnili so se nazaj, pa pogledali. To sem doživel parkrat, od začetka. Takrat sem več govoril v svojem jeziku, potem pa več v slovenskem. Ampak ja, samo obrnil se je, pogledal, pa šel naprej. Nobenih nisem problemov imel, da bi kdo kaj rekel*/F34), en je povedal, da sicer niso nič rekli, vendar pozna njihovo negativno mišljenje (...*vem, kaj si mislijo. 'Na vlak, pa dol.'*/B24), en je poudaril, da so bile vse opazke izrečene v šali (...*noben ni rekel: 'Ej, živiš v Sloveniji, govori slovensko.'* Edino tako v šali/G39), en pa je doživel samo pozitivne reakcije, ali pa so ljudje izrazili zgolj radovednost (...*jim je bilo bolj zanimivo*/D49).

Dva intervjuvanca sta izpostavila pomemben vidik, in sicer pozabljanje maternega jezika. Pri obeh je situacija takšna, da sta jezik začela pozabljati, odkar sta zaradi študija v Ljubljani in se ne vračata toliko domov k staršem, kjer jezik primarno uporabljata (...*odkar živim v Ljubljani*/D80), /*prej vseeno je bilo tega preklapljanja več, vsakič ko sem prišel domov, sem govoril albansko, zdaj pa mine mesece včasih, brez da albansko govorim*/D81, /*ful lažje govorim slovensko, ker sem več časa obkrožena s folkom, ki govori slovensko, kakor pa doma. Itak sploh zdaj na faksu, ko ne grem skoraj nič domov. Zdaj, ko pridem domov, se moram kar že fokusirat mal*/C45).

Izkušnje na posameznih področjih

V šoli: Nekateri intervjuvanci so svojo izkušnjo v šoli opisali kot nevtrarno, niso se spomnili nobenih negativnih izkušenj (*Bili smo vsi taspodni, to ja, ampak da bi se pa zdaj konkretno kakšnega primera spomnila, ali pa sploh s strani učiteljev... Ne v osnovni, ne v srednji*/A33, /*v šoli je bilo v redu načeloma*/D57), omenjali so tudi določene prilagoditve (...*imam pa opcijo pisati vse izpite v angleščini*/E41). Drugi so poročali o nadlegovanju sošolcev, ki so jih zmerjali (...*za sošolce sem bil pa 'Bosanc', vsak drug dan, vsak dan, v osnovni šoli, v srednji malo manj*/B26) in tudi fizično napadali (...*en iz starejših razredov me je začel zafrkavat 'Čefurka, Bosanka' in mi je začel metat copate v glavo*/C57). Pri eni od intervjuvank se to ni ustavilo pri sošolcih, ampak je občutila tudi nestrpnost učiteljev (*Potem je bil ta incident v 4. letniku, pri športni vzgoji. Meli smo štafetne igre in noben ni poslušal navodil in jaz nisem vedela, kaj delamo in sem ponavljala za ostalimi. In pol me je profesorica nadrla, če ne razumem slovensko in da v 1. letniku računalniške ima otroke, ki so ravno prišli iz Bosne in razumejo slovensko boljše, kot jaz. In če ne razumem njenih navodil*/C62). Druga intervjuvanka je prav tako zaznala nestrpnost učiteljev (*Ena od učiteljic je mislila, da sem*

Američanka, ker sem govorila angleško in je bila zelo prijazna in me vprašala, kako to, da sem zapustila Ameriko in prišla sem. In sem ji rekla, da nisem Američanka, da sem s Kosova. Potem je takoj spremenila odnos in ton, rekla je: 'Zakaj pa se potem nisi naučila slovensko?' Kar naenkrat je postala zelo arogantna. Takrat sem bila tu šele dva ali tri mesece in se nisem naučila, pa še nisem imela možnosti za tečaj, ker je bil Covid. In sem ji povedala, pa je rekla: 'No, potem pa se uči, morala bi se naučiti.' In sem rekla, 'Saj zato pa sem tukaj, da se naučim.' Videlo se ji je na obrazu, ko je slišala, da sem Albanka/E47), opisala pa je tudi primer eksplicitne diskriminacije, kjer je šola od nje zahtevala, da za letnik plača enkrat več kot njeni slovenski sošolci (Eno leto sem plačala in bi moralo pokriti oba letnika, ampak sem morala še enkrat isto. Veliko je bilo [znesek]. Ampak to je bil problem – rekla sem, 'Kaj pa, če končam v dveh letih? Zakaj bi plačala za štiri?' in mi je rekla [zaposlena], 'Oh, ne bi mogla tega, saj ne znaš slovensko./E23). En od intervjuvancev je primerjal izkušnji v osnovni in srednji šoli, kar se tiče prilagoditve prehrane (ker je musliman, ne jé svinjine). V srednji šoli je imel vsak dan na voljo en in isti nadomestni obrok (...večina hrane je bila s svinjino. In pol so naredili recimo špagete z morskimi sadeži, ki so bili vsak dan na voljo, za vse muslimane, vegetarijance in te. Meni se je to zagabilo, ker sem vsak dan to dobil/D61), zaradi česar si je hrano kupoval drugje, v osnovni šoli pa so se bolj potrudili in so mu obroke pripravljali posebej.

Na delovnem mestu: Kot pozitivno izkušnjo je ena od intervjuvank izpostavila možnost napredovanja, kljub temu da njen priimek razkrije njeno poreklo (...začela sem na štiri izmene za trakom, pa sem šla potem na Firewall [končna kontrola], pa pol na skrbnika dokumentacije, pa sem zdaj prišla v projektno pisarno/A39 ... /Imela sem možnost napredovanja, kljub temu, da je priimek izrazito južnjaški/A40). Druga je navedla, da se na delovnem mestu dobro počuti, saj je tam zaposlenih veliko ljudi različnih narodnosti, ki so vsi enakopravni (Tu smo si vsi enaki, imamo veliko različnih ljudi/E53). Ostali so imeli nevtralne izkušnje, ki so zajemale profesionalne odnose z nadrejenimi (S strani nadrejenih ni bilo nič/B30), ali pa so izkušnjo samo opisali, kot da ni bila nič posebnega (Nič takega ni bilo, vse kul/G48). En od intervjuvancev sicer ni imel neposrednih slabih izkušenj s sodelavci, vendar je večkrat zaznal njihovo nestrpnost (...sodelavce pa imamo določene z okoliških vasi, ki so precej zaplankani in imajo precej za povedat čez vse, ki niso Slovenci/B31). Ena od intervjuvank je navedla izjavo s strani nadrejene, ki je bila sicer izrečena kot pohvala, vendar je vseeno temeljila na stereotipu (...mi je rekla, da bom jaz sigurno pridna, zaradi tega ker sem 'čefurka'/C70).

V okolici: Le ena od intervjuvank je poročala o eksplicitnih oblikah nestrpnosti v ruralnem okolju (/Noben se ni hotel z njo pogovarjat, jo pozdravit/C71), /vsako žival, ki smo jo imeli, so nas prijavili. Mi smo se mogli psa znebit, ker je lajal. Da ne omenjam, koliko mrtvih mačk smo našli na dvorišču/C72, /so nas še spraševali, kako so si naši sploh lahko privoščili takšno bajto, pa kredit vzeli

za bajto. Pa kaj ti umazani Bosanci prihajajo sem. Ena soseda se je čez svoj vrt drla moji mami: 'Ja, zdaj boš pa mogla v cerkev začet hodit, a veš? Ne bo šlo tko, kakor je šlo tam dol.'/C73). Nekateri so opisovali neprijetne izkušnje v bolj urbanih okoljih, predvsem nestrpnost sosedov, ki so jih verbalno nadlegovali (...bilo ene par, ki so se tudi radi znašal/B33, /ta se je za vsakim drl 'Bosanc'/B34, /soseda, ki je rekel: 'Prokleti Bosanci, pejte v svojo Makedonijo.'/G18). Ena od intervjuvank je navedla več različnih oblik diskriminacije, ki jih je zaznala in opazila v svoji okolici, tudi če niso bile direktno usmerjene proti njej (...rečejo: 'To ni vaša država, niste doma, morate se naučiti slovensko in nehajte govoriti albansko.'/E16, /moški rekel mojemu bratu, da ne sme tukaj govoriti svojega jezika/E17, /na upravni enoti, ko gremo tja za vize, so običajno bolj grobi do moških/ [...] /tudi vpijejo iz jeze/E18, /glede stanovanj, ko slišijo naša imena, ki so zelo drugačna, kar prekinejo klic/, /za Albance pač nimajo stanovanj, da jih ne dajejo/E19, /z mojim očetom je bilo tako, dvakrat se je zgodilo, da so prekinili, takoj ko so slišali ime/E20). En od intervjuvancev je opisal izkušnjo s kolegico, s katero se je družil celo življenje, ki prej nikoli ni bila nestrpna, potem pa je podlegla vplivu fanta (...se je v [kraj bivanja] govorilo o tej Štajerski gardi, ki naj bi priseljence odselili nazaj domov. To so oni kar začeli sestavljat neko gardo, da bojo oni vse priseljence odstranili. In ta kolegica je rekla, da njej se to zdi dobro, zakaj jih ne bi vse odselili, kaj bojo na naši socialni/D96).

Osebno lastno ime

Intervjuvanci so svoja imena označili različno. Ena ga je označila kot izrazito tuje (Zelo albansko ime je/ [...] /res seka ven/E64), en kot ne tako izrazito tuje (Ni tako izrazito tuje/F47), drugi kot tako, ki ne razkrije porekla, medtem ko je priimek tisti, ki pove, da po narodnosti niso Slovenci (...ime G je tako, da se ve [da ni slovensko], čeprav so tudi Slovenke G/A48, /Po imenu se ne dojame/B42, /priimek je pa itak srbski/B43, /po imenu, ko so me klicali, niso došli, da sem Bosanka/C79, /Priimek je pa čisto druga zgodba/C80). Nekateri so menili, da ime igra vlogo pri njihovi izkušnji v Sloveniji (...itak da igra razliko, takoj se vidi, da nisem od tu/C81), drugi pa, da ne (In tudi ne igra vloge/A47, /Nikoli me niso drugače gledali, ali pa se obnašali zaradi priimka, ali pa imena/F48, /Ne igra nič/G57). O spremembi imena je razmišljala samo ena intervjuvanka, pa še to samo v otroštvu (...vedno govorila, da se bom poročila s Slovencem, zaradi tega, da nimam tega priimka več, da nimam tega '-ića'/C83). Ostali niso, tudi tisti ne, ki so menili, da ime igra vlogo. Na odgovor, kakšna bi bila izkušnja z bolj slovensko zvanečim imenom, sta dva intervjuvanca odgovorila, da bi bilo življenje v Sloveniji lažje (...noben ne bi sklepal, iz kje sem. Pol ne bi bil 'Bosanc'/B46), ena pa je poudarila, da sprememba imena ne bi spremenila ničesar (...tudi če spremenim ime, ne spremeni ničesar, ne spremeni od kod sem, mojih staršev/ (E66), /ponosna sem, da sem Albanka/E67).

Odzivi in reakcije

Čustva: Iz intervjujev sem razbrala veliko različnih občutkov in čustev, ki so jih intervjuvanci doživljali ali omenjali. Najpogosteje izražen občutek je bila brezbržnost; ena intervjuvanka je povedala, da je zaradi priimka nikoli ni bilo sram (*Kar se priimka tiče, se mi pa nekaj tko zdi... Na začetku rečeš, kao na 'i-ć', ampak meni je čisto vseeno. Tudi v čakalnici, ko pokličejo, nimam nobene zadrege. Čeprav me še bolj to pol pojezi, ko moram priimek nekomu šestkrat ponovit, ker se mi zdi, da je on kreten, ker ne razume/A49*). Drugi so omenjali, da se na nestrpne posameznike sploh niso ozirali in jim je bilo za njihovo mnenje vseeno (*Tudi če so Slovenci zraven, jih ne gledam, ker me ne zanimajo in mi je vseeno/B23, /kaj se bom jaz z njim ukvarjal, on sam s svojo glavo ni v redu. Če je zamešal Bosno in Makedonijo/G19*). Intervjuvanka, ki je doživela veliko nestrpnosti, je navedla občutke sramu, jeze, panike, ponižanosti. Druga intervjuvanka je izpostavila občutek strahu pred morebitno diskriminacijo (*Strah naju je bilo, da bi izgubila primer, ker bi tam doživela kakšno diskriminacijo/E24*).

Vedenjski odzivi: Dva intervjuvanca sta povedala, da so v otroštvu s kolegi velikokrat topli nestrpne sošolce in sosede, ki so se spravljal na njih, ker so po tem vsaj za nekaj časa odnehali (*...so pol bili tepeni/B28, /je dobil po nosu, potem je bil pa mir/G47*). Ena intervjuvanka je svoje reakcije v določenih situacijah opisala kot burne, v drugih situacijah pa je reakcije zadrževala, ker se je bala posledic (*...ker vem, da je moja ocena odvisna od tega. Nisi v poziciji, da bi se branil. Bi se rad, ampak pač se ne moreš/C94*). V nekaterih situacijah se je postavila v obrambo, ali pa je bila že povsem vdana v usodo (*Sigurno zdaj že pričakujejo, da sem slabša/C61*). En od intervjuvancev je kot odziv navedel direktno ignoriranje nestrpnih posameznikov (*Ignorirali smo/G46*).

Mehanizmi soočanja/spoprijemanja: Najpogosteje navedeni mehanizmi spoprijemanja so bili druženje s sebi podobnimi in zavezništvo (*...se je vsem isto dogajal, pa je bilo potem lažje to prebavljat, pa lažje je bilo, ker smo bili skupaj v tem/B50, /midve sva ena drugo branili, ko so se spravljal na naju, nič nama ni noben mogel, ko sva bili skupaj/C54*), deljenje izkušenj z ljudmi, ki so izkusili podobno (*...izmenjaš neke slabe izkušnje/C14*) ter uporaba humorja (*...zdaj se vsi temu smejimo, ampak to je samo nek naš 'coping mechanism,' s katerim se soočamo s temi stvarmi/C15, /s humorjem/B49*). Ena od intervjuvank je poročala o dodatnem trudu, ki ga je vlagala v šolsko delo, zato da bi učiteljem dokazala, da ne ustreza stereotipom o otrocih priseljencev (*Ja, še posebej pri angleščini pa pri slovenščini/C59, /Hotela sem se dokazat, da samo zaradi tega, ker sem od dol, ne bom ustrezala tem stereotipom/ [...] /mi otroci priseljencev smo slabši pri slovenščini, oz. pri pouku na sploh/ [...] /nek stereotip, da vsi otroci priseljencev imajo slabe ocene/C60*). Poleg tega je

dostikrat zamolčala svoje poreklo in veroizpoved, da se ne bi izpostavljala in se s tem izognila morebitni diskriminaciji (*In si tiho/C29, /če te kdo vpraša, ti je pa pol še tok bolj nerodno povedat/C30*). Drug način upravljanja s stigmo je bilo preventivno razkrivanje. En od intervjuvancev je na razgovoru za študentsko delo razkril svoje poreklo, še preden so ga spoznali, da je sam obdržal nadzor nad situacijo (*...ko sem šel na razgovor, sem jim takoj rekel: 'Da vam zdaj kar povem, sem Albanec, če me boste zavračali, mi kar povejte.'/D64*). Poleg preventivnega razkrivanja sem prepoznala še destigmatizacijo stigme. Dva od intervjuvancev sta zavzela močno stališče, da sta ponosna na svoje poreklo in da se ne bosta prilagajala nikomur (*...zakaj bi se asimilirala, če me tako ali tako ne bodo sprejeli/C96, /Enostavno sprejmeš, da nisi sprejet. Zakaj bi jaz njim dala neko zadovoljstvo, da jim je ratalo me ne sprejet. Ne, ti si se to odločil, to je tvoj problem, jaz sem, to kar sem in to je to/C97, /Jaz sem, to kar sem/G64, /zaradi mene, če se noben z mano ne družì. Ti daješ svoj ponos, gaziš po sebi, da se z nekom družìš. Zakaj? To je meni čisto glupo/G65*). Intervjuvanec, katerega kolegica je podpirala »Štajersko vardo«, je jasno zavrnil njen poskus pozitivne diskriminacije, ko ga je izvzela iz skupine priseljencev, ki bi jih bilo treba odseliti iz Slovenije (*In sem ji rekel: 'A se ti zavedaš, kaj govoriš? A se ti zavedaš, da to kar ti praviš, to govoriš ti o meni. Jaz sem ta priseljenec, ki je prišel sem.' In je ona rekla: 'Ne, ti si drugačen.' Okej, prav, mene sprejmeš. Kaj pa mi boš potem, famìlijo odselila?/D97*).

RAZPRAVA

Namen diplomske naloge je raziskati življenja priseljencev prve in druge generacije v Sloveniji ter odkriti, kakšna so njihova mnenja glede splošne izkušnje priseljenstva v slovenskem prostoru, kakšne so njihove specifične izkušnje na različnih področjih (obdobje šolanja, zaposlitve, okolica ...) in kako so se odzivali na morebitne primere nestrpnosti ter diskriminacije.

Medvešek (2007) pravi, da živimo v realnosti, kjer so priseljenci niso videni kot potencialni pozitivni stiki, ampak kot povzročitelji problemov, »potencialna grožnja obstoječim kulturnim normam, narodni identiteti in suverenosti države, kot konkurenca na trgu delovne sile« (str. 188). Takšno realnost prepoznavajo tudi udeleženci v raziskavi, ki so po večini **mnenja, da je odnos večinske populacije do priseljencev slab**. Nekateri so sicer izpostavili, da je vsaj država sprejemajoča, da odpre svoja vrata priseljencem in jim omogoči uživanje pravic, vendar se je večina strinjala, da diskriminacija še vedno obstaja. Glavno vlogo pri ustvarjanju in širjenju nestrpnosti naj bi imeli mediji. Kralj (2008) opisuje dva načina poročanja medijev o priseljencih: v enem načinu jih prikažejo kot povzročitelje težav za slovensko populacijo, v drugem načinu pa so žrtve diskriminacije in marginalizacije. Udeleženci v raziskavi so po večini zaznavali prvi način, torej da **mediji** več poročajo o priseljencih kot povzročiteljih kaznivih dejanj, kjer je še posebej poudarjena njihova narodnost, poročanje o zgodbah uspeha pa je redkejše. En udeleženec je izpostavil še tretji način, ki ga v literaturi nisem zasledila, in sicer popačeno podobo, kjer mediji prikazujejo državo kot bolj sprejemajočo, kakor je v resnici.

Zanimalo me je tudi **mnenje intervjuvancev o integracijskem procesu**. Tu bi izpostavila, da v nobenem intervjuju nisem eksplicitno postavila tega vprašanja, ampak so tekom pogovora nekateri sami delili svoje poglede. Integracija bi morala praviloma biti dvosmerni proces, poleg prilagoditev s strani priseljencev (kot so učenje jezika, spoštovanje večinske kulture ipd.) bi se moralo večinsko prebivalstvo odpreti in jih sprejeti kot enakopravne člane družbe (Medvešek, 2007, str. 187). Zanimivo je, da so določeni udeleženci prepoznali položaj priseljencev kot slab in družbo kot ne sprejemajočo, vendar so vseeno poudarili pomen učenja jezika in prilagajanja večinski kulturi. Nekateri so celo jasno izrazili svoje nezadovoljstvo s tistimi, ki se ne želijo prilagoditi in ki ne znajo jezika ali pa na vsak način želijo »vsiljevati« svojo kulturo in običaje. Iz tega je razvidno, da integracijo vidijo kot enosmerni proces (ki pa v tem primeru sploh ni več integracija, ampak asimilacija). Žitnik (2006b) pravi, da je učenje jezika en izmed glavnih

pogojev za sprejemanje priseljske populacije, kar sem tudi zaznala v izjavah udeležencev. Tudi če so menili, naj posameznik obdrži svoje običaje, so izrecno poudarili, da se jezika pač mora naučiti in se truditi, ne glede na zmožnosti in stopnjo znanja jezika.

Področje, ki sem ga podrobneje raziskala, je bilo ravno **področje jezika**, saj me je zanimalo, kakšno vlogo ima jezik v življenjih posameznikov. Žitnik (2006a) v svoji raziskavi ugotavlja, da se je večina anketirancev »podredila« in so se povsod, tudi v domačem okolju, pogovarjali v slovenščini. Nekateri so izbiro jezika prilagodili situaciji oziroma jeziku sogovornika. Podobno se je pokazalo tudi v moji raziskavi. Večina pripadnikov druge generacije se je hkrati učila slovenskega in maternega jezika, vendar je bil poudarek na slovenščini, zato so nekateri tudi s starši in sorojenci govorili slovensko ter se v maternem jeziku pogovarjali samo s tistimi, ki slovensko ne razumejo. Drugi so v domačem okolju kljub poudarku na slovenščini uporabljali materni jezik in so ga potem bolj pogosto govorili tudi z ljudmi izven družinskega kroga. Pri prvi generaciji so bile izkušnje z učenjem jezika dokaj različne, saj so se v Slovenijo priselili v različnih obdobjih pri različnih starostih. Intervjuvanec s Kosova, ki se je priselil kot otrok, se je jezika izredno hitro naučil skozi igro s sošolci in vpetost v družbo izpostavil kot zelo pomemben faktor pri učenju. Intervjuvanec iz Bosne, ki je v Slovenijo prišel s triindvajsetimi leti, se je zaposlil v firmi, kjer so delali samo Slovenci in se zaradi tega dokaj hitro naučil slovensko. Povedal je, da so sodelavci uporabili srbohrvaški jezik, če česa ni razumel, kar je zagotovo olajšalo učenje. Tu se pokaže pomen časa prihoda, saj so se v tistem času v šolah učili srbohrvaščino in so jo znali tudi Slovenci. Intervjuvanka s Kosova se je v Slovenijo priselila z enaindvajsetimi leti in je večkrat poudarila, da ji učenje jezika povzroča težave, saj sta si albanski in slovenski jezik med sabo zelo različna, kot drug razlog pa je navedla svojo starost. Primerjala se je s svojim bratom, ki je imel ob selitvi dvanajst let in mu gre slovenščina že zelo dobro. Intervjuvance sem povprašala tudi glede morebitnih odzivov okolice, če so materni jezik uporabljali v javnosti. Odgovori so variirali od pozitivnih reakcij in radovednosti do izjemno nastrojenih komentarjev v smislu, da so sedaj v Sloveniji in tu ne smejo govoriti svojega jezika.

Zanimalo me je, kakšen pomen posamezniki pripisujejo **ohranjanju verskih in kulturnih elementov** in s kakšnimi ovirami so se morda soočali ob prakticiranju. Druge raziskave (Žitnik, 2006a) so pokazale, da so se predvsem pripadniki muslimanske veroizpovedi soočali z diskriminacijo in se v primerjavi z drugimi veroizpovedmi počutili manjvredne. Primerjali so se predvsem s Hrvati, ki so katoliki in posledično ne čutijo diskriminacije na področju verovanja. To so opazili tudi udeleženci muslimanske veroizpovedi v moji raziskavi, ki so kot

bolj sprejete videli pravoslavce in katoliške Hrvate, en udeleženec pa je omenil tudi judovstvo. Poudarili so tudi različnost muslimanske in katoliške veroizpovedi; pravoslavna in judovska si s katoliško delita določene skupne elemente, medtem ko sta Islam in krščanstvo v največjem spopadu. Bajt (2008) omenja problematiko verskih praznikov, saj so katoliški verski prazniki usklajeni z državnimi, pripadniki drugih veroizpovedi pa si morajo praznovanja organizirati sami. V določenih primerih so delodajalci svojim zaposlenim to omogočili, v določenih pa jim niso odobrili prostega dne. V moji raziskavi se je pokazalo podobno. Najprej me je zanimalo, kakšen pomen posamezniki sploh pripisujejo veri in rezultati so pokazali, da so se bolj zapostavljene ali prikrajšane počutili tisti (predvsem muslimani), ki so veri pripisovali pomen. Tisti, ki jim prakticiranje verskih običajev ne pomeni veliko, niso izpostavili občutka oviranosti ali prikrajšanosti. Na delovnih mestih so imeli s tem različne izkušnje, en udeleženec je svojega delodajalca opisal kot zelo spoštljivega, saj je praznovanje praznikov omogočil tako pravoslavcem kot tudi muslimanom. Dva udeleženca sta opisala enako izkušnjo svojih mam, ki sta obe zaposleni kot čistilke v bolnicah. Obe sta delali, ko so bili katoliki prosti zaradi božiča, ko pa sta hoteli dobiti prost dan za bajram, pa delodajalec tega ni dopustil. Tu je jasno razvidno nespoštovanje pripadnikov drugih kultur in dvojni standard, ki ga je izpostavil tudi en od udeležencev v raziskavi.

Žitnik (2006a) poroča, da je večina udeležencev ohranjala vsaj nekatere etnične tradicije in prevzemala slovenske, med katerimi so bili predvsem prazniki. Bili so mnjenja, da nimajo enakih možnosti za prakticiranje svojih kulturnih elementov in da morajo svoje dejavnosti prilagajati družbi. Udeleženci v moji raziskavi so med ohranjanjem posameznih kulturnih elementov navajali predvsem praznike, kot druge pomembne kulturne elemente pa so omenjali glasbo, poroke, obrezovanje. Ena udeleženka je omenila tudi običaj, pri katerem boter otroku postrizhe lase za njegov prvi rojstni dan. Glede prakticiranja se je večkrat ponovil odgovor, da te običaje (z izjemo glasbe) ohranjajo samo v izvornem okolju in da jih v Sloveniji ne prakticirajo, saj gre za drugačno okolje. Kot specifične ovire so omenjali tudi službo in druge obveznosti (na primer šola). Ena udeleženka je povedala, da se posta v mesecu ramadanu ne drži, ker je zaradi službe prenaporno. Druga se posta sicer drži, vendar zaradi službe in šole ne more moliti petkrat na dan, kot je običaj.

Poleg ohranjanja stikov s kulturnimi in verskimi elementi so me zanimali tudi **stiki z izvornim okoljem**. Pričakovala sem, da se bodo tu pokazale razlike med prvo in drugo generacijo ter da bodo pripadniki prve generacije morda več obiskovali svojo domovino, vendar so bili odgovori v veliki večini enaki, in sicer da so včasih (sploh v času otroštva) v svojem izvornem okolju ali

v izvornem okolju staršev preživeli bistveno več časa, obiskovanje sorodnikov je bilo pogostejše in stiki bolj tesni. Večina je tudi pripisovala velik pomen ohranjanju stikov in so si tega želeli, vendar jim v odraslosti preprosto zmanjkuje časa. Izjema je bil udeleženec, ki je upokojen, saj lahko rodni kraj obišče približno na vsakih štirinajst dni in tam preživi tudi daljša obdobja. Želela sem tudi odkriti, kako se ob teh obiskih počutijo in kako okolje na njih gleda. Za ljudi z izkušnjo preseljevanja in njihove potomce je namreč značilno, da imajo dve vlogi: izseljenci iz domovine in priseljenci v novem okolju (Čebulj-Sajko, 2000, v Ristovska, 2013). Vojnović (2008) v svojem romanu Čefurji raus! opiše ravno to izkušnjo, kjer se posameznik ne počuti doma nikjer; v Sloveniji je čefur, v Bosni pa Janez. O takšnih občutkih so govorili tudi udeleženci v raziskavi, tako iz prve kot iz druge generacije. Dve udeleženci sta povedali, da se povsod počutita kot tujki, nobeno od okolij ju ne sprejema kot svoji. Dva pripadnika druge generacije in en pripadnik prve generacije so povedali, da jih okolje sprejme kot domačine, en pa je vseeno izpostavil, da ga nazivajo s Slovencem in da si tujec v bistvu povsod, kamor prideš. Ena udeleženka je prav tako povedala, da so jih sorodniki na Hrvaškem vedno klicali »Slovenci«. Govorili pa so tudi o prijetnih občutkih, da se počutijo kot doma, da se imajo s sorodniki dobro, da so zelo veseli njihovih obiskov ...

Raziskati sem želela tudi izkušnje posameznikov **v obdobju šolanja in zaposlovanja**. Bešter (2007, str. 219) navaja zaposlitev kot enega izmed najbolj pomembnih dejavnikov integracije in ravno na tem področju so priseljenci dostikrat prikrajšani. Udeleženci v raziskavi so sicer bolj poročali o nevtralnih ali pozitivnih izkušnjah na delovnem mestu, ena je še posebej poudarila dejstvo, da je imela možnost napredovanja kljub izrazito tujemu priimku, vendar je pomembno izpostaviti poklicno strukturo; večina udeležencev je zaposlenih (ena opravlja študentsko delo) v proizvodnji. Nekateri so tudi omenjali delovna mesta svojih staršev: mame so (ali so bile) zaposlene kot čistilke, strežnice, predice. Za očeta pa sta povedala dva udeleženca, da je bil en zaposlen kot skladiščnik, drugi pa je bil oficir v JNA. Z izjemo oficirja gre v vseh primerih za »inferiorne« poklice. Bešter (2007, str. 219) povzema podatke iz popisa leta 2002, kjer se jasno pokaže, da so priseljenci in njihovi potomci najpogosteje opravljali ravno takšne poklice, ki so slabše plačani, zahtevajo manj kvalificirano delovno silo in jih družba vidi kot neugledne. Kljub temu, da so nekateri imeli možnost napredovanja, so vseeno vsaj nekaj let preživeli za trakom, če ne kar večino delovne kariere.

Brezigar (2007, str. 257) navaja različne primere nestrpnosti v šolah, s poudarkom na učiteljih, ki so eksplicitno izražali svoja stereotipna prepričanja. En od teh je primer deklice, ki jo je šolska psihologinja v osnovni šoli prepričala, naj se namesto na gimnazijo vpiše na srednjo

ekonomsko šolo, kljub njenim težavam z matematiko. Dekle se je iz šole izpisalo in jo končalo šele desetletja kasneje. Podobno se je skoraj pripetilo udeleženci v raziskavi. Vsi učitelji so jo hoteli prepričati, da gimnazije ne bo naredila in naj se raje vpiše na tri letni program. Na srečo jih ni poslušala in je gimnazijo naredila s prav dobrim uspehom, vendar bi se tudi njena zgodba lahko drugače končala. Opisala je še več primerov nestrpnosti učiteljev, v osnovni in srednji šoli ter naposled tudi na fakulteti. Poleg učiteljev so bili nestrpni tudi sošolci, o čemer so poročali tudi drugi udeleženci v raziskavi. Sošolci so jih zmerjali z »Bosanci«, »čefurji« in podobnimi oznakami.

Pomembno je omeniti, da so nekateri udeleženci med opisovanjem lastnih izkušenj v šoli in obdobju zaposlitve govorili tudi o izkušnjah svojih bližnjih in znancev. Tudi tisti, ki sami niso imeli takšne izkušnje, so poznali vsaj eno osebo, ki jo je imela. Taista udeleženka, katere izkušnjo opisujem v zgornjem odstavku, je povedala tudi zgodbo svojega fanta. Profesor na srednji šoli ga je pred celim razredom vprašal, če je Bosanec in se šalil na ta račun, fant je povedal ravnatelju, ta pa mu je rekel, naj se ne krega s profesorjem in naj raje potrpi. Ker ga je celotna izkušnja zelo prizadela, se je iz šole izpisal in je nikoli ni dokončal. Tu gre za tipičen primer samouresničujoče se prerokbe. Ta koncept je sociolog Robert K. Merton uporabil za pojasnjevanje dogajanja v družbi, kjer so pričakovanja okolice o posamezniku igrale vlogo pri uresničevanju teh pričakovanj (1948, v Gomboc, 2011). Ule (2005, str. 299) te prerokbe opiše kot najbolj tragično dejanje v psihologiji predsodkov, ko posameznik ponotranji vsebino predsodkov, usmerjenih proti njemu, kar vpliva na njegovo vedenje. Tako so predsodki dokazani in krog se zaključi. Ena udeleženka je opisala zgodbe svojih kolegic in sodelavk, ki so v šoli prav tako doživljale nadlegovanje s strani sošolcev. Povedala je zgodbo očeta, ko je klical potencialne najemodajalce, ki so prekinili klic, ko so slišali njegovo ime. Druga udeleženka je povedala, da sama ni imela negativnih izkušenj pri zaposlovanju, ampak je opisala zgodbo znanca, ki na podlagi osebnega imena ni dobil zaposlitve. Ima namreč slovenski priimek in delodajalec ga je povabil na razgovor, ko pa je povedal še svoje prvo ime, ki je izrazilo tuje, so mu rekli, da nimajo več prostega mesta. Podoben primer je opisal tudi udeleženec s Kosova, ki sam ni imel slabih izkušenj, enako pa se je pripetilo njegovemu bratu. Obljubili so mu delovno mesto, ko pa je poslal napotnico za študentsko delo, so mu rekli, da ga ne bodo vzeli.

V zgoraj naštetih primerih je osebno ime potencialen znak stigme, ki postane viden. Po Goffmanu (1963) je cilj prikrivanja **stigme** zmanjšati napetost in od nje odvrniti pozornost. Rezultati raziskave, izvedene met leti 2005 in 2007, so pokazali, da je 15 odstotkov udeležencev

na neki točki v življenju razmišljalo o spremembi imena z namenom, da se izognejo diskriminaciji. Odstotek tistih, ki so ime dejansko spremenili, je bil precej manjši (Medvešek, 2007, str. 187). Zanimalo me je, če udeleženci v raziskavi menijo, da ime igra kakršnokoli vlogo pri njihovi izkušnji v Sloveniji in če so kadarkoli razmišljali o tem, da ime spremenijo in s tem prikrijejo morebitno stigmo. Odgovori so bili zelo različni. Nekateri so povedali, da sta ime in priimek takšna, da razkrijeta poreklo, drugi so rekli, da je ime nevtrarno, priimek pa je tisti, ki pove, od kod so. Samo ena udeleženka je razmišljala o spremembi imena, pa še to samo v otroštvu, drugi pa o tem sploh niso razmišljali. Vprašala sem tudi po tem, če mislijo, da bi bila njihova izkušnja sprejemanja drugačna in na kakšne načine, če bi imeli drugačno ime. En udeleženec je odgovoril, da bi izkušnja bila drugačna, vendar ne ve kako, saj ni občutil izrazite diskriminacije na podlagi imena. Udeleženka, ki o spremembi je razmišljala in en udeleženec sta povedala, da ju z bolj slovensko zvanečim imenom nihče ne bi zmerjal, spraševal po narodnosti in od kje prihajata ... Menita, da bi bila izkušnja drugačna v pozitivnem smislu. Ena udeleženka je poudarila, da sprememba imena ne bi spremenila njenega porekla in da je ponosna na to, od kod prihaja. Zanimivo bi bilo pri teh določenih posameznikih raziskati **zakaj** niso razmišljali o spremembi imena, čeprav so zaradi njega doživljali stigmatizacijo.

Drug način upravljanja s stigmo po Goffmanu (1963) je zamolčevanje stigme. V raziskavi, izvedeni leta 2005, je večina anketirancev odgovorila, da svoje poreklo razkrijejo ne glede na posledice. Drugi so povedali, da svoje poreklo razkrijejo samo v določenih družbah, v drugih pa se ne izpostavljajo iz strahu pred tem, da bi bili prikrajšani ali diskriminirani (Žitnik, 2006b). V moji raziskavi je samo ena udeleženka večkrat izpostavila, da je prikrivala svojo veroizpoved in da se je dostikrat želela izogniti temu, da razkrije svoje poreklo. Poleg prikrivanja in zamolčevanja stigme se je pojavil tudi primer razkrivanja, kjer je udeleženec na razgovoru za študentsko delo preventivno razkril svoje ime in priimek, če bi se delodajalci slučajno odločili, da ga ne bodo zaposlili na podlagi tega. S tem je prevzel nadzor nad situacijo. Zanimali so me **tudi drugi načini odzivanja in občutki**, ki so se udeležencem porajali v posameznih situacijah. Pogosto je bila omenjena brezbržnost do morebitnih nestrpnih posameznikov ali do reakcij okolice (to je bilo po večini pri tistih, ki stigmatizacije ali diskriminacije niso nikoli občutili). Pojavljali pa so se tudi občutki jeze, strahu, panike, ponižanosti ... Dva pripadnika druge generacije sta povedala, da so se na nestrpne sošolce in sosede odzivali z nasiljem, saj so po tem, ko so bili tepeni, odnehali vsaj za nekaj časa. Poleg tega pa sta bila kot mehanizma soočanja s stigmatizacijo največkrat omenjena humor in druženje s sebi podobnimi, kar je omogočilo pogovor o istih izkušnjah. Kot izjemno pozitiven pristop bi poudarila

destigmatizacijo stigme: dva udeleženca sta povedala, da se ne bosta prilagajala, zato da lahko ugajata drugim in da preprosto sprejmeš, da nisi sprejet. Ponosna sta na svoje poreklo in njegovo prikrivanje pomeni, da »požiraš« svoj ponos.

Raziskala sem tudi **s kakšnimi oblikami in načini diskriminacije in nestrpnosti** so se udeleženci srečevali tekom svojega življenja. Za to raziskovalno vprašanje ni bilo smiselno postavljati direktnega vprašanja v vodilu za intervju, temveč sem to med analizo podatkov razbrala iz njihovih pripovedi. Najpogosteje je bilo omenjeno verbalno nadlegovanje, zmerjanje s »taspodnimi«, »Bosanci« in podobno. Ena udeleženka je opisala odnos sosedov in kaj vse so govorili njeni mami, poleg tega pa so jih ignorirali, niso hoteli niti pozdraviti ... Slednje spada pod subtilne oblike nestrpnosti, po Allportovi (1954, v Kuhar, 2009) lestvici izražanja predsodkov pa spada pod »izogibanje« oziroma ustvarjanje socialne distance. Večkrat sem zaznala tudi prvo točko na lestvici, torej pripovedovanje vicev in šal. To spada med moderne oblike stereotipov in predsodkov. Pušnik (2011) pravi, da »[vic] [s]luži kot verbalna žalitev, ki je nadomestila nasilno sovraštvo, ki ga zakon prepoveduje.« Udeleženci v raziskavi so sicer poudarjali, da je šlo za skupno norčevanje, v katerem so tudi sami sodelovali in potemtakem ne more biti označeno kot nadlegovanje, saj je to odvisno od subjektivnega dojemanja posameznika. Vseeno se mi zdi pomembno izpostaviti, da vici in šale pogosto perpetuirajo stereotipe in prikazujejo pripadnike določenih etničnih skupin v slabi luči, še posebej na primer vici o tem, da so muslimani teroristi. Šala je že lahko nedolžna, vendar z jezikom konstruiramo svet okoli nas, zato je pomembno, da smo na takšne stvari pozorni. Nekatere oblike diskriminacije so bile zelo očitne, še posebej zgodbe znancev in bližnjih udeležencev v raziskavi, ki na podlagi imena in narodnosti niso dobili službe ali stanovanja. Diskriminacijo sicer lahko definiramo na več načinov, rezultat pa je isti: posamezniki, ki so žrtve diskriminacije, so postavljeni v slabši položaj v primerjavi z drugimi in prikrajšani za svoje pravice (Leskošek, 2005).

Zadnja pomembna stvar je bila **diskriminacija znotraj skupine**. Kuhar (2009) pravi, da se diskriminacija pogosto prenese tudi v prostor med skupinami ali znotraj skupine. Zgodi se, da določeni posamezniki, ki so sami del stigmatizirane skupine, diskriminirajo tiste posameznike, ki so v še nižji poziciji kot oni sami. Na ta način simbolno očistijo lasten položaj. Že pred začetkom raziskave sem večkrat opazila, da so nekateri od mojih družinskih članov in znancev, ki so sami priseljenci prve, druge in tretje generacije, zelo jasno izražali nestrpnost do novih priseljencev. Tega nisem direktno vprašala v intervjujih, saj udeleženci morda ne bi bili popolnoma iskreni pri svojih odgovorih. Izkazalo se je, da takšna vprašanja sploh niso bila

potrebna, saj so se njihova mnenja sama pokazala med intervjuji. En od udeležencev je sam direktno izpostavil ista opažanja, da so priseljenci v današnjih časih stigmatizirani s strani druge generacije, ki se čuti superiorno nad tistimi, ki ne znajo slovenskega jezika. Pri tem pa pozabljajo na svoje lastne starše, ki tudi morda ne govorijo tekoče ali pa z močnim naglasom. Ta udeleženec je bil edini, ki je izpostavil to problematiko. Pri nekaterih drugih udeležencih pa je jasno razvidno, da gre točno za to: izrazili so mnenje, da se drugi priseljenci ne trudijo dovolj, da bi se naučili jezika in se prilagodili, da ne izkoristijo brezplačnih predavanj (nihče od njih se ni vprašal, **zakaj** jih ne izkoristijo), da preveč vsiljujejo svojo kulturo (spet se nihče ne vpraša, **zakaj** se je tako močno oklepajo) ... En udeleženec meni, da priseljenci državi in njenim državljanom delajo škodo, saj »vlečejo socialno«, ves denar pošiljajo »dol«, ne želijo sploh pridobiti državljanstva, ampak samo iščejo delo in način, kako bodo izkoristili sistem. Pomembno je omeniti, da so takšne izjave prišle samo od tistih, ki stigmatizacije niso občutili in niso bili diskriminirani na podlagi narodnosti, veroizpovedi ali drugih osebnih okoliščin. Tisti udeleženci, ki so občutili stigmatizacijo, so bili veliko bolj razumevajoči in se na takšne načine niso distancirali od ostalih (en od teh je bil ravno tisti, ki je sam izpostavil problematiko diskriminacije znotraj skupine).

SKLEPI

Na podlagi raziskave lahko navedem naslednje sklepe:

Večina udeležencev v raziskavi meni, da je splošen položaj priseljencev v Sloveniji neugoden. Tudi če je država sprejemajoča, je odnos večinske populacije do priseljencev slab. Prepoznavajo vlogo medijev, ki priseljence prikazuje kot storilce kaznivih dejanj, s čimer le utrjujejo predsodke in stereotipe.

Tisti priseljenci, ki so sami zelo integrirani v družbo in niso doživljali stigmatizacije, imajo drugačne poglede na integracijski proces od tistih, ki so jo doživljali. Poudarjajo predvsem nujnost učenja jezika in menijo, da se morajo novi priseljenci prilagoditi kulturi in življenju v novi državi, tako kot so to storili oni sami in njihovi starši pred njimi.

Priseljenci druge generacije so večinoma odraščali v okoljih, kjer se je poudarjalo učenje slovenskega jezika in pomen integracije. Slovenski jezik govorijo tekoče in brez naglasa, zato okolica ne prepozna njihovega porekla, dokler sami ne razkrijejo imena in/ali priimka. Učenje jezika pri priseljencih prve generacije je bilo odvisno od časa prihoda, njihove starosti ob selitvi in okolja, v katerega so prišli. Tisti, ki jih je okolica bolj sprejela, so se jezika hitreje naučili.

Večina intervjuvancev pripisuje pomen ohranjanju stikov z izvornim okoljem in kulturo (staršev), vendar jih predvsem trenutno okolje pri tem ovira. Sorodnikov ne obiskujejo pogosto, ker nimajo časa zaradi šole ali službe, prav tako pa te obveznosti vplivajo na njihovo udejstvovanje pri verskih dejavnostih (post, molitve ipd.). Kulturne elemente bolj prakticirajo v izvornem okolju (staršev), ker so tam uveljavljeni in razširjeni. Omenjali so tudi neizobraženost večinske populacije o drugačnih kulturah in veroizpovedi.

Osebno ime pri večini ne igra nobene vloge glede izkušnje sprejemanja v slovenskem prostoru in posledično tudi niso razmišljali o spremembi imena, z izjemo ene udeleženke. Tudi tisti, pri katerih ime ali priimek razkrijeta poreklo, se s tem niso obremenjevali.

Večina se jih je srečevala z nestrpnimi posamezniki v otroštvu oziroma v obdobju šolanja. Večina tistih, ki so šolo obiskovali v času skupne države Jugoslavije, so imeli drugačno izkušnjo, saj se razlike v tistem času niso poudarjale. V obdobju zaposlitve so po večini imeli dobre izkušnje, z izjemo stereotipnih izjav zaposlenih in nestrpnih sodelavcev. Nekateri, ki niso imeli slabih izkušenj, so poznali vsaj eno osebo, ki diskriminacijo je doživela.

Uspešen in konstruktiven način soočanja s stigmatizacijo je druženje s sebi podobnimi, saj z njimi lahko delijo izkušnje in se tudi šalijo na račun teh izkušenj. Pomemben je občutek, da nisi sam in da obstajajo ljudje, ki so se jim dogajale iste ali podobne stvari.

Stigmatizacija znotraj skupine je prisotna. Tisti, ki je sami niso doživljali, so distancirani od ostalih priseljencev in imajo bolj negativne poglede od tistih, ki so stigmatizacijo doživljali. Predvsem se to kaže v načinu, ko o sebi govorijo, kakor da niso del iste skupine. Imajo precej bolj ostra mnenja o »drugih«.

Opazila sem, da so bili intervjuji z mlajšimi udeleženci daljši, povedali so več o svojih izkušnjah in bolj prosto govorili. Razlog za to bi lahko bil v dejstvu, da so mlajše generacije precej bolj odprte za pogovore o takšnih tematikah (na primer tudi o duševnem zdravju). Poleg tega so bili določeni udeleženci v svojih pripovedih zelo kontradiktorni, kar je otežilo analizo podatkov. Nekateri so najprej rekli, da niso imeli nobenih slabih izkušenj, potem pa so vseeno opisali primere, kjer so doživeli nestrpnost in/ali diskriminacijo. Menim, da je razlog za to lahko v tem, da teh izkušenj sami niso prepoznali kot takih, ali pa v usklajevanju odgovorov s predpostavko o njihovi socialni sprejemljivosti ali zaželenosti (angl. *social desirability bias*), kjer anketiranci ali intervjuvanci nehote prilagajajo svoje odgovore na podlagi tega, kar je bolj družbeno sprejemljivo ali kar mislijo, da raziskovalec želi slišati.

Ugotavljam, da je bila tema diplomskega dela preširoko zastavljena, saj so imeli intervjuvanci zaradi različnih osebnih okoliščin zelo različne izkušnje. Pokazale so se določene podobnosti, ne glede na materialni status, državo porekla in druge lastnosti, a kljub temu je bila analiza rezultatov otežena, ker populacije nisem ustrezno zamejila.

PREDLOGI

Na podlagi pogovorov z intervjuvanci, analize rezultatov in sklepov so nastali naslednji predlogi za zmanjševanje in preprečevanje nestrpnosti ter predlogi za izboljšavo nadaljnjega raziskovanja:

V osnovnih in srednjih šolah bi lahko uvedli programe, ki otroke in mlade poučujejo o različnih kulturah in religijah. S tem bi se otroke ne samo izobrazilo, ampak tudi spodbujalo k spoštovanju in razumevanju raznolikosti. Tem tematikam bi lahko dali več poudarka pri družboslovnih predmetih, kot so etika in družba, zgodovina, sociologija in psihologija. Morali bi tudi izobraževati učitelje in jih spodbujati, da prepoznajo nestrpnost in sovražni govor med učenci ter jih ustavijo in poučijo o posledicah njihovega ravnanja.

Na področju zaposlovanja bi morali spodbujati podjetja, da ustvarjajo raznolika in vključujoča delovna okolja. O medkulturnem razumevanju in raznolikosti bi morali izvajati usposabljanja tako za nadrejene kot tudi za zaposlene. Poleg tega bi morali imeti strožji nadzor nad zaposlovalnimi praksami, ki so diskriminatorne in izboljšati/olajšati proces prijave diskriminacije ter ljudi izobraziti o njihovih pravicah.

Ker ključno vlogo pri ustvarjanju in širjenju predsodkov in stereotipov igrajo mediji, bi jih morali spodbujati k poročanju o pozitivnih prispevkih priseljencev v družbo in preprečiti, da jih prikazujejo kot žrtve ali kot povzročitelje škode. Lahko bi spodbujali produkcijo člankov, oddaj ipd., ki bi predstavljale zgodbe priseljencev, njihove izzive in izkušnje v slovenskem prostoru.

Podpreti bi morali nevladne organizacije, ki delujejo na področju vključevanja priseljencev in spodbujanja medkulturnega dialoga.

Če bi raziskavo lahko izvedla še enkrat, bi se osredotočila zgolj na določena področja, populacijo bi omejila zgolj na eno generacijo, kulturno pripadnost ali okoliščino. S tem bi lahko podrobneje raziskala izbrano specifično področje in prišla do bolj odločilnih rezultatov. Prav tako bi drugače zastavila vodilo za intervju in se kljub njegovi nestandardizirani obliki bolj držala nekih smernic.

LITERATURA

- Bajt, V. (2008). Muslims in Slovenia: Between tolerance and discrimination. *Revija za sociologiju*, 31(4), 221-234. Pridobljeno 29. 5. 2024 s https://www.researchgate.net/publication/228682328_Muslims_in_Slovenia_Between_Tolerance_and_Discrimination
- Bajt, V. (2015). Nacionalizem in rasizem v patriotizmu »Tukaj je Slovenija«. *Časopis za kritiko znanosti*, 43(260), 153-166. Pridobljeno 29. 5. 2024 s <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-SORISL0F>
- Bešter, R. (2007). Socialnoekonomska integracija priseljencev iz prostora nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev v Sloveniji. V Komac, M. (ur.), *Priseljenci: Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo* (str. 219-255). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Brezigar, S. (2007). Pojavi etnične diskriminacije v javni upravi, vojski in policiji v Republiki Sloveniji. V Komac, M. (ur.), *Priseljenci: Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo* (str. 257-299). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Dedič, J., Jalušič, V., & Zorn, J. (2003). *Izbrisani: organizirana nedolžnost in politike izključevanja* [pdf]. Pridobljeno 29. 5. 2024 s https://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2014/08/MI_politike_izbrisani.pdf
- Fisher, M. H. (2014). *Migration: A World History*. New York: Oxford University Press. Pridobljeno 3. 5. 2024 s https://books.google.si/books?hl=en&lr=&id=ncQ8BAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=history+of+migration&ots=WJi6a6R00o&sig=YXxidE2B4Xxv8wPE-4PRbCnScRM&redir_esc=y#v=onepage&q=history%20of%20migration&f=false
- Gabaj, Ž. (2023). *Filantropski razmislek: Ne na mojem dvorišču*. Pridobljeno 8. 5. 2024 s <https://www.filantropija.org/2023/10/05/ne-na-mojem-dvoriscu/>
- Goffman, E. (1963). *Stigma – Zapiski o upravljanju poškodovane identitete*. Maribor: Založba Aristej.
- Gomboc, S. (2011). Samouresničujoča se prerokba: pojav in implikacije. *Psihološka obzorja*, 20(2), 83-105. Pridobljeno 29. 5. 2024 s <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-BZ5ATUZZT>
- Jenkins, R. (2008). *Rethinking Ethnicity*. London: SAGE Publications Ltd.
- Karner, C. (2007). *Ethnicity and everyday life*. Abingdon: Routledge.
- Kobolt, A. (2002). *Zdej smo od tu – a smo še čefurji?* Ljubljana: Založba Ljubljana.
- Kogovšek, N., & Petković, B. (2007). *O diskriminaciji: priročnik za novinarke in novinarje* [pdf]. Pridobljeno 30. 5. 2024 s <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-EDXW0L06/49c0d412-dc32-437e-9f09-2d41d421c59b/PDF>
- Komac, M. (2007). Varstvo »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji. V Komac, M. (ur.), *Priseljenci: Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo* (str. 35-65). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

- Kozinc, N. (2005). Nekateri elementi strukturne nestrpnosti v Sloveniji. V Leskošek, V. (ur.), *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem* (str. 97-109) [pdf]. Ljubljana: Mirovni inštitut. Pridobljeno 3. 5. 2024 s <https://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2014/08/Mi-in-oni.pdf>
- Kožar Rosulnik, K. (2018). Begunci in priseljenci v Sloveniji. *Šolsko svetovalno delo*, 22(1), 8-14. Pridobljeno 3. 5. 2024 s <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-BT7MT2TP>
- Kralj, A. (2008). When Ć becomes Č: discrimination of unrecognized national minorities in Slovenia. *Revija za sociologiju*, 49(4), 235-250. Pridobljeno 3. 5. 2024 s <https://hrcak.srce.hr/file/55461>
- Kralj, A. (2011). Ekonomske migracije in delavci migranti v ogledalu javnega mnenja. *Annales. Series historia et sociologia*, 21(2), 285-296. Pridobljeno 29. 5. 2024 s <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-VZREN7ZY>
- Kuhar, R. (2009). *Na križiščih diskriminacije*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Leskošek, V. (2005). Uvod: Med nestrpnostjo in sovraštvom. V Leskošek, V. (ur.), *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem* (str. 9-19) [pdf]. Ljubljana: Mirovni inštitut. Pridobljeno 3. 5. 2024 s <https://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2014/08/Mi-in-oni.pdf>
- Lewin, K. (1999). Samosovraštvo med Judi. V Ule, M. (ur.), *Predsodki in diskriminacije: izbrane socialno-psihološke študije*, (str. 187-197). Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Medvešek, M. (2007). Razmišljanja o pojavih nestrpnosti in etnične distance v slovenski družbi. V Komac, M. (ur.), *Priseljenci: Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo* (str. 187-217). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Medvešek, M., Bešter, R., & Brezigar, S. (2009). Položaj priseljencev in potomcev priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije na trgu dela v Sloveniji. *Razprave in gradivo – Inštitut za narodnostna vprašanja*, 58. Pridobljeno 29. 5. 2024 s <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-3INKQTD2>
- Mežnarić, S. (1986). »Bosanci.« *A kuda idu Slovenci nedeljom?* Ljubljana: knjižnica revolucionarne teorije.
- Migration and migrant population statistics*. (2024). Pridobljeno 15.7.2024 s https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics#Migrant_population:_27.3_million_non-EU_citizens_living_in_the_EU_on_1_January_2023
- Nier, J. (2012). The Challenge of Detecting Contemporary Forms of Discrimination. *Journal of Social Issues*, 68(2), 207-220. Pridobljeno 9. 5. 2024 s https://spssi.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1540-4560.2012.01745.x?saml_referrer
- Pušnik, T. (2011). Konstrukcija Balkana skozi vic v Sloveniji. *Medijska preža*, 40/41, 63-64. Pridobljeno 9. 5. 2024 s <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/41/balkan/print.html>

- Rener, T. (2008). O življenju med filozofi in plemenskim govedom. *Narobe*, 2(6), 24-25. Pridobljeno 8. 5. 2024 s <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-G4GHTLEM/005f289e-c0ba-411f-b52b-aad1e1c52e8c/PDF>
- Ristovska, N. (2013). *Medgeneracijski prenos izvornega jezika in izvorne kulture pri priseljencih prve ter druge generacije z območij nekdanje Jugoslavije* (Diplomsko delo). Pridobljeno 2.7.2024 s https://slov.si/dipl/ristovska_natasa.pdf
- Roter, P. (2005). Vloga jezika v integracijskem procesu. V Komac, M., & Medvešek, M. (ur.), *Percepcije slovenske integracijske politike: zaključno poročilo* (str. 239-270) [pdf]. Pridobljeno 2. 6. 2024 s http://www.inv.si/DocDir/Publikacije-PDF/2005/Percepcije_2005_2ponatis.pdf
- RTV SLO. (2013). *Stereotipi o Balkancih: Slovenci skromni, a šleve, Srbi pogumni, a obupni pri vojskovanju*. Pridobljeno 9. 5. 2024 s <https://www.rtv slo.si/zabava-in-slog/ture-avanture/navade-po-svetu/stereotipi-o-balkancih-slovenci-skromni-a-sleve-srbi-pogumni-a-obupni-pri-vojskovanju/325247>
- Samardžija, M. (2011). Etnične manjšine v primežu avtohtonosti, identitete in integracije. *Socialno delo*, 50(1), 1-11. Pridobljeno 3. 5. 2024 s <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-CGS7LFXL>
- Smaga, A. P., & Urlep, P. (2019). *Diskriminacija priseljencev v slovenski družbi* (Magistrsko delo). Pridobljeno 29. 5. 2024 s <http://pefprints.pef.uni-lj.si/5770/1/Smaga.pdf>
- Toplak, C. (2014). *Kdo smo mi brez drugih? Slovenstvo* [pdf]. Pridobljeno 29. 5. 2024 s https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/kdo-smo-mi-brez-drugih_out_new.pdf
- Ule, M. (1999). Socialna psihologija predsodkov. V Ule, M. (ur.), *Predsodki in diskriminacije: izbrane socialno-psihološke študije*, (str. 299-342). Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Ule, M. (2005). Predsodki kot mikroideologije vsakdanjega sveta. V Leskošek, V. (ur.), *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem* (str. 21-40) [pdf]. Ljubljana: Mirovni inštitut. Pridobljeno 3. 5. 2024 s <https://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2014/08/Mi-in-oni.pdf>
- Vojnović, G. (2008). *Čefurji raus!*. Ljubljana: Študentska založba.
- Zavratnik, S. (2013). Sosedje in tujci: (globalne) migracije in nezaželene družbene manjšine. *Razprave in gradivo – Inštitut za narodnostna vprašanja*, 70, 73-89. Pridobljeno 3. 5. 2024 s <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-QWAUT1MS>
- Zorn, J. (2007). »Mi, etno-državljeni etno-demokracije«. *Časopis za kritiko znanosti*, 35(228), str. 17-33, 254-255. Pridobljeno 3. 5. 2024 s <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-WYRUI8SI>
- Zorn, J. (2009). A case for Slovene nationalism: Initial citizenship rules and the Erasure. *Nations and Nationalism*, 15(2), 280-298. Pridobljeno 29. 5. 2024 s [10.1111/j.1469-8129.2009.00391.x](https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2009.00391.x)
- Žitnik, J. (2006a). Kulturni položaj priseljencev v Sloveniji: dejavniki in pokazatelji. *Dve domovini*, 24, 87-133. Pridobljeno 7. 5. 2024 s <https://ojs.zrc-sazu.si/twohomelands/article/view/11553/10719>

Žitnik, J. (2006b). Položaj priseljenjskih kultur v Sloveniji: Identitetni vidiki. *Dve domovini*, 23, 107-139. Pridobljeno 8. 5. 2024 s http://twohomelands.zrc-sazu.si/uploads/articles/1674923308_Polozaj%20priseljenskih%20kultur_Zitnik%20Serafin%20web.pdf

PRILOGE

VODILO ZA INTERVJU

1. Osnovni podatki: starost, izobrazba, zaposlitev, rojstni kraj, razlogi za selitev, materialni status (zgornji / srednji / spodnji / dno)?
2. Kakšna se vam zdi trenutna situacija/položaj priseljencev iz republik bivše Jugoslavije v Sloveniji? Kakšna je podoba priseljencev v medijih?
3. Katere veroizpovedi ste? Ali aktivno sodelujete v verskih obredih, kakšen pomen pripisujete temu? Na kakšne načine ste morda občutili prikrajšanost ali diskriminacijo na podlagi veroizpovedi?
4. Kateri je vaš materni jezik? Kako je potekalo učenje slovenskega jezika? Kakšne so izkušnje z uporabo jezika (maternega in slovenskega)?
5. Kateri običaji so pomembni za vašo kulturo, katere prakticirate? Kakšne so morebitne ovire pri prakticiranju teh elementov?
6. Kakšna je bila vaša izkušnja v obdobju šolanja?
7. Kakšne so vaše dosedanje izkušnje pri zaposlovanju in na delovnem mestu?
8. Kako ohranjate stike z izvornim okoljem? Kako pogosti so obiski, stiki? Kako pomembno vam je ohranjati te stike? Kako vas okolje vidi/sprejme ob obiskih?
9. Ali menite, da vaše osebno lastno ime igra kakršnokoli vlogo pri vaši trenutni izkušnji v slovenskem prostoru? Ali ste kdaj razmišljali o spremembi imena? Kako menite, da bi bila vaša izkušnja drugačna, če bi imeli bolj slovensko zveneče ime?
10. Na kakšne načine ste se soočali/spopadali z morebitno stigmatizacijo?
11. Ali se vam zdi, da sem glede na namene raziskave pokrila vsa pomembna področja? Bi opozorili še na kakšne vidike? Zaključne misli?

INTERVJU 1

J: Najprej osnove, se pravi starost, izobrazba, zaposlitev?

G: /Letos bom 50/ (A1), drugače imam /srednjo ekonomsko šolo/ (A2), oziroma turistično, oziroma trgovsko – več sem prekvalifikacij delala, zaposlena sem pa trenutno /v [ime podjetja], na delovnem mestu administrator v projektni pisarni/ (A3).

J: Naprej imava rojstni kraj, razlogi za selitev? Oziroma, če si druga generacija, iz kje so starši?

G: Rojstni kraj je /Slavonski Brod/ (A4). Ampak /mene je mami samo dol šla roditi, moji so že prej živel v Sloveniji/ (A5). /Mami je s Hrvaške, fotr pa tudi/ (A6). Razlogi za selitev pa /iskanje dela/ (A7) v bistvu, in mami in ati sta prišla zaradi šihita sem. Mami je delala v bolnici kot strežnica, fotr je pa prej hodu delat malo v Nemčijo, k je bil strojnik, pa malo v Slovenijo, tu je pa pol delal kot skladiščnik. Pol je pa enkrat mami spoznal na vlaku, pa sta se pol odločila, da bosta bajto tuki naredila. Se pravi ja, zaradi služb sta prišla sem, /boljše priložnosti/ (A8).

J: Okej, naslednje vprašanje je pa glede materialnega statusa, kako bi ga ocenila? Na lestvici, se pravi po slojih – zgornji, srednji, spodnji, dno?

G: Zdaj srednji.

J: Pa še znotraj srednjega – zgornji srednji, srednji srednji ali spodnji srednji?

G: Kar /višji srednji/ (A9) po moje, s partnerjem imava oba dobre plače in bi rekla, da si lahko mal več privoščimo, kakor povprečje.

J: Okej, potem pa imava vprašanje o trenutni situaciji priseljencev iz republik bivše Juge – kakšna se ti zdi danes?

G: Zdi se mi, da je situacija, /kar se tiče tega, kako jih družba gleda, precej slaba/ (A10). /Država jih sprejme, to jih je vedno/ (A11), ampak /odnos ljudi je pa še vedno slab/ (A12).

J: Kakšna pa se ti zdi podoba priseljencev v medijih?

G: Po navadi se o priseljencih pa teh /ful razpišejo, če gre za kakšna kazniva dejanja/ (A13), takrat /zelo radi poudarijo, da je to priseljenec iz Srbije, iz Bosne/ (A14). Amm, te razne /pozitivne so pa precej manj, recimo, da je nekdo prišel kot 'izbeglica', pa da si je ustvaril življenje/ (A15). Ampak tega je precej manj kakor /'mamilaši', drogo so zasegli, pa razne te stvari/ (A16).

J: Ja, to je kar opazno, kakšne razlike delajo. Oziroma kok radi poudarijo, da je nekdo od dol, če gre za kriminal.

G: Še ena druga vprašanja si prej rekla?

J: Aja, ja, če se ti osebno kdaj pogovarjaš o tem, pač na splošno o priseljenstvu ali pa o svojih izkušnjah kot druga generacija?

G: S frendi recimo, da imamo debato trenutno v službi, ker včasih je bila politika zaposlovanja, da je /bil pogoj vsaj pogovorna Slovenščina, potrdilo o nekaznovanju, zdaj so pa te standardi tok padli, ker primanjkuje delovne sile, da zaposlijo kar vse. O tem se pogovarjamo, da to res ni prav. Kljub temu, da rečeš okej, je treba dat priložnost takoj, ko pride v Slovenijo, pač je normalno, da ne bo jezika znal, ampak da so nekateri v firmi tudi že 20 let pa da besede slovensko ne spregovorijo, to pa kljub temu, da sama nisem Slovenka, se mi ne zdi prav/ (A17). Na to temo, če mamo kdaj debato, recimo s T ali pa kakšno drugo sodelavko.

J: Dobro, zdaj sva na osrednjem delu –

G: Aja, čaki, še to – k T dostikrat reče, da se ji prav bedno zdi, ko so za trakom, pa so same Makedonke zraven, pa potem one po svoje govorijo, pa se režijo, ona je pa edina, ki ne razume. In pač se ne počuti dobro pol.

J: Ja, tudi če mogoče predvideva, da ne govorijo o njej, ne more vedet.

G: Točno to ja.

J: Dobro, potem sva na veri – katere veroizpovedi si, kako pomembno ti je sodelovat pri verskih zadevah?

G: Ja, /zdaj sploh nič, ne bi rekla, da mi je pomembno/ (A18). Drugače ja, /katoliške, tudi vse te zakramente razen cerkvene poroke imam/ (A19). Pa dokler sta bili hčerki manjši smo malo več v cerkev hodili – čeprav mogoče ne tok veliko. Ampak ja, sta hodili k verouku, krst, birma.

J: A si se kdaj zaradi svoje veroizpovedi počutila na kakršenkoli način prikrajšano ali izpostavljeno?

G: /Ne, nikoli, itak je bila ista, kot od ostalih/ (A20). Tu, /v tej župniji kjer smo hodili, so bili več ali manj sami Slovenci, pa oni niso ločevali – vsi smo bili Bosanci in potem so kar mislili, da vsi nimajo ne božiča, ne nič, mi smo ga pač imeli/ (A21).

J: Okej, potem sva pri jeziku. Kater je tvoj materni jezik?

G: /Hrvaščina/ (A22).

J: Kako pa je bilo v otroštvu z učenjem jezika, a ste govorili bolj hrvaško, bolj slovensko, ali si istočasno oba usvojila?

G: /Jaz mislim, da nekako istočasno, do prvega leta nas je baka čuvala, ona je z nami hrvaško govorila/ (A23). Sicer se ne spomnim točno, ampak mi [ona in obe sestri] smo bile /zelo hitro tudi v vrtec vključene vse, tko da če že prej ne, smo pa tam/ (A24). In tudi vedno smo doma pol govoril – okej, /velik je tudi pripomoglo branje knjig/ (A25), ampak smo tudi /s starši vedno slovensko govoril, onadva med sabo ne, z nami pa vedno/ (A26).

J: Okej. Če si kdaj v javnosti govorila svoj materni jezik, kakšna je bila ta izkušnja? A se je kdaj kdo vtaknil v to?

G: Mi v bistvu /sploh nismo tako govoril v javnosti/ (A27). Tudi recimo v službi, /tudi če je nekdo Neslovenec, pa če vem, da razume slovensko, z njim nikoli ne govorim hrvaško/ (A28). /S temi, ki so zdaj na novo prišli, pa k nič niso razumel, sem/ (A29), drugače pa, da bi tko iz čistega miru z nekom začela hrvaško govorit, pa nikoli nisem. V javnosti. /Doma pa tudi samo s tistimi, ki ne razumejo/ (A30).

J: Zakaj pa nisi nikoli tega tko prakticirala?

G: Zato /ker se mi zdi prav, da se prilagodiš razmeram, in če se tu govori slovensko, pol govoriš tko. Kakorkoli, ali z naglasom, ali tko, ampak se vsaj potrudiš/ (A31).

J: Okej, pol imava druge vidike kulture. Običaji, glasba, obleke, karkoli je značilno za kulturo tvojih staršev. Kako pomembno ti je ohranjat to?

G: Ne vem, /že starši so razmišljali v tej smeri, mi k nismo bili v Sloveniji rojeni, ko je bilo treba državljanstvo vzet – pri nas fotr ni nič razmišljal, a ga bomo, a ga ne bomo, pač smo ga. Pa kljub temu, da so njega takrat frendi zezali: 'Prodal si se.' Če smo tu, je treba sprejet, se prilagodit temu in v bistvu se počutit kot državljan. Tako da mogoče to moje razmišljanje, da je prav [da se prilagodiš], prihaja iz tega kako so starši razmišljali/ (A32).

J: Pol pa – kakšna je bila tvoja izkušnja v osnovni in ali srednji šoli?

G: /Bili smo vsi taspodni, to ja, ampak da bi se pa zdaj konkretno kakšnega primera spomnila, ali pa sploh s strani učiteljev... Ne v osnovni, ne v srednji/ (A33). /Tudi če so si karkoli mislil, nisem nikoli doživela, da bi to nekdo karkoli na glas izpostavil/ (A34). /Mogoče je takrat bilo spet malo drugače, ker to je bila še zmeri Jugoslavija, pa se nismo sploh s tem obremenjevali/ (A35), pač skupna država. /Čeprav, do te vojne v Bosni oziroma v Jugoslaviji, ko je prišlo do razpada, velika večina Slovencev sploh ni ločevala med nami, vsi smo bili 'Bosanci', tako da edino to mogoče, da so nas vse metali v isti koš/ (A36). /Po vojni so se začele razlike delat/ (A37)

J: Okej. Pol imava zaposlovanje – a si zadovoljna s svojim delovnim mestom, kakšne so dosedanje izkušnje?

G: Kar se tega tiče moram reči, da recimo [njeno delovno mesto], sploh ko se z možem pogovarjam, v primerjavi z [moževo delovno mesto], tu je /na vodilnih delovnih mestih ogromno taspodnih/ (A38). Dobijo več priložnosti kakor recimo [moževo delovno mesto]. Jaz konkretno – /začela sem na štiri izmene za trakom, pa sem šla potem na Firewall [končna kontrola], pa pol na skrbnika dokumentacije, pa sem zdaj prišla v projektno pisarno/ (A39)... /Imela sem možnost napredovanja, kljub temu, da je priimek izrazito južnjaški/ (A40). In recimo, /kar se men osebno ne zdi prav, da te majstri zdaj, ki prihajajo, da sploh nimajo osnov Slovenščine. Ampak kljub temu, da ne znajo, imajo možnost bit majstri/ (A41). Zdaj pa kje drugje, kjer sem delala... Tudi ne. Lahko pa povem primer, na primer bivši od sestre, ko je klical za razgovor in se je predstavil po priimku, ki je slovenski, so ga povabili na razgovor, potem pa ko je prišel tja, ko je še ime povedal, ki je pa izrazito neslovensko, so pa rekli, da nimajo delovnega mesta.

J: Groza. To se še vedno dogaja, pa v večini primerov folk sploh ne ve za to. Oziroma se mi zdi, da je koga mogoče tudi sram povedat: 'Ja nisem dobil službe, ker sem taspodn.'

G: Ja, tko se tudi meni zdi. Ali pa povejo, pa je to to, saj nimajo kaj drugega naredit s tem.

J: Mhm. Okej, pol imava okolje – a si še v stiku z domačim okoljem staršev? Morebitni obiski, družinski člani, počitnice... In kako se počutiš, ko greš tja?

G: /Zelo malo, skoraj nič. Ko gremo tko na morje, kar se pa žlahte tiče, pa res nič/ (A42). /Prej dokler je bil še fotr živ se je malo več hodil, pa smo bili mi otroci med letnimi počitnicami dol, zdaj se je pa to čisto izgubilo/ (A43).

J: Okej, in takrat, ko si šla, kako je to okolje gledalo nate?

G: /Ful so me bili veseli. So spraševali, zakaj večkrat ne pridete, morali bi se družiti, pa škoda k se več ne.../ (A44)

J: A je bilo kdaj izpostavljeno to, da zdaj živite v Sloveniji?

G: Seveda. /Kadarkoli smo prišli, mi smo bili Slovenci. Kljub temu, da ne. Pa zelo jih je motilo tudi to, da smo mi [sestre] med sabo govorile slovensko, pa s starši govorile slovensko. To so nam pa čisto vedno težili. Meni je bilo pa smešno se z mami pogovarjat po hrvaško. Če je recimo baka stala zraven, sem se obrnila k njej in govorila hrvaško, potem nazaj k mami pa slovensko. Pa so nas vedno potem zasliševali, o čem se pogovarjamo. Tudi recimo, če napišejo kateri iz Rijeke, napišejo: 'Kako ste Slovenci?'/ (A45)

J: Okej. Pol sva pa na osebni lastni imenu. A misliš, da igra vlogo pri tvoji izkušnji in a si kdaj razmišljala, da bi ga spremenila?

G: /Zaradi imena me nikoli noben ni zafrkaval, tako da nisem/ (A46). /In tudi ne igra vloge/ (A47). Ampak ja, /ime G je tako, da se ve [da ni slovensko], čeprav so tudi Slovenke G/ (A48). /Kar se

priimka tiče, se mi pa nekak tko zdi... Na začetku rečeš, kao na '-ić', ampak meni je čisto vseeno. Tudi v čakalnici, ko pokličejo, nimam nobene zadrege. Čeprav me še bolj to pol pojezi, ko moram priimek nekemu šestkrat ponovit, ker se mi zdi, da je on kreten, ker ne razume/ (A49).

J: Če povzamem – nisi občutila neke stigmatizacije?

G: Da bi bilo to prav izrazito, ne. Ja, /vedelo se je, da smo taspodni, ampak da bi zaradi tega karkoli bilo, pa ne/ (A50). Tudi kar smo se s temi družili [prebivalci istega kraja], so bili tudi Slovenci, k so se družili z nami, ne zdaj: 'Aha, oni so pa taspodni, se pa ne bomo. Določene stvari, kar si me spraševala, sem ti tudi težko odgovorila, ker sem druga generacija pa je spet malo drugače, kakor prva. Tam je to malo bolj mogoče prihajalo do težav. /Dokler ne povem imena in priimka, zame itak noben ne ve, da sem taspodna/ (A51). Niti kar se tiče izgleda, /niti kar se tiče govorjenja, ker je Slovenščina tekoča/ (A52). /Kar se vere tiče, je enaka kot slovenska in ni razlik, pa je to pripomoglo/ (A53), mogoče če bi bili mi Muslimani, bi bilo to precej drugače. Recimo ko je velika noč, oni ne barvajo pirhov, otroci se o tem v šoli pogovarjajo, pač pri nas tega ni bilo.

J: A maš kakšne zaključne misli, kašen nasvet za koga, k bi se lahko soočal s tako situacijo?

G: /Težko pričakuješ, da te bo nekdo sprejel, če ti forsiraš vedno samo svoje, svoje, svoje. Mislim, da je prav, da se potrudiš. Ne, da se ti zdaj odrečeš svojih običajev. Če si Musliman, praznuj Bajram. Ampak jezika se je treba naučit, ne moreš zahtevati, da se večina tebi prilagaja. Okej, razumem, k smo se pol tudi enkrat pogovarjali, 'Ne moreš pričakovati, če sem 14 dni v Sloveniji.' Ja, saj noben tega od tebe ne pričakuje, tudi probali ti bomo olajšati, ampak moraš pa ti tudi neki nazaj dati. In pol jaz mislim, da te bojo lažje sprejeli, če vidiš, da se tudi ti vsaj malo trudiš/ (A54).

INTERVJU 2

J: Najprej imava osnove – starost, izobrazba, zaposlitev?

S: /Star sem 55/ (B1), izobrazba je /poklicna, 4. stopnja, strojnik/ (B2). Delam pa /v proizvodnji, vzdrževalec/ (B3).

J: Rojstni kraj? In iz kje so starši?

S: /Kranj/ (B4). /Fotr iz Srbije, mat pa s Hrvaške/ (B5).

J: Kako bi ocenil svoj materialni status? Če gledaš po lestvici – zgornji, srednji, spodnji sloj, dno?

S: Srednji.

J: V srednjem imava pol še: zgornji srednji, srednji srednji, spodnji srednji?

S: Kakšen je pa razpon?

J: Nimam toliko specifično po neto plači, ampak ne vem, srednji bi bil, da si dobro preskrbljen, ampak si ne privoščiš nekaj ful več.

S: Pol /zgornji srednji/ (B6).

J: Okej. Torej, si druga generacija. Kakšni so bili razlogi staršev, da so prišli v Slovenijo? In mogoče še, kaj so delali.

S: /Zaradi šihita/ (B7). Fotr je bil oficir v JNA, mat je pa delala v predilnici. Pač /v Sloveniji je bilo več šans, za najti šihit sploh/ (B8), pa nek /reden dohodek, boljše plače./ (B9)

J: Okej, greva na osrednji del. Kakšna se ti zdi trenutna situacija priseljencev iz bivše Juge v Sloveniji?

S: /Zdaj so stigmatizirani s strani druge generacije priseljencev/ (B10).

J: V kakšnem smislu?

S: /Zato ker ogrožajo. Ker ne znajo slovensko. Druga generacija pa zna, ne vidijo pa svojih tastarih, ki ne znajo/ (B11).

J: Okej, kaj pa glede sprejemanja s strani slovenske družbe?

S: /Isto je, samo, da je enkrat malo bolj prikrito, drugič malo manj prikrito/ (B12).

J: A se ti zdi, da se o tej tematiki dovolj govori? O priseljencih na sploh, pa tudi specifično o diskriminaciji.

S: Po mojih opažanjih, recimo po medijih... je precej.

J: Kakšne stvari pa največkrat vidiš?

S: /Največkrat, ko je bla kakšna 'štala', pretepi in to/ (B13). Pa o tem, /kako otroci priseljencev ne znajo slovensko/ (B14).

J: Se pravi, če potegneš črto – kakšna bi rekel, da je podoba priseljencev v medijih?

S: Kaj pa vem, /prav dobra sigurno ne/ (B15). Ampak je /odvisno od medija, a je lev, a je desen/ (B16). Nova24 je precej negativna.

J: Okej... A se ti osebno kdaj o teh stvareh pogovarjaš?

S: Na šihlu največkrat, z mojimi kolegi, ki so pa tudi druga generacija. O tem, kakšna je situacija. Ker zadnje čase je premalo ljudi za delat, pol pa na veliko 'uvažajo' Makedonce. Ker te bojo itak vedno delal, večina jih denar pošilja familiji dol, potem se pa to izkorišča, ko noben drug noče delat vikendov, pa praznikov itak.

J: Potem imava vprašanje glede veroizpovedi, katere si in kakšen pomen daješ veri?

S: /Nobene, ateist/ (B17).

J: Kaj pa starši?

S: Fotr tudi ateist, /mat pa katoliške. Tako da smo doma praznovali te klasične praznike/ (B18).

J: Okej, kaj pa jezik? Kater je tvoj materni jezik, oziroma ta, ki si se ga prvega naučil?

S: /Materni je Hrvaščina/ (B19).

J: Kako pa je bilo pol z učenjem Slovenščine?

S: /Od majhnega, bolj so nas slovensko učil kakor hrvaško, to smo sproti pobrali/ (B20).

J: A pa kdaj govoriš v jeziku, ki ni Slovenščina in s kom? In kakšne so reakcije, če je to mogoče v javnosti?

S: Svoj materni jezik govorim /s tistimi, ki ga tudi govorijo/ (B21). Z enim kmetom tam s hriba sigurno ne. /Z mat pa sestro pa tudi vedno v Slovenščini/ (B22), razen kakšna beseda vmes.

J: Okej, kaj pa recimo na šihlu, prej ko si reku, da je velik Makedoncev. Pa da so recimo Slovenci zraven.

S: /Tudi če so Slovenci zraven, jih ne gledam, ker me ne zanimajo in mi je vseeno/ (B23). Lahko si pa mislim, kaj si mislijo. Oziroma /vem, kaj si mislijo. 'Na vlak, pa dol.'/ (B24)

J: Pol imava vprašanje glede šolanja – če si osnovno in/ali srednjo šolo obiskoval v Sloveniji, kakšna je bla tvoja izkušnja?

S: /Z učitelji je bilo v redu/ (B25), /za sošolce sem bil pa 'Bosanc', vsak drug dan, vsak dan, v osnovni šoli, v srednji malo manj/ (B26).

J: Kam si pa hodu na osnovno?

S: V [kraj]. Najprej na X, pol pa v Y.

J: A so bile kakšne razlike v lokaciji? Mislim, a so se te stvari dogajale samo na eni, ali na obeh?

S: Ja, na obeh. Saj smo bili vedno isti, samo lokacija se je zamenjala.

J: A bi še kej več povedal o tem?

S: Ja, to je to. /Karkoli si bil drugačen, kakor so oni mislil, je bilo: 'Bosanc, spizdi.'/ (B27) To, da /so pol bili tepeni/ (B28), je bila pa druga stvar.

J: Aha, se pravi, ko so se spravljal na vas, ste jih topli?

S: Jap.

J: Kaj pa je bilo po tem?

S: /Nekaj časa je bil mir, pol smo pa ponovil vajo/ (B29).

J: Pol imava zaposlovanje – a si zadovoljen s svojim delovnim mestom? In kakšne so bile izkušnje?

S: Vedno manj zadovoljen, ampak iz drugih razlogov. /S strani nadrejenih ni bilo nič/ (B30), /sodelavce pa imamo določene z okoliških vasi, ki so precej zaplankani in imajo precej za povedat čez vse, ki niso Slovenci/ (B31). Ampak /s temi se sploh ne ukvarjam, ker vem, da niso preveč brihtni/ (B32).

J: Kakšne so bile pa izkušnje na splošno, v okolici, kjer ste živeli?

S: Vmes tam, ko smo bili na vasi, ni bilo nič posebnega. Z nobenim. V [kraj] smo bili itak sprejeti, ker smo bili od nekdej tam. Edino v ta prvi stolpnici jih je /bilo ene par, ki so se tudi radi znašal/ (B33). Pokojni L, /ta se je za vsakim drl 'Bosanc'/ (B34), drugače je bilo pa v redu.

J: Kakšna je bla pa reakcija na tega L?

S: Ja nič, on se je drl, /mi smo pa tekli za njim, pa smo ga 'nalomil'/ (B35).

J: Aha. A si še v stiku z domačim okoljem tvojih staršev? Pač obiski, družinski člani, počitnice, dopust, ...

S: /Zelo občasno. Enkrat na leto, ali pa raje pet let/ (B36).

J: Kako pa si se počutil, ko si hodil dol? In kako pomembno ti je to ohranjat, a je samo slučajno situacija taka, da ne hodiš več toliko?

S: /Ni mi pomembno ohranjat, ker se zmeraj ohranja z naše strani, oni pa ne ohranjajo kaj preveč/ (B37). /Zgubili smo te stike/ (B38).

J: Kako se ti pa zdi, da te to okolje dojema, če že prideš dol?

S: /Kot svojega, kot žlahto, ki ga pogrešajo/ (B39). Vsaj tako pravijo.

J: Samo še par vprašanj imava. Kakšno vlogo misliš, da igra tvoje ime ali priimek pri tvoji izkušnji v slovenskem prostoru?

S: /Nobene, mogoče pozitivno, če bi mi bilo drugače ime, bi mogoče kdo malo drugače tudi gledal name, če bi bil recimo Milosav, ali pa Radosav/ (B40). /Pri priimku pa kdo kdaj mal trzne, ko ga zve/ (B41).

J: V smislu, ker ne pričakujejo?

S: Ja. /Po imenu se ne dojame/ (B42), /priimek je pa itak srbski/ (B43).

J: Okej, se pravi prej si rekel, da so v šoli te zajebaval. To je bilo na račun priimka?

S: Ne, to je bilo na račun tega, da sem 'taspodn'. Ampak ja, itak se je po priimku to vedelo, tako da recimo.

J: Kako pa misliš, da bi bla tvoja izkušnja drugačna, če bi imel bolj slovensko zvoneč priimek? A si kdaj razmišljal o tem, da bi ga spremenil?

S: Ne vem, če bi bilo kej drugače. /Zaradi priimka mogoče res, če bi bil Kovač... Oziroma Kovač [z naglasom na O], ki je tudi srbski priimek, pol bi se v kombinaciji z imenom čisto skrilo/ (B44). /Ampak nisem razmišljal o tem/ (B45).

J: In kako misliš, da bi bla drugačna izkušnja?

S: Ja pač, /noben ne bi sklepal, iz kje sem. Pol ne bi bil 'Bosanc'/ (B46). Dokler jim ne bi razlagal, iz kje sem, če bi jih zanimal.

J: Sva na koncu – se pravi, če potegneš črto, a bi rekel, da si občutil stigmatizacijo na podlagi svoje narodnosti? In kako si se s tem soočal?

S: /Stigmatizacija je bila/ (B47), ja. Itak /smo pol bili štirje, jaz, pa D, pa B, pa Z/ (B48). Soočali smo se pa /s humorjem/ (B49). Vse na humor. Itak /se je vsem isto dogajal, pa je bilo potem lažje to prebavljat, pa lažje je bilo, ker smo bili skupaj v tem/ (B50).

J: Zdaj pa še končno vprašanje – a se ti zdi, da sem glede na namene raziskave pokrila vsa pomembna področja, ali bi še na kej opozoril, kak poseben vidik, karkoli?

S: Niti ne. Na nič ne bi opozoril.

INTERVJU 3

Je: Začneva z osnovnimi podatki, torej starost, izobrazba, zaposlitev, rojstni kraj?

J: Torej stara sem /22 let/ (C1), po izobrazbi sem ... /v toku diplome/ (C2). /Zaposlitve trenutno nimam/ (C3), rojstni kraj je pa /Postojna/ (C4).

Je: Kako pa bi označila svoj materialni status? Zgornji, srednji, spodnji, dno?

J: Jaz bi rekla, da smo doma tko, /zgornji srednji/ (C5).

Je: Okej, si torej druga generacija, kakšni so bili razlogi za selitev v Slovenijo?

J: /Mama je prišla sem zaradi vojne v Bosni/ (C6), je zbežala. /Fotr je pa še pred vojno prišel zaradi šolanja/ (C7), pač srednjo šolo delat.

Je: Torej iskanje ene varnosti, sigurnosti... Kakšna pa se ti zdi trenutna situacija, oziroma položaj priseljencev iz držav bivše Jugoslavije?

J: Amm... Zdi se mi, da /ni tako dobra, kakor folk pravi/ (C8). Jaz mislim, da se /nič ni popravilo od včasih/. Mislim, da /diskriminacija je še vedno/ (C9), s tem da z vsakim letom iščejo samo neke druge razloge. Torej, če je prej bilo: /Ja, so nam prišli vse šihte pokrast'/ (C10), ker je pač bla vojna, se mi zdi, da zdaj pa iščejo neke druge stvari. /Vsi huligani, vsi so iz Jugoslavije, vsi so čefurji. Nekaj se zgodi, pa ne bodo povedal, da je bil nek slovenski državljani, ampak bodo pa poudarili, da je bil albanske narodnosti, srbske narodnosti, da je bil Bosanec/ (C11).

Je: Okej, a se ti zdi, da se o tej tematiki dovolj govori? V medijih, ali pa v vsakdanjem življenju? In kakšna je podoba priseljencev?

J: /Predvsem v negativnem smislu/ (C12), poudarjanje tega. Pa vidiš potem komentarje: /Ja, to so bili spet tisti Bosanci./ (C13) Zdi se mi, da je to res katastrofa. V vsakdanjem življenju pa mislim, da se je o tem več pogovarjalo prej, ko je bil res tisti naval, ko so prihajali iz 'tam dol', v 90ih, zdaj pa ne. Razen glede tega, da prihajajo krast službe.

Je: Okej, a se ti osebno kdaj pogovarjaš o tej tematiki, in če se, s kom? Na splošno o priseljevanju, ali pa specifično o diskriminaciji?

J: Z ljudmi, ki me razumejo, torej ljudmi, ki niso Slovenci. Z ljudmi, s katerimi se poistovetim, ki razumejo moje probleme in imajo iste težave in potem /izmenjaš neke slabe izkušnje/ (C14) in /zdaj se vsi temu smejimo, ampak to je samo nek naš 'coping mechanism,' s katerim se soočamo s temi stvarmi/ (C15). Pa če me nekdo slovenske narodnosti vpraša. Ko me vprašajo: 'Ja, kako pa to, da si ti sploh tuki? A si tuki rojena?' sem takoj previdna.

Je: Nekak že takoj mini panika, 'Kaj zdaj sledi temu...'

J: Ja ja ja, tko 'Kaj me boš zdaj vprašal?'

Je: Mhm! Okej, potem sva na veroizpovedi. Če lahko opredeliš, kakšne veroizpovedi si in če aktivno sodeluješ v verskih obredih, kako pomembno je to zate?

J: Torej, jaz sem /muslimanka/ (C16). /Ne sodelujem aktivno pri verskih obredih. Pa tudi naša družina ne, odkar smo se preselili/ (C17). /Se imamo za muslimane, ampak se mi zdi, da bi bilo drugače, če bi živeli v Bosni, kjer je ful tega/ (C18). /Mamo neke prostore, kamor lahko hodimo, kjer se lahko o tem učimo. Tam je to razširjena vera. Tu pa pač ne/ (C19). /Ful malo vem o tem, še jaz sem iz takega majhnega kraja, tam sploh nimaš kam it, da bi se sploh kaj naučil o tem/. Maš se za nekega

muslimana, /nekaj znaš, ampak to se moraš vse sam naučit/ (C20). /Ker sem v drugemu okolju, se ne držim tega/ (C21).

Je: Okej, se pravi če bi pa živela v drugačnem okolju, oziroma če bi imela več priložnosti za to, tudi v Sloveniji, misliš, da bi se bolj aktivno s tem ukvarjala?

J: Jaz mislim, da je čisto odvisno od družine. Mene so /doma vedno učili od majhnega, da se ne izpostavljam, da sem musliman, ker to bi samo neko dodatno stigmo dalo name/ (C22), /ne samo to, da so moji starši priseljenci, ampak da sem še povrh tega muslimanka, to je še neka dodatna stigma/ (C23). In mi niso hoteli tega narediti. Tudi /še zdaj govorijo, naj se ne izpostavljam, ker je ful stigme glede tega, zaradi vsega kar se je dogajal in se dogaja/ (C24).

Je: To je prav žalostno. Da si prikrajšan za neke take stvari, sam zaradi tega, ker maš filing, da se moraš skrivat, medtem ko poudarjajo, da ima vsak človek pravico do svoje veroizpovedi, to se ne uresničuje v celoti pol na koncu.

J: Ja, se ne uresničuje. Ful se vidi že sam po tem, kar se v šoli učiš in kok /folk dejansko nima pojma o tem, kaj sploh Islam je/ (C25). Ker /Islam se še vedno povezuje s terorizmom/ (C26). In v medijih in to, kaj starši učijo svoje otroke, kaj otrok trinajst-letni ve, kaj je obrezovanje? Starši jim pol govorijo: 'Ja, muslimani si pa odrežejo pol penisa,' in jaz sem odraščala s tem, da je /mene folk ful zajebaval glede tega/ (C27). 'Ja, kaj pa vi delate, vam pa tam neki režejo, a punce tudi obrezujejo?' In pol sam /odrasteš z nekim takim 'mind-setom', da se ne boš izpostavljal/ (C28). /In si tiho/ (C29), /če te kdo vpraša, ti je pa pol še tok bolj nerodno povedat/ (C30).

Je: A pa meniš, da so določene veroizpovedi bolj sprejete kot druge in zakaj? Dobro, saj to nekak sva že pokrili. Ampak recimo, če primerjaš med sabo.

J: Jaz bi rekla, da je /bolj sprejemljivo bit pravoslavac, ali pa Hrvati, ki so kristjani/ (C31), ker to je – neka /ista načela so, samo neke majhne razlike so, mi smo pa čisto drugačni/ (C32). In folk živi tako, da zaradi tega, ker je nekaj drugačnega, ne bomo tega sprejeli, če je pa nekaj ful podobno, pa ja. /Zato se mi zdi, da smo Bosanci še tok bolj stigmatizirani s strani Slovencev/ (C33). Morali bi otroke že v osnovnih šolah začeti učiti bolj podrobno, da bi bili izobraženi in potem mogoče manj nastrojeni.

Je: To se strinjam, da bi morali že v osnovnih šolah. Velik folka sicer pravi, da so otroci še premajhni, ampak otroci so ful dojemljivi, kar se vidi po tem, da ponavljajo stvari, ki jim jih starši govorijo doma. Okej, pol imava jezik in sicer, kater je tvoj materni jezik oziroma ta, ki si se ga prvega naučila?

J: Materni jezik je /bosanski/ (C34), ampak /kar se pa tiče Slovenščine, sem se jo pa učila sproti/ (C35). Pri nas doma je bilo tako, da je /mama ful poudarjala, da se moramo naučit Slovensko, ker živimo v Sloveniji/ (C36). /Vedno nam je brala knjige/ (C37), potem /risanke/ (C38), mi smo jih v Hrvaščini gledali in v Slovenščini. Zato tudi meni ful folka reče, da /sprva, ko se z mano pogovarja, ne bi nikoli rekel, da sem Bosanka/ (C39). /Dokler jim ne povem priimka/ (C40), logično.

Je: V bistvu si se pol oba naenkrat učila?

J: Hkrati ja. /Doma se še vedno pogovarjamo po bosansko/, kakšno slovensko besedo noter daš, ker pozabiš, ampak nikoli. /Tudi s sestro vedno po bosansko/ (C41).

Je: To se mi zdi ful dobro, da vseeno ohraniš neko pripadnost drugemu narodu, ampak da maš pa v bistvu opcijo obojega.

J: /Men se zdi to nek 'respect' do tega, od kje prihajajo tvoji starši in do tam, kjer živiš. Se mi zdi, da je treba oboje obdržat in poudarjat otrokom/ (C42).

Je: Ja, se strinjam. A poleg staršev oziroma družine še s kom drugim govoriš po vaše in v kakšnih situacijah?

J: /S prijatelji od staršev, ki so tudi iz Bosne, Srbije, Hrvaške... S starši od fanta/ (C43). /Ko prideš v okolje, kjer vsi govorijo, boš tudi ti/ (C44). Ampak sicer pa ful lažje govorim slovensko, ker sem več časa obkrožena s folkom, ki govori slovensko, kakor pa doma. Itak sploh zdaj na faksu, ko ne grem skoraj nič domov. /Zdaj, ko pridem domov, se moram kar že fokusirat mal/ (C45).

Je: A pa si kdaj bla v kakšni taki situaciji, da si v javnosti govorila bosansko in kakšne so bile morebitne reakcije mimoidočih?

J: O ja, itak. Prihajam iz manjšega mesta, kjer so večinoma kmetje. In /ko greš v trgovino, se pogovarjaš, pa slišiš: 'Ja, v Sloveniji smo, pogovarjajte se po slovensko.'/ (C46) /Itak poudarjamo, da moramo vsi govorit slovensko, ampak po mojem mnenju, če si ti s svojo družino, ki je od druge, se pogovarjaj, kakor se hočeš pogovarjat/ (C47).

Je: Tako je. Zdaj sva pa na običajih, karkoli, kar je značilno za tvojo kulturo in kulturo tvojih staršev. Če mi lahko kaj o tem poveš, opišeš kakšne običaje? In kako pomembno se ti zdi to ohranjati?

J: /Glasba je ful, ful pomembna/ (C48), ker v Bosni so vsi veseljaki in mislim, da je ogromno neke kulture v glasbi. Tam itak vsi pojejo in je to res pomembno. Kar se tiče mogoče raznih oblek – razen tega, da nekatere Bosanke, ker so muslimanke, nosijo 'hijab' – normalno je, da vidiš, ampak večina ga ne nosi.

Je: A to govoriš za Bosno ali za Slovenijo?

J: Za Bosno govorim, ja. V Sloveniji pa... Tisti, ki so res ful muslimani, bodo pokrili tudi otroke, ampak tudi tisti se zdaj toliko asimilirajo, da nočejo svoje otroke postavljat v pozicijo, kjer bi se počutili drugačni. Drugače pa, kultura na sploh... Mesec Ramadan, post, dol v Bosni se ga ful držijo, tisti, ki se ga lahko. Moški se ga večinoma ne, ker delajo, tiste ženske, ki so doma, se ga držijo, pa kakšne babice tudi. Mi /tu se ga ne držimo, ker vsi delamo, prenaporno je/ (C49). Pol /poroke so res pomembne pri nas/ (C50), to je prav praznik, res tak velik dogodek. Kaj še... /obrezovanje, to je tudi ful pomemben dogodek v življenju otroka/ (C51) in se naredi neka večerja. To je pa menda to.

Je: Okej, se pravi rekla si, da ne sodeluješ pri postu... Tudi družina ne? Kaj pa drugi običaji?

J: /Ne, razen za obrezovanje, sestra je imela že drugega sina in kmalu se bo obrezal, tisto je pomembno/. U, /pa za prvi rojstni dan je tudi običaj, da boter otroka postriže/ za prvi rojstni dan (C52). In s tem se obeleži, da je on njegov boter. In to je tudi nek 'big deal'.

Je: Zanimivo! Tega pa nisem vedela. Okej, zdaj sva pa na šolanju. Se pravi, osnovna in srednja šola, kakšna je bla tvoja izkušnja?

J: V osnovni je bilo precej težje kakor v srednji, ker v razredu nisem imela nikogar, ki bi bil tudi Bosanec. /Eno sošolko sem imela, ki je Hrvatica, z njo smo bile najboljše prijateljice/ (C53). Če ne bi bilo nje, nimam pojma, kako bi sploh zdelala osnovno šolo, ker /midve sva ena drugo branili, ko so se spravljali na naju, nič nama ni noben mogel, ko sva bili skupaj/ (C54). Če je kakšna manjkala v šoli, je bila pa to čisto druga zgodba. Tisti dan so izkoristili za maksimalno, da te potolčejo. Isto učitelj i, v osnovni predvsem /poudarjanje, kako dobro znam slovensko/. Lepo, da me pohvališ, ampak /s tem poudariš, da Slovenščina ni moj materni jezik/ (C55). Na primer, jaz sem brala boljše, kakor moji sošolci, pa to /ekstra poudarjanje: 'A, ko dobro bereš slovensko!'/ (C56) Zgodilo se je, da sem bila v podaljšanem bivanju in slučajno te moje prijateljice ni bilo in /en iz starejših razredov me je začel zafirkavat 'Čefurka, Bosanka' in mi je začel metat copate v glavo. In jaz sem se drla nazaj in ko ni odnehal, rekla učiteljici: 'Ta in ta mi meče copate v glavo in mi govori, da sem čefurka, Bosanka.'/ (C57) /In ona je na to odgovorila: 'Ja, pa sej si res.'/ (C58) In jaz sem se počutila katastrofa, sem pobrala stvari in načeloma ni dovoljeno, da otrok gre iz podaljšanega bivanja sam domov, ampak sem šla peš domov. Torej ne bi rekla, da so bili učitelji kaj boljši od sošolcev.

Je: Grozno, da se ni postavila na tvojo stran... še eno vprašanje glede šole – ko si rekla recimo, da si boljše brala kot sošolci, a si mela kdaj občutek, da se moraš še dodatno truditi, da te bojo videli v boljši luči oziroma, da boš enakovredna ostalim v tem pogledu?

J: /Ja, še posebej pri angleščini pa pri slovenščini/ (C59). Pri slovenščini pa ja, itak, pol ko sem bila starejša, mi je dosti pomenilo, ko mi je nekdo rekel od učiteljev: 'To si pa ful dobro spisala.' /Hotela sem se dokazat, da samo zaradi tega, ker sem od dol, ne bom ustrezala tem stereotipom/, da /mi otroci priseljencev smo slabši pri slovenščini, oz. pri pouku na sploh/. Ker obstaja ta /nek stereotip, da vsi otroci priseljencev imajo slabe ocene/ (C60). Pol pa, ko sem šla v srednjo šolo, sem mislila, da bo tega konec, je bilo pa pač isto. Najprej je bilo to zaradi tega, ker sem bila edina čefurka na gimnaziji. /Sigurno zdaj že pričakujejo, da sem slabša/ (C61). /Potem je bil ta incident v 4. letniku, pri športni vzgoji. Meli smo štafetne igre in noben ni poslušal navodil in jaz nisem vedela, kaj delamo in sem ponavljala za ostalimi. In pol me je profesorica nadrla, če ne razumem slovensko in da v 1. letniku računalniške ima otroke, ki so ravno prišli iz Bosne in razumejo slovensko boljše, kot jaz. In če ne razumem njenih navodil/ (C62). V tem primeru /sem čisto popizdila/ (C63), /šla sem do razredničarke, pol k ravnatelju, moji starši so prišli v šolo, ker pač to je čista, čista, čista diskriminacija. Šola ni naredila absolutno nič, s profesorico se ni pogovoril noben, kvečjemu je ona mene nadrla, zakaj sem šla k ravnatelju, zakaj delam sceno, da ona tega sploh ni rekla, čeprav cel moj razred je jamčil, ker vsi so slišali, kaj je rekla. Rekli so mi, naj potrpi, ker imam še tri mesece do konca šolskega leta in tu se je končalo/ (C64). Teh primerov je ogromno. Moj fant na primer – v srednji šoli je bil – ni se pouk še začel in si lahko pač tam v učilnici in delaš karkoli, in on je bil z ritjo naslonjen na mizo in se je pogovarjal s sošolcem. In pride profesor noter in se mu zadere: 'A, ti si pa Bosanc, a?' In on reče: 'Ja, po čem pa to sklepate, gospod?' in on 'Zato ker ne veš razlike med mizo pa stolom.' In pol se je itak z njim skregal, on ga je poslal potem k ravnatelju, on pa mu je isto rekel, naj potrpi, on je star, on je pač tak, ne se z njim kregat in dovedlo je do tega, da se je on izpisal iz šole. Ker je rekel, da tega ne bo trpel. Ker ga je tako – prizadelo in razjezilo in razočaralo in je čisto zgubil motivacijo. Da prideš do višjega in rečeš, da si diskriminiran in nič ne naredi...

Je: Ne morem verjeti sploh. In pol k pogledaš – to je bil en stavek, oz. dva stavka in je njega pripeljalo do tega, da se je izpisal. Če niso ničesar naredil, to bi pol poslušal še naslednji dve leti. Kar ti pa to potem naredi... vsi mi vemo, kakšna je izkušnja.

J: On potem ni dokončal te šole, on nima narejene mature, torej on ima 3-letno končano in zdaj je on viden kot samo en navaden Bosanec brez izobrazbe. Zakaj? Zaradi tega, ker se njemu ne da učiti, a ne. Maš pa v bistvu čist nek drug razlog.

Je: Sploh ta stereotip o nižji izobraženosti Balkancev, ker v bistvu je tok enih primerov, kjer so eksterni faktorji pripeljali do tega, tko kot recimo ta primer.

J: To so tudi meni rekli. V 9. razredu, ko sem se vpisala na gimnazijo, vsak učitelj mi je rekel: 'A res, a si sigurna, ti gimnazije ne boš naredila.' Rekli so mi, /naj grem na 3-letno, češ da jaz gimnazije ne bom naredila/ (C65). Naredila sem jo s štirko. Tko da, toliko o tem, kakšni so učitelji in kako oni spodbujajo učenje.

Je: Take stvari majo pol dolgoročne posledice, folk se sploh ne zaveda tega.

J: Na faksu ni bilo nič drugače. /Pri enem predmetu sem imela ustni zagovor izpita, na katerega sva bili povabljeni dve iz celega letnika, jaz in še ena, ki je priseljenka iz Bosne. Edini dve v tistem roku. Prva stvar, ki me je vprašala profesorica, je bila, če sem rojena tu in kako mi gre Slovenščina/ (C66). In pol se je čudila – neki notranjega v tebi take stvari povzročijo in jaz /nisem znala dveh stavkov spraviti ven iz sebe/ (C67).

Je: Razumljivo, če imaš te izkušnje od prej, kakor sem prej rekla, neka ta panika te zagrabi, 'Ne mi reči, da se to spet dogaja.'

J: Ja! Dobesedno to, ta /neka panika/ (C68), k misliš 'Ne že spet. Ne tu. A nismo šli že to skoz.' /Počutiš se ponižano/ (C69).

Je: Točno to. Okej, pol imava delovno mesto – oziroma pač študentska dela, a si imela tudi kakšno tako izkušnjo?

J: Nič primerljivega. Bila sem v eni službi, kjer je bila ena čudna šefica in /mi je rekla, da bom jaz sigurno pridna, zaradi tega ker sem 'čefurka'/ (C70). Je pa res, da v vseh službah, kjer sem bila do zdaj, kjer so delale neke Bosanke, sem se počutila precej bolj sproščeno. Ker sem se počutila – nisem edina izpostavljena. Nas je še.

Je: To sva se že prej dotaknili tega, ruralnega okolja, če bi mogoče kaj več povedala o izkušnji tam?

J: Na vasi pri nas, kjer je večina populacije nad 60 let, je bilo to včasih res katastrofa. Skozi kaj vse je morala moja mama, občudujem jo zaradi tega, res. Kaj vse so tiste nonice govorile in kako so se obnašale. /Noben se ni hotel z njo pogovarjat, jo pozdravit/ (C71), /vsako žival, ki smo jo imeli, so nas prijavili. Mi smo se mogli psa znebit, ker je lajal. Da ne omenjam, koliko mrtvih mačk smo našli na dvorišču/ (C72). Pol /so nas še spraševali, kako so si naši sploh lahko privoščili takšno bajto, pa kredit vzeli za bajto. Pa kaj ti umazani Bosanci prihajajo sem. Ena sosedica se je čez svoj vrt drla moji mami: 'Ja, zdaj boš pa mogla v cerkev začeti hoditi, a veš? Ne bo šlo tko, kakor je šlo tam dol.'/ (C73)

Je: Pokvarjeni ljudje so to, res... Okej, pol imava domače okolje tvojih staršev – če si v stiku s tem okoljem?

J: /Ko sem bila mlajša, je bilo to ful redno/ (C74). /Za vsake počitnice, vsako poletje, enkrat sem ostala za cel mesec dol/ (C75), ko sem bila majhna, zdaj pa vedno slabše, odkar sem šla v srednjo. /Rad bi mel nek stik/ (C76), ampak pol prideš dol in ker so vsi itak šli vsepovsod se nimaš niti s kom družiti. /Nimam nekih stikov/ (C77).

Je: Okej, kako pa takrat, ko si hodila tja? Kako si se takrat počutila in kako te je tisto okolje sprejemalo, kako so te videli?

J: V bistvu je tako, da /se ne počutiš doma nikjer. Ne počutiš se doma tu, ker nisi Slovenec, vedno bom hčerka Bosancev, mi bomo vedno Bosanci v Sloveniji. Pol prideš dol, pa je prišla, kako rečejo, diaspora. Torej ti nisi njihov, ker tam ne živiš, ker so tvoji starši zbežali in se niso vrnili nazaj, tu pa tudi nisi doma, ker pač nisi Slovenec. Prideš dol z nekim upanjem, kako ti bo fajn, ko boš končno imel stik z nekim svojim narodom, svojo kulturo, vsi govorijo tvoj jezik, lepo ti je, ampak videti je to razliko. Noben te ne sprejema, kakor da si njihov./

Je: Ja, to je ta klasična – tu boš vedno taspoden, dol boš pa vedno Slovenec, oziroma Janez.

J: Ja. /Starši ne tok, mi otroci teh priseljencev mammo ful ta problem, ker mi ne vemo, kaj smo. Kam bi se dali. Ne vemo, kam sodimo, ker nismo Slovenci. Ja, okej, državljanstvo imam. Ampak nimam se za Slovenca, ker pač nisem po krvi Slovenec. Pol pa ne moreš reči niti, da si Bosanec, ker ne živiš dol, ne veš, kako je dol živeti/ (C78).

Je: Ja, dejansko. Kaj pa tvoje ime, kako bi ga označila? Da je tuje, da je bolj slovensko zveneče, kam bi ga umestila?

J: Moje ime bi dala nekam na sredino. Samo /po imenu, ko so me klicali, niso dojeli, da sem Bosanka/, ker imam tako nevtrarno ime. /Dosti Slovenk ima moje ime in dosti Bosank ima moje ime/ (C79). /Priimek je pa čisto druga zgodba/ (C80).

Je: A meniš, da igra tvoje ime kakršnokoli vlogo v slovenskem prostoru? In priimek.

J: Ja, itak. Ko vidiš moj priimek, /itak da igra razliko, takoj se vidi, da nisem od tu/ (C81).

Je: A pa si kdaj razmišljala o tem, da bi ime spremenila?

J: /Ko sem bila mlajša ja, zdaj ne več/ (C82). Ker zdaj sem že odrasla in zdaj imam že bolj nek ponos, ampak prej, ko se je pa res ful tega dogajalo, sem pa /vedno govorila, da se bom poročila s Slovencem, zaradi tega, da nimam tega priimka več, da nimam tega '-ića'/ (C83). Ali pa, da /si bom dala trdi č/ (C84).

Je: Razumem to izkušnjo, ja. Okej, dobro, na podlagi vsega, kar sva govorili – oziroma, tako bom vprašala: na kakšne načine misliš, da bi bla tvoja izkušnja drugačna, če bi imela bolj slovensko ime in priimek, oz. tako, ki se malo skrije.

J: Jaz mislim, da /jaz kot jaz, z mojim znanjem Slovenščine, z mojimi sposobnostmi asimiliranja, bi imela dosti lažje življenje/ (C85). Dosti situacij se ne bi moglo zgoditi. /Noben me ne bi spraševal po tem, iz kje sem/ (C86) /Ko jim poveš priimek, pa te vprašajo: 'S kje si ti? Pa kaj si ti po narodnosti?' tega ne bi bilo/ (C87). In pol /noben nikoli ne bi vedel/ (C88).

Je: Ob teh dogajanjih, ki si jih do zdaj opisovala, kako si se počutila in kako si se s tem soočala? Si omenila recimo humor, kot nek 'coping mechanism'. Ampak ja, počutje, kako si se odzivala?

J: /Humor je način spoprijemanja, ko imaš nekoga, ki je isti, zraven/ (C89). Torej, če imaš Bosanca zraven sebe, boš to delal s humorjem. Če pa te nekdo, ki je Slovenec, na podlagi tega nekaj sprašuje, se pa /tako postaviš v neko obrambo/ (C90). /Mene to ful razjezi/ (C91). /Burno odreagiram na take situacije/ (C92). Na primer /zdaj s profesorico ne/ (C93). Zakaj? Zaradi tega, /ker vem, da je moja ocena odvisna od tega. Nisi v poziciji, da bi se branil. Bi se rad, ampak pač se ne moreš/ (C94). V srednji mi je bilo malo bolj vseeno, ampak ja... A sem ti odgovorila na vprašanje?

Je: Ja, itak. Še to – ko si rekla, da si zdaj bolj ponosna, kaj ti je pomagalo nekako prit do te točke?

J: Dejstvo, da sčasoma, ko /vidiš in slišiš zgodbe drugih in spoznaš folk, ki je šel čez isto, ti pač to pomaga, ker se počutiš, da nisi sam. In vidiš, koliko ljudem se dejansko to dogaja in koliko nas je tu v Sloveniji. Ki imajo vsak vsaj eno zgodbo tako za povedat/ (C95). In /zakaj bi se asimilirala, če me tako ali tako ne bodo sprejeli/ (C96). In pač, sprejmeš. /Enostavno sprejmeš, da nisi sprejet. Zakaj bi jaz njim dala neko zadovoljstvo, da jim je ratalo me ne sprejet. Ne, ti si se to odločil, to je tvoj problem, jaz sem, to kar sem in to je to/ (C97).

Je: Dobro povedano. Okej, zdaj še zadnje vprašanje – a se ti zdi, da sem glede na namene raziskave pokrila vsa pomembna področja in če bi še kaj opozorila, izpostavila? Oziroma kakršnekoli zaključne misli.

J: Ta tema mi je tako pomembna in sem tako zadovoljna, ker si si jo izbrala, ker končno bo nekdo nas slišal. In bomo mi lahko povedali, kako je nam. Ker tega noben ne posluša, tega noben ne vidi. Noben o tem ne govori. Mi vemo zase, kaj se nam dogaja, ampak noben o tem ne govori. Ne v šolah, ne nikjer. Vse se samo lepo pod preprogo pokrije in to je to.

Je: Točno zato sem izbrala to temo, ker se mi zdi, da – eno je to, ko si mi med sabo delimo te izkušnje, kar je seveda tudi pomembno, tudi to, kar si rekla, da vidiš, da obstaja folk z istimi oz. podobnimi izkušnjami, da v bistvu en drugega validiraš v tem. Ampak se mi zdi, da z nekom, ki pa nima te izkušnje, si pa noben ne vzame tok časa za to.

J: Pa tudi zdi se mi, da en Slovenec bo težko napisal ali pa naredil pogovor z neko osebo, ki ima tako izkušnjo. Ker se ne poistoveti. Ne ve, kaj so težave, ne razume. Saj je lahko bit na drugi strani, pa poslušat. Dej, ti pa poslušaj pa imej isto izkušnjo, pa da dejansko *slišiš*, kaj ti oseba govori.

INTERVJU 4

J: Najprej imava tvoje osnovne podatke – starost, izobrazba, zaposlitev oz. študentsko delo in rojstni kraj?

I: Star sem celih /24 let/ (D1), po izobrazbi sem /študent/ (D2) zaenkrat, delam /prek študenta na ministrstvu/ (D3) trenutno, rojen sem pa /na Kosovu, v kraju Senik/ (D4).

J: Okej, potem materialni status, kako bi ga označil? Oz. v kater razred bi dal sebe in svojo družino, zgornji, srednji, spodnji, dno?

I: Ta razred naš je bil skozi čas, odkar smo se preselili sem, ful različen, se mi zdi, da /ko smo se preselili pa ko smo še prej še doma na Kosovu živeli, smo bili ta nizek razred/ (D5), /zdaj pa se mi zdi, da smo mogoče v tem srednjem/ (D6). Meni osebno se zdi, da smo v srednjem, gre nam dobro, nismo lačni, privoščimo si, karkoli hočemo, ne bi rekel, da smo višji standard, ampak se mi zdi, da smo lih zlata sredina.

J: Kaj pa je bil razlog za selitev?

I: Drugače /moj oče živi že nekaj let tu, že od 93. leta, mati in otroci smo se pa preselili 2006/ (D7), ker je pač oče delal tle. Bolj ali manj smo se preselili /zaradi združitve družine/ (D8), oče pa itak /s trehuhom za kruhom/ (D9). Tako da, bolj ekonomski razlogi kot karkoli drugega, pa združitev.

J: Okej. Pol imava vprašanje o tem – kakšna se ti zdi trenutna situacija oz. položaj priseljencev v Sloveniji?

I: Meni se zdi, da je ful drugačna od tega, ko sem se jaz preselil. Mislim, da je ratala /stigma ful močna, predsodki so ratali ful močni/ (D10), ker se mi zdi, da je tudi ful velik priseljencev. Ampak se mi zdi, da je razlog, zakaj je tok velik priseljencev, kar folk ne razume, ker se odpira prostor za priseljence – Slovenci se selijo drugam in zato pridejo priseljenci sem. Ampak res se mi zdi, da je drugače, kot je bilo, bolj slabo se mi zdi. Če gledamo v smislu, /kako se ljudje obnašajo do njih, je situacija zelo slaba/ (D11), kako sprejemajo, /na državnem nivoju pa se mi zdi, da je zelo dobra/ (D12). Da jih lepo sprejme. Dejansko /dobijo socialno, imajo veliko pravic/ (D13). Še posebej /po dveh letih življenja v Sloveniji, imajo skoraj vse pravice, ki jih imajo državljani/ (D14).

J: Se pravi se ti zdi manj sprejemajoča, z vidika večinske populacije.

I: Ja, kakor pravim, ko sem jaz prišel, je bilo tako – /bilo je norčevanje, ampak da se skupaj norčujemo/ (D15) iz tega, da jaz še zelo slabo govorim. Bolj norčevanje iz tega, da sem jaz namesto rekel 'Grev na kavo', rekel 'Midva iti na kavo'. In jaz sem bil /zelo lepo sprejet, v razredu sem bil lepo sprejet, učitelji so me lepo sprejeli, okolje me je ful lepo sprejelo/ (D16). V mojem času ni bilo to, da si bil ti nek priseljenec, nič nenavadnega, hkrati mogoče bolj zanimivo, 'O, ta je pa iz druge države'. Jih je zainteresiralo. Zdaj je pa tako, takoj ko se ve, da si priseljenec, pač... se mi zdi, da je situacija ful slabša, kot je bila v mojem času.

J: Vi živite v večjem mestu? Bolj urbano okolje ali ruralno?

I: Mi smo iz [kraj bivanja]. In ja, bolj urbano, je to večje ne. Nisem čisto v centru, kakor bi reku v Ljubljani, ampak sem mogoče bolj kot neke Fužine.

J: Aha, okej. Pol naprej imava – a se ti zdi, da se o tej tematiki dovolj govori? Ali v medijih, ali v vsakdanjem življenju? In kakšna je podoba priseljencev?

I: Ne vem. Ena stvar – med sabo se mešata dve temi in se več /ne razlikuje, a si begunec ali si migrant/ (D17). V tistem času se je razlikovalo te dve besedi, migrant je bil nekdo, ki je prišel zaradi ekonomskih razlogov, begunec je bila pa druga oseba, ki je bežala. Vsi govorijo o migrantih, ampak

niso, so begunci. Drugače pa mislim, da se ne govori dovolj, v medijih se mi zdi, da se ne omenja tega in da se /celo kaže, da so zelo sprejeti/ (D18), še posebej iz bivše Juge, kot /to so naši Bosanci, naši Hrvati, to smo bratje/ (D19). V medijih so zdaj hvalili Hrvate, ko jim je šlo dobro na Evroviziji – ja, bomba, Hrvati super, to so naši bratje, ampak tudi Hrvati, ko se priselijo sem, je stigma. Po mojem /hočejo državo kazat, kakor da smo sprejemljivi/ (D20), ampak dejstvo pa ni tako. Ker se zavedajo da je veliko priseljencev, se nočejo zamerit, ampak mogli bi malo več o tem govorit.

J: Definitivno. A se ti osebno kdaj pogovarjaš o tej tematiki? O stigmatizaciji in o tem. In s kom?

I: Pri meni je problem to, da /se me v bistvu ne dotakne/ (D21). Velikokrat sem slišal, da /ker nimam naglasa, ki ga večina priseljencev ima, me ljudje velikokrat ne dajo zraven/ (D22). In /dokler oni mojega imena ne slišijo, si mislijo, da sem Slovenec/ (D23). Saj /sem rjav, ampak ne pa spet tako drastično rjav/ (D24), da bi se poznalo, da mogoče prihajam kje iz Balkana. In zaradi tega se mi zdi, da mene osebno se ne dotakne toliko, kot bi se me dotaknilo, če bi imel naglas, ali pa bil malo temnejši. Mojih bratov pa sester se mogoče bolj, ker majo naglas. In ker se mene to ne dotakne toliko, tudi ne pride do tega, da bi moral o tem govorit s kom. Aja, saj res. Z mamom se včasih pogovarjava o tem, koliko je v [kraj bivanja] priseljencev. Vidiš jih na vsakem vogalu. O tem se pogovarjava, v smislu – /saj jih razumeva, so tudi recimo iz istih krajev kot mi, ampak naju razjezi to, da mi ko smo se priselili, smo ful spoštovali kulturo, v katero smo prišli, oni je ne. In se o tem pogovarjava, kako njim pojasniti: 'Ej, vi ste vseeno prišli sem, dajte probat mal spoštovat to kulturo, ne vsiljevati neke vaše kulture.' Mogoče rečeva, da razumeva, zakaj je folk jezen, lih iz tega razloga, da se ne spoštuje slovenske kulture/ (D25).

J: To k si reku – da se oni nočejo prilagodit, kaj misliš, da je razlog, da se nočejo?

I: /Ker jih je tako veliko, se med sabo povežejo in hočejo svojo kulturo obdržat. Ker pogrešajo svoj dom, kar razumem... mi smo tu že 18 let in mi še vedno se vračamo domov, ker pogrešamo. Še vedno imaš tam brate, sestre, tete in strice, dedke in babice... se vedno vračaš. Ampak se mi zdi, da ti novi, pa toliko bolj pogrešajo ta dom, da ko se povežejo med sabo, več albanskih družin, hočejo pripeljati to kulturo, ampak ker je pa slovenska kultura tako drugačna in še posebej, ker je versko drugačna, jo potem res probajo zavračati, 'Ne, mi bomo meli svojo kulturo.' Prav, imejte jo, ampak kažite spoštovanje do tuje. Ker moja družina – božiča ne praznujemo, ampak kažemo spoštovanje, pa velike noči, ne pljuvamo tega, ker to je vaš praznik. Drugi pa to delajo in vsiljujejo svoje kulture/ (D26).

J: Se mi zdi, da če bi bla mogoče naša država bolj odprta do drugih kultur in ver in če bi na več načinov omogočili ljudem prakticiranje lastne kulture, da ne bi pričakoval, da se oni samo nam prilagajajo, da pol oni ne bi čutili tako močne potrebe po tem, da našo zavračajo in svojo ohranjajo. Kako na to gledaš?

I: Ja, to je pa druga stvar. Lahko ti dam en primer – moja /mati dela v bolnici, kot čistilka, kjer se delajo tudi prazniki. In ko pride čas božiča, so vsi Slovenci prosti in delajo vsi muslimani. Ampak, ko je zdaj bil Bajram, in so oni prosili, če so lahko prosti, jim niso dovolili. In je tu ta dvojni standard/ (D27). /Na Kosovu recimo, se spoštuje vse vere, ki so tam – kar je presenetljivo, kakor je za časom v primerjavi s Slovenijo – ampak tam kljub temu, da je večinska vera muslimanska, na božič je pač praznik in tudi na judovske praznike ima država praznike. Torej dajo prosto tudi za vse ostale vere, ki so v manjšini/ (D28). Bajram je enkrat na leto, dvakrat in jaz sem vedno rekel, da bi se mi zdelo fer, da je to tudi praznik. In sem tudi /jaz bil jezen, ko mati niso dali prosto za Bajram/ (D29), ker nikoli ni prosila, pa za božič je delala, pa ji nikoli ni bil problem. /Če ti imaš delavce, ki ti delajo zelo pridno in veš, da prihajajo iz neke druge kulture, moraš spoštovati to njihovo kulturo. To kar si ti rekla, iz obeh strani bi moralo prit. Moralo bi bit to – jaz krijem tebi hrbet in ti meni/ (D30). Ampak zraven tega, da so priseljenci, ogromno vlogo igra vera.

J: No, ko sva lih na veri – katere veroizpovedi si in a aktivno sodeluješ v verskih obredih, kako pomembno ti je to?

I: Spadam /pod muslimansko vero/ (D31). /Jaz pa vera imava zanimiv odnos/. Nekaj časa sem /bil ateist, zdaj se spet vračam zelo k veri/ (D32), ampak imam mešane občutke. /Vera je meni zelo pomembna/ (D33) in se mi zdi, da je nekaj, kar vsak potrebuje. Koran je zelo 'pure', ampak ljudje ful manipulirajo z njim. Isto kot krščanska vera. Kar se pa tiče obredov – letos sem se malo bolj začel bližat tem nekim verskim stvarim, drugače pa /nekaj časa niti Bajrama nisem praznoval, razen s starši/ (D34). Letos pa recimo sem imel post, tri dni, da sem probal.

J: Okej. A si se kadarkoli zaradi svoje veroizpovedi počutil prikrajšanega, na kakšne načine?

I: Ja, /večkrat, ampak bolj zaradi tega, ker sem gej/ (D35). To me je vedno pol iz tira vrglo. Kar se pa tiče, da bi /zaradi tega v okolici bilo kaj, pa ne/ (D36). Veliko je bilo /šal na to, da sem terorist, ampak to so bile šale, s katerimi smo se skupaj norca delal in se skupaj smejal/ (D37). Ni bilo resno mišljeno. Če so bile kdaj kake šale, ki mi niso bile okej, so se mi vedno opravičili in nehali.

J: Kako pa vidiš muslimansko glede na ostale veroizpovedi? Če mal primerjaš med sabo, kako so sprejete.

I: Ne vem, odvisno kje si. /Na Kosovu recimo krščanstvo je slabo sprejeto. Judovstvo je bolj sprejeto, ker sta si bližje, glede prepričanj pa to/ (D38) in tudi v Sloveniji je /judovstvo bolj sprejemljivo, pa pravoslavci, ampak muslimani niso/ (D39). Mogoče judovstvo je najbolj sprejeto, na sploh. /Glavni dve veri, ki imata ta spopad, sta krščanstvo pa muslimanstvo/ (D40). Ker sta tudi najmočnejši. Judi pa muslimani imajo skupnega to, da ne jejo svinjine, da so obrezani, neke te podobnosti imajo. Se malo bolj počutijo povezane. Hkrati imajo pa tudi s kristjani, zaradi Jezusa. Z obema ima neki skupnega, zato jih pustijo bolj pri miru.

J: Ja, tako. Okej, kater je tvoj materni jezik oz. ta, ki si se ga prvega naučil?

I: Ne vem, kako je pravilno. Ampak mislim, da /Albanščina/ (D41). Jaz sem s Kosova, ampak ni kosovski jezik.

J: Kako hitro si se pa naučil slovenskega jezika? Kako je potekalo učenje?

I: Zame je bilo /zelo hitro, v pol leta sem že znal, razumel, ni bilo še tekoče, ampak sem pa znal že veliko povedat/ (D42). Učenje pa ne vem, jaz sem bil vedno družben človek. /Čeprav nisem znal govorit, sem se vedno igral s sošolci in sošolkami/ (D43) in se mi zdi, da sem se /preko igre/ (D44). Poslušal, kaj so mi govorili in zraven kazali, /veliko pomoči sem imel/ (D45). Prijatelji so mi pomagali, da sem prišel do tega. Nisem se specifično usedel, pa učil, večinoma prek druženja. Pa tudi majhen sem bil, pa gre hitreje, ker iščeš načine, da komuniciraš. Moja brata sta imela ful večje težave, kot midva s sestro.

J: Torej dejansko neka vključenost je pomagala pri tem, da si se hitro naučil.

I: Ja, definitivno. Ker zdaj, ko gledam te male, ki niso toliko vključeni, recimo moj bratranec se je pred kratkim preselil, pa večinoma je v šoli, pa gre domov za računalnik, pa nima tega stika – in mu ful težje gre Slovenščina. Ta stik je dejansko zelo pomemben.

J: Okej, zdaj sva na nekih potencialnih interakcijah – če govoriš svoj materni jezik, s kom in kakšne so morebitne reakcije v javnosti?

I: Jaz imam res /težave s tem, da govorim v maternem jeziku v javnosti/. Ker /mi je nerodno, ni mi fajn/ (D46). Sovražim, ko neki Albanci vidijo, da sem Albanec, pa začnejo po albansko. Ampak to bi bilo treba pri sebi razčistit, ker problem je pri meni tudi to, da /ful slabo albansko govorim/. Znam se sporazumet, ampak ne pa spet tok dobro. Torej, /ne vem, a je to zaradi tega, ker ne znam tako dobro, ali je to zaradi tega, ker me je sram te stigme/ (D47). /Edini ljudje, s katerimi rad govorim, so družinski člani/ (D48), z ostalimi če se le da, po slovensko. Tudi če albanske ljudi spoznam, probam v Slovenščini, edino če res vztrajajo.

J: Kaj pa morebitne reakcije?

I: Če se je že zgodilo, da je bil nekdo zraven, /jim je bilo bolj zanimivo/ (D49). V smislu 'Ooo, kaj si pa zdaj rekel, nič ne razumem,' ampak da bi pa kdo zavijal z očmi ali karkoli pa ne. Torej /bolj pozitivne, ali pa jih sploh ni bilo/ (D50).

J: Zdaj sva pa na običajih, glasbi, oblekah, karkoli značilno za tvojo kulturo; kakšen pomen pripisuješ tem elementom?

I: Pri meni je to zelo različno. /Jaz se delim na dva človeka/ (D51). Ko sem /na Kosovu, me čisto prevzame tista kultura, običaji, poslušam albansko glasbo, govorim ful albansko, uživam v vsem tem/ (D52). Ko sem v Sloveniji, pa /padem nazaj v slovensko kulturo, ne poslušam potem te glasbe/ (D53). Delam drugače stvari. Okolje vpliva name. Ni pa, da zdaj zavračam enega ali drugega. /Albansko plesanje mi je nekaj najljubšega/ (D54)... /albanske poroke – to je nekaj, kar grem vsakič z največjim veseljem/ (D55). Ampak ja, odvisno v katerem okolju sem.

J: Okej, a mi lahko kaj več o porokah poveš?

I: Na Kosovu je to večdnevna stvar. Začne se že 4 dni pred poroko in hodimo tja, se družimo, pojemo, plešemo. Pol pa dan pred poroko imata obe strani, pri možu in pri ženi, svoje obrede. Pri ženi je obred jokanja, ženska joče, ker zapušča svojo družino in gre k možu... Ona joče in najboljše prijateljice jo namažejo s kano... Pri moškemu se pa proslavlja zadnja noč pred poroko. Na dan poroke se gre z avti po nevesto in se jo pripelje k možu in je proslava. Aja, pa včasih je bila še /tradicija, da se je obrezovanje delalo na porokah/ (D56). Jaz recimo sem bil obrezan na poroki. Če je v družini bil kak mlajši sin, se je na dan poroke ga obrezat dalo. Če se je poročil nek moški, v ožjem krogu.

J: Zanimivo! Okej, tega sva se sicer prej že malo dotaknila – izkušnja v šoli?

I: Kot pravim, /v šoli je bilo v redu načeloma/ (D57). Takrat mislim, da smo bili edini priseljenci. Mogoče v starejših razredih, ampak v našem sva bla edina. Smo dobili takrat še /učiteljico, ki nam je pomagala s slovenščino/ (D58) enkrat tedensko, smo imeli blok ure z njo, pa smo vadili. Res /so nas lepo sprejeli, tudi sošolci/ (D59), smo se igrali skupaj. Bratu je bilo vseeno težje, se mi zdi, da se ta leta res poznajo, zato je bila moja izkušnja taka, ker sem bil mlajši, nisem zaznal tega. Kasneje tudi, /ko se je vedelo, da sem tujec, so bile kake šale/ (D60), ampak to je pa to. /Edina težava je bila hrana/. V srednji šoli je bila hrana ful problem, /večina hrane je bila s svinjino. In pol so naredili recimo špagete z morskimi sadeži, ki so bili vsak dan na voljo, za vse muslimane, vegetarijance in te. Meni se je to zagabilo, ker sem vsak dan to dobil/ (D61), ker je bila vedno neka svinjina. Morske hrane ne morem zaradi tega. V osnovni pa če povem po pravici, sem pa kar dolgo časa jedel svinjino, ker nisem vedel. Ampak /so bili zelo 'respectful', ko sem povedal, so mi pripravljali posebej/ (D62). Ampak tam nas je bilo malo, tako da ni bilo problema meni recimo dva piščanca naredit, pa sestri. V osnovni je bilo ful lažje, v srednji se pa niso glede tega prilagajali in se mi je res zamerilo. In sem pol nehal jest v šoli, sem si vedno šel drugam kupovat.

J: Res nepošteno, to bi morali omogočiti... Kaj pa na kakšnem tem študentskem delu, kakšne si mel tam izkušnje?

I: Jaz /nobenih slabih/ (D63), brat je imel. Brat je bil zavračan, po tem, ko so izvedeli ime. Jaz se spomnim, ko sem prvič prišel v Ljubljano, /ko sem šel na razgovor, sem jim takoj rekel: 'Da vam zdaj kar povem, sem Albanec, če me boste zavračali, mi kar povejte.'/ (D64) Vem, da kakšni radi potem zaradi tega zavrnejo, zato sem kar takoj povedal, da tudi oni meni takoj povejo. Ampak je šefica rekla, da ne. Tam sem potem delal 4 leta. Ampak ja, pri meni se je /ful pokrivalo to, da sem znal lepo govorit, da se mi ni zaznalo/ (D65). /Ko so slišali ime, pa niso mogli niti razbrat, od kje sem/ (D66).

J: A mi lahko poveš še kaj več o bratovi izkušnji?

I: Vem da so ga zavrnil – so mu rekli, da ga bodo vzeli zaradi izkušenj in naj pošlje podatke za napotnico. Čudno mi je, da ga niso prej za ime vprašali. Ampak, ko so pol izvedeli od kje je, so mu pa rekli, da so se žal odločili za nekoga drugega, kljub temu, da so mu že obljubili. Pride tako, nimaš kaj.

J: Mislim ja, nimaš kaj, ampak to res ni okej.

I: Ne ni, ampak se veliko dogaja. Se mi pa zdi odvisno, v kakšnih službah. Ko gre za čistilke, proizvodnja, trgovine tudi že zadnje čase, ni problema, kakšne višje službe pa ja.

J: Pol imava primerjavo urbano, ruralno okolje, če si kdaj živel v enem in v drugem, če lahko primerjaš? Če nisi, pa samo opiši tega, v katerem si.

I: V urbanem sem odraščal, v ruralnem pa nimam izkušnje. Ne vem, kako je. Kolegica je iz ruralnega, pravi, da begunci niso lepo sprejeti in tudi priseljenci niso lepo sprejeti. Ljudje se zelo ogrožene počutijo. Ampak to je kar sem od nje slišal. Lahko si pa mislim, da je grozno. Če živiš na vasi, pa si priseljenec, mora bit groza. /Te Slovenci so kar zahrbtni narod, tudi kar se odnosov tiče. Pri nas je družina je vse, mi se lahko skregamo do konca, ampak se pobotamo in bi vse naredili en za drugega. Tu družina ni tok pomembna, kakor je na Balkanu. Tudi /s sosedi so čisto drugačni odnosi, če rabijo pomoč, si pomagamo, krijemo si hrbet/ (D67).

J: No, naslednje vprašanje je stik s tvojim domačim okoljem, torej z družinskimi člani, obiski, počitnice, kako pogosto...

I: /Precej izgubljam stik/ (D68). Prijatelj dol nimam, razen družine. /Ob selitvi sem zgubil stik s prijatelji/ (D69) in pol ga iskreno nisem poskušal nazaj dobit. /Z družinskimi člani imam stik, ampak tudi opažam, da vedno manj, ker tudi vedno manj hodim/ (D70). /Včasih/, do nekega prvega letnika faksa se mi zdi, da /sem hodil kar po dva meseca, poleti/ (D71), pol pa se je to ful zmanjšalo. In /zdaj hodim po en teden, dva tedna, poleti/ (D72), /ker nimam časa/. Pa bi šel drugam na dopust. /Včasih je bilo to tako, da če si imel prosto, si šel domov/ (D73), zdaj pa delam, pa še faks zdaj recimo... Zdaj se je začelo to, da gremo tudi za novo leto dol, tako da mogoče to. Največji stik imam s fotrovo družino, ker tam živijo vseh pet stricev, en zraven drugega. Po mamini strani pa nekih bratrancev in sestričen nisem že leta videl. /Se pa probam še držati teh stikov/ (D74).

J: Kako pa se počutiš, ko se vrneš v domače okolje in kako te to okolje sprejme, ko prideš?

I: Dobro, se mi zdi, da /me zelo lepo sprejmejo/ (D75). Čeprav, jaz se vedno skregam z njimi, ker se res borim za ženske pravice pa za geje pa vse, in ko pridejo take teme sem jaz zelo glasen, zelo močno nasprotujem komentarjem tet in stricev in kar pride do preprirov. Zaradi tega me mogoče malo manj sprejmejo kot druge, ker se velikokrat skregamo pol poleti, ampak v redu. /Zelo fajn se imamo/ (D76). Edino pri meni je – /jaz se ne počutim domače tam/ (D77) in še vedno se počutim bolj domače v Sloveniji, se mi zdi, da sem si naredil življenje tu in /mi je dol kot nek dopust/ (D78). Res se ne počutim domače. Tudi ko so me starši spraševali, /sem se z največjim veseljem odrekel albanskemu državljanstvu/, se ne vidim dol. /Zmeraj se tu bolj domače počutim, bolj sprejetega/ (D79).

J: Razumem, ja. Kaj pa glede jezika, kar si prej rekel, da včasih tudi težje albansko govoriš, kako to zgleda pol, ko prideš dol, a hitro padeš nazaj v to?

I: /Ful je problem/. Še posebej je velik problem ratalo, /odkar živim v Ljubljani/ (D80). Ker /prej vseeno je bilo tega preklapljanja več, vsakič ko sem prišel domov, sem govoril albansko, zdaj pa mine mesece včasih, brez da albansko govorim/ (D81). Že ko pridem domov imam kar težave na telefonu z mamom govorit, kar ne morem razmišljat. Pol pa /pridem na Kosovo pa traja par dni, kar slovensko avtomatsko/ (D82). Potem /noter padem, ker sem samo v tem jeziku in je problem, ko pridem nazaj v Slovenijo/ (D83). Kar pozabljam, zato tudi /probam z mamom vsake toliko govorit, ker zna bit to zelo nevarno zame, da kar pozabim jezik, če ga ne bom aktivno vadil/ (D84). /Opažam, da mi besede iz

glave padajo/ (D80). /Besede, ki sem jih uporabljal vsak dan v življenju, ki so mi bile zelo znane, se jih ne morem spomnit pol/ (D85).

J: Kako pa se tvoji domači dol odzovejo na to?

I: /Smejejo se/ (D86). /Ampak sej razumejo/ (D87), tudi stric živi na Švedskem, in oni se tudi kar po švedsko menijo, pa midva s sestro pol slovensko, da nas ne razumejo, če imava kaj neprimernega za reči. Iz mene osebno /se ful delajo norca, ker ne znam dobro albansko/ (D88). Pa tudi izgovorjava. Odkar sem v Ljubljani, je samo 'downhill' šla Albanščina, prej je še šlo ampak... Ja, norčujejo se zelo radi.

J: Glede imena sva sicer že nekaj govorila, ampak a se ti zdi, da igra kakršnokoli vlogo pri tvoji trenutni izkušnji?

I: Opazim /vsake toliko pri prevozih [prevozi.net], ko napišem sms, če imajo prosto, pa se podpišem z imenom, da kdaj ne dobim odgovora/. /Če pa ne podpišem z imenom, pa skoraj vedno dobim vsaj, da so zasedeni/ (D89). Ampak tam se mi zdi, da je še posebej problem, ker se ne vidi niti obraza... Ko se peljem z njimi, ko me vidijo, so kar presenečeni. Verjetno, ko vidijo ime, si mislijo 'Ta je pa nek tuj.' Tako da ja, /sigurno igra kakšno vlogo/ (D90). Ampak ne spet toliko, sploh zato, ker je res posebno in ga težko umestiš, v katero državo bi pasalo. /Še posebej pol, ko nimam naglasa/ (D91).

J: Kaj pa misliš, da te na prevozih pričakujejo na podlagi imena?

I: Neko bolj temnopolto osebo, ki mogoče ne zna dobro slovensko. Se mi zdi, da so pol zelo presenečeni. Včasih, ko sem bil mali, sem bil bol temen, v Sloveniji sem pa to barvo zgubil. Pa mogoče še /stil oblačenja, moj ni 'čefurski'/, Albanci /vsi s temi firmami, 'pederušami', tega tudi nimam/ (D92).

J: Okej, a si kdaj razmišljal o tem, da bi spremenil svoje ime?

I: /Ne, mi je zelo všeč/. Na Kosovu ni nič posebnega, v Sloveniji mi je pa zelo všeč, /ker je zelo posebno/ (D93).

J: V povezavi s tem – a misliš, da bi bila tvoja izkušnja drugačna, če bi imel bolj slovensko zveneče ime?

I: Ne vem, res ne vem. Mogoče. Kje bi se sigurno poznalo, na stvareh, ki jih mogoče nisem zaznaval, ampak ja, /mislim da res nisem doživljal take stigme/ (D94).

J: Okej, če se še mal nazaj na brata navežem –

I: Ja, tam pa bi bilo drugače verjetno.

J: Tudi, če bi recimo še vedno imel naglas in ne bi tako dobro govoril slovensko, če bi bilo ime slovensko zveneče, misliš, da bi bilo drugače?

I: Ja, bi bilo, ker bi bilo vsaj z njihove strani mišljeno, da ima vsaj enega starša Slovenca. Že zaradi tega se mi zdi, da bi bilo bolje. Ta imena naredijo res veliko razliko.

J: Ja, itak. Hm, zase si torej rekel, da nisi občutil stigmatizacije, ampak a mogoče veš za brata, kako sta se soočala s tem?

I: Nikoli se nismo o tem zares pogovarjal. Najstarejši si je pol našel albanske prijatelje, tudi s Slovenci se je pol v srednji šoli bolj začel družiti, ko je začel bolje govoriti slovensko. V osnovni šoli, ko smo se preselili, so se jih bolj izogibali, ne zato, ker bi bila priseljenca, ampak ker se niso mogli pogovarja. Celotna družina, /mi smo res malo stigme doživljali, res malo diskriminacije, zelo smo bili privilegirani/ (D95) glede tega. Vedno so nam vsi pomagali, če smo karkoli rabili.

J: Mislim, hvala bogu. Že takoj na začetku, ko si mi rekel, da nisi imel grozne izkušnje, še vseeno se mi zdi pomembno z vidika primerjanja med sabo, kako si primerjal znanje jezika, in čas, v katerem si prišel... Pa pomembno mogoče tudi izpostaviti, da obstajajo tudi dobre izkušnje, ne samo slabe ali nevtralne.

I: No evo, še en primer sem se spomnil. Kako lahko začne okolje vplivat na te dobre ljudi. Kolegica je takrat dobila pol enega fanta, čisti desničar, proti priseljencem. In takrat /se je v [kraj bivanja] govorilo o tej Štajerski gardi, ki naj bi priseljence odselili nazaj domov. To so oni kar začeli sestavljat neko gardo, da bojo oni vse priseljence odstranili. In ta kolegica je rekla, da njej se to zdi dobro, zakaj jih ne bi vse odselili, kaj bojo na naši socialni/ (D96) itd. /In sem ji rekel: 'A se ti zavedaš, kaj govoriš? A se ti zavedaš, da to kar ti praviš, to govoriš ti o meni. Jaz sem ta priseljenec, ki je prišel sem.' In je ona rekla: 'Ne, ti si drugačen.' Okej, prav, mene sprejmeš. Kaj pa mi boš potem, familio odselila?/ (D97) In je pomembno ljudi ozaveščit, ker ta neizobraženost drugih vpliva včasih na te izobražene. Ker ta moja kolegica, celo odraščanje nikoli ni kaj takega pripomnila, vedno sprejemajoča, pol je pa ta fant tako začel vplivat, da je čisto spremenila mnenje.

J: Ja, vzamejo te ven iz tega. Distancirajo od ostalih priseljencev.

I: Ja, točno. /Tebe, ki si jim blizu, te dajo stran, ostale pa še vedno vse mečejo v isti koš. Ampak tudi če ti misliš tistega priseljenca tam, s tem posredno misliš mene/ (D98). Še vedno folk ne razume, migranti smo vsi. In sploh te Slovenci – oprost, skoraj noben ni čistokrvni Slovenec, ali imajo neke prednike v Nemčiji, Rusiji, ... nobenega nisem spoznal od njih, ki je 100% Slovenec.

J: Ja, saj smo dejansko res vsi migranti. Samo še eno vprašanje – a se ti zdi, da sem glede na namene raziskave pokrila vsa področja, ali bi še kaj izpostavil?

I: Ne, meni se zdi res zelo pomembno, da raziskuješ še to razliko v verah, kako ime vpliva. Mogoče bi mogla samo še izgled malo vključit. Na primer, te starejše ženske z Balkana, se včasih tudi po izgledu vidi, da so z Balkana. Še posebej ženske, kakšne zavite, stare babice, ki imajo še vedno te rutice, po oblačenju malo vidiš. Zna tudi izgled vplivat na to diskriminacijo, ker te enačijo s tem, od kod prihajaš. Ali pa recimo Romuni, oni imajo ta njihova krila, njih recimo takoj vidiš, ta ni naš. Se mi zdi tudi to en pomemben vidik.

INTERVJU 5

J: Začneva z osnovnimi podatki: starost, izobrazba, delovno mesto in rojstni kraj, pa kdaj si se preselila?

F: Stara sem /24 let/ (E1), rojstni kraj je /Rahovo, Kosovo/ (E2). Preselili smo se /štiri leta nazaj/ (E3). Nivo izobrazbe je /univerzitetni/ (E4), delam pa /v proizvodnji/ (E5).

J: Kaj pa so bili razlogi za selitev v Slovenijo?

F: Moja /cela družina se je preselila sem/ (E6), zato sem tudi jaz prišla. Glavni razlog pa /iskanje boljšega življenja/ (E7).

J: V smislu boljših služb, priložnosti?

F: Ja, ker so /višje plače, več priložnosti za delo/ (E8), /zavarovanje, boljši zdravstveni sistem, celotna država je bolj čista, ljudje imajo drugačno mentaliteto/ (E9), ... Pa veliko ljudi je zdaj tukaj, ki smo jih prej poznali na Kosovu. Nekako – /hoteli smo biti blizu svojih sorodnikov/ (E10).

J: Veliko ljudi ste poznali od tu?

F: Ja, moji sorodniki, tete, strici, vsi s Kosova, s katerimi smo v sorodu, so v Sloveniji. Mi smo bili zadnja družina, ki je ostala tam, zato smo se preselili.

J: Kako bi označila svoj materialni status, kam bi se razvrstila – zgornji, srednji, spodnji ali dno?

F: Srednji. Dobro življenje imam, ni tako, da bi stradala, da bi se dala v spodnji razred. Imamo vse.

J: Kaj pa znotraj srednjega – zgornji, srednji, spodnji?

F: Tudi srednji, pač /ravno na sredini/ (E11).

J: Kakšno je tvoje mnenje glede situacije priseljencev iz republik bivše Jugoslavije v Sloveniji? Odnosu družbe do njih?

F: Meni osebno /se ne zdi, da bi doživljali neko diskriminacijo/ (E12). Bi pa izpostavila glede albanske populacije, glede spola – /če že, potem so moški bolj diskriminirani/ (E13). Ženske ne toliko, po mojih izkušnjah. Me smo bile v redu, /jaz sama nisem nikoli občutila diskriminacije/ (E14), edino glede jezika. /Govorijo ti, da se moraš naučiti slovensko, tudi če je minil le en mesec, ali dva, odkar si prišel sem/ (E15). Moraš se učiti in znati slovensko. To je edina stvar.

J: Mi lahko poveš o tem, da so moški bolj diskriminirani?

F: Kot sem rekla, glede jezika, ko slišijo albanske moške govoriti naš jezik, po navadi /rečejo: 'To ni vaša država, niste doma, morate se naučiti slovensko in nehajte govoriti albansko.'/ (E16) Bil je specifičen primer, ko je /moški rekel mojemu bratu, da ne sme tukaj govoriti svojega jezika/ (E17). In mu je rekel nazaj, 'Kako pa naj ji razložim, kaj se dogaja, če ne govori slovensko?' Ker se je z mano pogovarjal in takrat nisem še razumela. To je bil en primer in potem še /na upravni enoti, ko gremo tja za vize, so običajno bolj grobi do moških/. Včasih /tudi vpijejo iz jeze/ (E18). In še eno – glede stanovanj. Običajno, /ko slišijo naša imena, ki so zelo drugačna, kar prekinajo klic/. Moji prijateljici so celo enkrat rekli, da /za Albance pač nimajo stanovanj, da jih ne dajejo/ (E19). Tudi /z mojim očetom je bilo tako, dvakrat se je zgodilo, da so prekinili, takoj ko so slišali ime/ (E20). Res je bilo težko, ker smo bili res v slabi situaciji. Staro stanovanje je poplavilo, ker je počil bojler in smo se morali na hitro preseliti. Pa /smo razložili našo situacijo, ampak nam vseeno niso hoteli dati stanovanja, vseeno jim je bilo za to, kaj se nam dogaja/ (E21).

J: Ravno zaradi tega delam to raziskavo, da malo bolj osvetlim to situacijo, ker vem, da se te svari še vedno dogajajo, ampak se sploh ne govori o njih. To se ne bi smelo sploh dogajati.

F: Ja, pa se dogaja. Tudi na splošno, /ko te vidijo že na daleč, te gledajo zelo, zelo ježno, arogantno. Ker si tujec/ (E22). To sem opazila samo v [kraj bivanja], ne pa recimo v Radovljici, ali v Ljubljani. Mogoče zato, ker je v Ljubljani več različnih narodnosti in ras, tu v [kraj bivanja] pa te res hladno gledajo. Kakor: 'Oh, ti si tujec, nisi sprejet/zaželen tu.'

J: Ali se ti zdi, da se o teh tematikah dovolj govori? Glede diskriminacije, priseljenstva na splošno, ... Če morda opaziš kdaj v medijih, ali pa v vsakodnevnem življenju?

F: Medijev ne spremljam toliko, ampak v šoli smo imeli neko predavanje na to temo, ampak mi ni uspelo iti. Zdaj sem se spomnila – to bi rekla, da je bila diskriminacija. /Vsi [tudi priseljenci], ki hodijo v isto šolo, običajno plačajo dvakrat več, kakor Slovenci. Vprašala sem jih, 'Zakaj moram plačati dvakrat?' in so mi dajali vse možne razloge, 'Nove stvari so [nov sistem?], ne vemo, kaj in kako je bilo prej.' Nič nisem mogla storiti glede tega. Ne gre se mi sploh za denar, ampak – morala sem plačati dve leti zapored, za dve leti v enem letu. Če je smiselno. Eno leto sem plačala in bi moralo pokriti oba letnika, ampak sem morala še enkrat isto. Veliko je bilo [znesek]. Ampak to je bil problem – rekla sem, 'Kaj pa, če končam v dveh letih? Zakaj bi plačala za štiri?' in mi je rekla [zaposlena], 'Oh, ne bi mogla tega, saj ne znaš slovensko.' Vprašala sem sošolko, če lahko njo uporabim za primer, da je plačala manj, je rekla da naj jim povem, ker to ni v redu, ampak so rekli, 'Stvari so se spremenile.' Nisem mogla nič, samo dajali so mi te bedne izgovore/ (E23). Ne samo jaz, tudi kolegica, ki je bila tam pred mano, je rekla isto. Drugi [Slovenci] so plačali samo 930e. Bilo je šokantno.

J: To bi morali dejansko odpreti raziskavo.

F: Ja, to je bila prevara. Ne moremo pa nič, ker je potrata časa. /Z očetom sva dvignila roke/, kar ne bi smela, ampak ja. /Strah naju je bilo, da bi izgubila primer, ker bi tam doživela kakšno diskriminacijo/ (E24). Imam evidenco, dokaze, ampak sva se tako odločila, ker ni bila spet tako velika škoda.

J: Razumem, ja... Potem imava vprašanje – katere veroizpovedi si? A aktivno sodeluješ pri verskih zadevah?

F: /Muslimanske/ (E25). Ceremonij pa nimamo veliko – samo dve, dva Bajrama. Pa molitve, molimo petkrat na dan in proces pred molitvijo, ko si umijemo telo, roke, noge, ...

J: Torej ti moliš petkrat na dan, ali govoriš na splošno? Aha, pa še to – kako pomembna ti je vera?

F: Jaz ne, /ne molim/ (E26). V bistvu /nisem tako zelo verna, upam, da bom nekoč/ (E27). /Odkar sem prišla sem, je težje prakticirati, zato tega ne počnem/ (E28). /Delam in hodim v šolo, tako da nimam časa/ (E29) in /v moji službi nimaš pravice oziroma svobode za molitev/ (E30). Ker je to delovni čas in ne moreš. V šoli bi verjetno lahko šla ven za pet minut, ampak ne vem. Se kar borim s tem.

J: Ja, jaz mislim, da bi se morali vsaj malo prilagoditi glede tega. En problem, ki so mi ga izpostavili, je še glede praznikov, da niso pravični pri tem, kdo je prost.

F: Ja! Tako je tudi pri moji mami, ki dela v bolnici kot čistilka. /Za božič je cel teden prost, bajram pa je samo en dan. In so vprašali, če so lahko prosti, pa jim niso dovolili/ (E31). Jaz pač ne rabim dovoljenja, ker sem študentka.

J: Ali si se kdaj počutila prikrajšano zaradi svoje veroizpovedi, ali pa izpostavljeno?

F: Ne, samo po navadi, /ko povem v službi, da ne pijem alkohola in ne jem svinjine, to vidijo, kot da ne živim življenja na polno/. Pa ker ni dovoljeno, da si z nekom par, brez namena poroke, tako da ne moreš imeti fanta. Me vprašajo, zakaj ga nimam in povem, da ni dovoljeno imeti takih stikov z

moškimi, in potem rečejo: /'Oh, ampak si tako mlada, morala bi živeti svoje življenje, ne živiš svojega življenja./ (E32)

J: A pa te kdaj to kaj zmoti, da ni dovoljeno?

F: /Ne, ker je vera nekaj, kar sam izbereš in ko izbereš, so vedno neke stvari, ki se jim moraš odreči. Odvisno od tega, kako veren si, sam se odločiš/ (E33). /Jaz ne pijem, ne kadim, ne jem svinjine/. Ampak to sem jaz. So starejši muslimani, ki pijejo alkohol, pa ne kadijo, imajo punce. Res je odvisno. Kakor sem rekla, /ne molim, ampak se postim, doniram ljudem v stiski/ (E34). Odvisno je od nivoja.

J: Ne vem, če si rekla – torej cel mesec se postiš med ramadanom?

F: /Ja, cel mesec/ (E35), od sončnega vzhoda do zahoda. Po zahodu pa jemo in pijemo.

J: Zdaj sva na temi jezika – tvoj materni jezik je torej Albanščina. Kako dobro se ti zdi, da zdaj govoriš slovensko?

F: /Od 1 do 5, bi rekla 2,5/ (E36). Se trudim, ampak /Albanščina in Slovenščina sta zelo, zelo različna/ (E37). /Je kar težko/ (E38). Tudi ko hočem kaj prevesti, nekatere besede obstajajo v Albanščini, v Slovenščini pa ne. Hočem reči nekaj po slovensko, ampak se tam kar ustavim, ker ne morem uporabiti besede, ki jo hočem. Zelo težko je. /Tudi slovnica je zelo drugačna/ (E39). Pa tudi od starosti je odvisno, jaz sem prišla sem, ko sem bila stara 21 in starejši ko si, težje se je naučiti novega jezika. Moj brat je bil takrat star 12 in že zelo dobro govori slovensko. Mlad je in najbrž so možgani še bolj sveži, zelo hitro se je naučil. /Zame je počasneje/ (E40). Pa tudi v Albanščini, govorimo tako kot pišemo, ne spreminjamo izgovorjave. V Slovenščini se pa L spremeni v U, včasih rečete V. Pa široki in ozki O. Težko je izgovoriti. Ampak z vajo ti gre bolje, ni kot recimo Francoščina, to je še težje.

J: Ja, pa dvojina.

F: Tudi to ja, dvojina je zelo težka, tega ni v Albanščini. V ponedeljek imam izpit iz slovenščine in sem skoraj prepričana, da ga ne bom naredila.

J: A imaš kakšne prilagoditve za teste? Na primer več časa?

F: Ne, /imam pa opcijo pisati vse izpite v angleščini/ (E41). Razen slovenščine, ker je pač jezik. Za več časa pa niti nisem preverila, če je možno. Ampak tudi če, nisem se kaj preveč učila, ker delam 8 ur in je kar težko delati in se učiti. Ta teden sem delala popoldansko izmeno in sem imela čas samo zjutraj, da se učim.

J: Kakšne pa so tvoje izkušnje glede jezika, morebitne pozitivne, ali pa morebitne težave? Kako se počutiš glede tega?

F: Niti ne bi rekla težave, /edino v službi, ker sem počasna, ko govorim/ (E42). /Sem perfekcionistka, zato hočem, da je vse popolno, ko govorim, ampak to je moj problem. In ko hočem, da je popolno, se mi možgani kar ustavijo. Veliko časa rabim, da nekaj rečem/ (E43) in /ko sodelavci to vidijo, mi kar rečejo, naj povem po angleško, vidijo, da imam težave/ (E44). /V šoli je drugače, ko pišemo teste, ker si lahko vzamem čas/ (E45). /Ustni izpiti pa so težki/. In še /tesnoba in strah, kaj če ne opravi izpita/ (E46)...

J: Za tisti dogodek z bratom si mi torej povedala, glede jezika, ali je bil še kakšen tak primer kdaj?

F: Ne, se je pa nekaj – ne čisto tako, ampak nekaj se je zgodilo v šoli. /Ena od učiteljic je mislila, da sem Američanka, ker sem govorila angleško in je bila zelo prijazna in me vprašala, kako to, da sem zapustila Ameriko in prišla sem. In sem ji rekla, da nisem Američanka, da sem s Kosova. Potem je takoj spremenila odnos in ton, rekla je: 'Zakaj pa se potem nisi naučila slovensko?' Kar naenkrat je postala zelo arogantna. Takrat sem bila tu šele dva ali tri mesece in se nisem naučila, pa še nisem imela

možnosti za tečaj, ker je bil Covid. In sem ji povedala, pa je rekla: 'No, potem pa se uči, morala bi se naučiti.' In sem rekla, 'Saj zato pa sem tukaj, da se naučim.' Videlo se ji je na obrazu, ko je slišala, da sem Albanka/ (E47).

J: To se mi v bistvu zdi dober primer nestrpnega obnašanja...

F: A res? Do zdaj sem v bistvu pozabila na to... Imaš prav. Delovalo je, kot da je vesela, da sem zapustila Ameriko, mogoče ker mi je bila Slovenija tako všeč. Ko pa je izvedela, da sem s Kosova, je bilo kot: 'Aha ne, ti si v drugi kategoriji.' Ampak kljub temu ne pravim, da so vsi Slovenci slabi, niso vsi taki. /Redko sem občutila diskriminacijo/ (E48), /mogoče sta en ali dva taka, ostali pa so zelo, zelo prijazni/. Še posebej moji sodelavci. Ampak ja, če bi pa srečevala samo take ljudi, potem bi si mislila, da so zelo nacističen narod. Ampak /sem spoznala veliko več prijaznih ljudi/ (E49).

J: Mi lahko poveš kaj o kakšnih običajih, oblačilih, glasbi, ki so značilni za tvojo kulturo in kako pomembni so zate kulturni elementi?

F: /Te stvari se počnejo na Kosovu, mi tega tu ne počnemo/ (E50). Dolga leta nazaj smo [kot narod] nosili takšne obleke, ampak to je desetletja nazaj. Zdaj nosimo normalne obleke. Razen za poroke, to ima vsak del Kosova svojo značilno obleko.

J: Kakšna pa je bila do sedaj tvoja izkušnja glede zaposlitve oziroma dela?

F: /V redu, nič takega ni bilo/ (E51). Imam v bistvu dober primer tega, kakšni so bili do mene – morala sem opraviti varstvo pri delu, tega nimamo na Kosovu in nisem vedela, kaj sploh je. In /so me vprašali, če bi rada test imela v Slovenščini ali v Angleščini/ (E52) in mi je sodelavka rekla, da ne rabiš sploh nič, greš tja in poslušaj in ti potem pomagajo. In sem šla in nisem ničesar razumela, rekla sem sama sebi, 'Naredila si bedarijo.' Nisem opravila testa, ampak so mi dali še eno možnost v Angleščini, ker ne moreš delati, če nimaš tega testa. Opravičila sem se jim, da sem se hotela učiti, ampak nisem ničesar našla za učenje. Potem sem opravila test in dobila službo. /Tu smo si vsi enaki, imamo veliko različnih ljudi/ (E53), črnce, Makedonce, Srbe. /Zelo dobro je, vse je v miru/ (E54).

J: To je pa zelo lepo slišati. A greš zdaj kdaj na Kosovo, na obisk recimo, počitnice?

F: /Dvakrat na leto, med božičnimi prazniki in med poletjem/ (E55). /Ko imamo čas, če smo vsaj par dni prosti/ (E56), gremo.

J: Kako pa se počutiš, ko prideš nazaj tja?

F: /Nič se ne more primerjati z domovino/ (E57). 20 let sem živela tam, tako da je /občutek doma, vesel občutek/ (E58).

J: Kako pa te to okolje zdaj vidi, ko prideš tja? Recimo, a je kako drugače, odkar živiš v Sloveniji?

F: /Včasih se počutiš izključeno/. Ker /mislijo, da nisi vpet v dogajanje na Kosovu. Če se tam nekaj zgodi, recimo, zdaj ko so se dogajale slabe stvari, mislijo, da sploh nič ne vemo o tem. In ko poskušamo povedati svoje mnenje o situaciji, rečejo: 'Ampak vi živite v Sloveniji, kako boste vi vedeli?'/ (E59) Drugače pa, če sem iskrena, /ljudje ki smo zapustili svojo državo in živimo v drugi, imaš občutek, kot da ne pripadaš nikjer/ (E60), ker /ko greš v svoj rojstni kraj, te vidijo kot tujca/ (E61) in /tukaj te tudi vidijo kot tujca/ (E62). /Nimaš prostora, kamor spadaš/ (E63), pripadaš.

J: Veliko ljudi mi je reklo isto, da enkrat ko zapustiš svoj dom, še vedno veš, da je dom, ampak ni več isti občutek. Zdaj pa glede imena – ali bi svoje ime označila za izrazito tuje zveneče?

F: /Ja, zelo/. Ime mi je F in ko se predstavim, Slovenci ne vejo – vedno narobe izgovorijo (našteje primere). /Zelo albansko ime je/. Če vidiš nekje napisano ime F, recimo v razporedu v službi, /res seka ven/ (E64).

J: A se ti zdi, da tvoje ime igra kakršnokoli vlogo pri tvoji izkušnji v Sloveniji in kako?

F: Specifično moje ne. Ampak tu spet lahko rečem za očeta, ko so slišali ime in prekinili.

J: A si kdaj razmišljala o tem, da bi ime spremenila, da bi zvenelo bolj slovensko?

F: Moje ime mi niti ni všeč, ampak /nisem razmišljala o tem/ (E65). Konec koncev sem Albanka, /tudi če spremenim ime, ne spremeni ničesar, ne spremeni od kod sem, mojih staršev/ (E66). Mislim, da ni potrebno, da bi ga spremenila. In /ponosna sem, da sem Albanka/ (E67).

J: Tako je prav! Nekateri so mi rekli, da so o tem razmišljali in tudi jaz sem. Ampak ko smo bili otroci, ko so nas zaničevali zaradi tega in smo razmišljali: 'Moje življenje bi bilo tako drugačno, tako lažje.' Potem, ko smo odrasli, noben od nas si ga ne bi zdaj spremenil, ker smo zdaj ponosni na svoje poreklo.

F: Tudi moja prijateljica je tako rekla. Ko je bila v šoli, je doživela veliko hudih stvari zaradi svojega priimka. Ne vem, če bi temu rekla diskriminacija, ampak mi je povedala, da so enkrat njeni sošolci grdo govorili o narodih, ki niso slovenski. In jim je potem rekla, da je tudi ona tujka in njen priimek je srbski. Pa so potem rekli, da ona ne šteje, ker je bila tu rojena in ima državljanstvo, pa ker lepo govori slovensko. Pa tudi moja sodelavka, ki je Bosanka, ko je bila v osnovni šoli – mislim, da se to več dogaja pri otrocih – so jo gledali skozi čisto drugačne oči. Rekla je, da je bila tu rojena, govori dobro slovensko, ampak zaradi njenega imena in priimka je bila izključena, odrinjena od ostalih. To je zelo slabo. Ampak pri meni ni bilo tako, prišla sem pri 20ih letih in v šoli sem imela bolj odrasle sošolce. Ampak je zelo žalostno, v šolah, jaz bi temu rekla nadlegovanje. Ampak to so otroci, to je zelo slabo.

J: Ja točno tako, se strinjam. Okej, imava še dve vprašanji – zase si rekla, da nisi toliko občutila, ampak recimo tvoji bratje, ali starši, ko so se jim te stvari dogajale, kakšne so bile njihove reakcije?

F: Glede stanovanja – moj oče je imel občutek, da ga ne bomo dobili, zato je obupal. Situacija takrat je bila zelo slaba, poskusil je še pri dveh osebah, ampak so prekinili klic. Jaz sem ga prosila, da gremo, da se preselimo, ker ni bilo zdravo, vse je bilo pod vodo, slabe razmere. In sem ga prosila, ker je obupal. In je potem poklical še nekoga, sta se pogovarjala in /moški je bil zelo prijazen, zdaj živimo v njegovem stanovanju. Zelo prijazen, dal nam je možnost, da pridemo na ogled, želel spoznati vse na s. In ker vedno plačamo do časa, vedno vse delamo prav, ker čistimo stanovanje – zelo je zadovoljen z nami/ (E68). Ampak ja, moj oče je obupal, ker ni tak, da bi delal probleme, da bi nekoga pretepel, ker se je nekaj zgodilo. To ni on. Ampak ne bi rekla isto za brata, on je bolj temperamenten, takrat s tistim moškim, se je zelo jezno odzval, povzdignil glas na tega moškega: 'Kako pa naj ji drugače razložim!' Zelo drugačen je od očeta, moj oče ne mara problemov, zato ker misli, da se bo nekaj slabega zgodilo. On je mnenja: 'Ker smo tujci in oni so domači, nismo tako sprejeti kot so oni. Če bi se kaj zgodilo, bi se ljudje postavili na njihovo stran, ne na našo.'

J: Kot, bolje je držati sklonjeno glavo in ne delati problemov, ker ne moreš zmagati? V tem smislu?

F: Ja, točno tako. Rekel mi je glede službe: 'Ti samo pridno delaj, veliko delaj, če ti dajo več dela, ga naredi.' In to se je pogosto dogajalo, ampak sem se postavila zase, ker nisem tako dobro plačana, da bi opravljala še delo od drugih. In sem mu to povedala, pa je rekel: 'Moraš držati sklonjeno glavo in delati, ker te lahko odpustijo in kdo te bo sprejel, zaposlil,' takšne misli ima. In sem rekla, da ne, ker lahko najdem drugo službo in nočem biti pod stresom zaradi dela, ki sploh ni moje.

J: Seveda, ja. Okej, sva na zadnjem vprašanju – ali se ti zdi, da sem pokrila vsa pomembna področja za mojo raziskavo, ali bi slučajno izpostavila še kakšen pomemben vidik, ki sem ga mogoče zgrešila?

F: Ne, vprašanja so bila zelo dobra, mislim, da je zelo dobro. Ne bi ničesar več dodala.

INTERVJU 6

J: Najprej imava osnovne podatke – tvoja starost, izobrazba, zaposlitev pa rojstni kraj?

N: Starost – /61 let/ (F1), zaposlitev – /penzion/ (F2), izobrazba – delal sem /izpit za tesarja, mizarja/ (F3). Ne vem, kak naj rečem.

J: Lesarstvo v bistvu?

N: Ja, ja.

J: Kaj pa si delal zdaj nazadnje pred penzijo?

N: /V proizvodnji, za kovinske dele/ (F4) za avtomobile pa kamione.

J: Rojstni kraj?

N: /Banja Luka/ (F5).

J: Okej, kakšni so bili pa razlogi za selitev v Slovenijo? Pa kdaj si se preselil?

N: /S trebuhom za kruhom/ (F6). /Leta 1986/ (F7).

J: Kje pa si se zaposlil, ko si prvič prišel sem?

N: /V rudniku/ (F8). Par let preden sem prišel, so začel tam izkopavat.

J: Okej, potem imava materialni status, razredi – kam bi se razvrstil, v zgornjega, srednjega, spodnjega –

N: V srednjega.

J: In pol še znotraj srednjega, zgornji srednji, srednji srednji ali spodnji srednji?

N: /Srednji srednji/ (F9).

J: Okej. Kakšna se ti zdi trenutna situacija priseljencev iz republik bivše Jugoslavije v Sloveniji?

N: /V redu. Vsaj zame/ (F10).

J: Kako pa misliš, da družba sprejema priseljence?

N: Ne vem.

J: Okej. Amm... A se ti zdi, da je družba zdaj bolj sprejemajoča, kakor je bila 10, 15 let nazaj? Oziroma, da je bilo lažje sem prit?

N: Ja, /lažje je bilo prej prit kot zdaj/ (F11).

J: Lažje na kakšne načine?

N: Ne vem. Drugače je bilo. Ne vem, kaj da rečem. Mal mi pomagaj.

J: En je rekel, da je po eni strani bolj sprejemajoča, ker recimo če nekaj časa živiš tukaj, imaš lahko iste pravice kakor tisti, ki so bili rojeni tukaj. Ali pa ne vem, da je manj sprejemajoča, ker takrat recimo so bile te masovne selitve, pa je ful ljudi naenkrat prišlo, pa so se Slovenci pritoževal, da jim službe kradejo. V takem smislu.

N: Aja. Mogoče, /ker je bila še Jugoslavija/ (F12). /Ni bilo takih razlik med ljudmi/. Mislim, so bile, ampak /se niso poudarjale/ (F13), /vsaj ne, da bi jaz to občutil/ (F14).

J: Okej, v redu, greva naprej. Kako se ti zdi, da mediji govorijo o priseljencih? Če kej opaziš. V časopisih, na TV-ju...

N: Pa ne slišim zdaj velik tega. Da bi kaj govorili o priseljencih.

J: Kaj pa včasih?

N: Ja včasih je bilo tega veliko.

J: Kako pa so takrat govoril?

N: Ja govoril so /negativne stvari, prej/ (F15). Zdaj pa tega ni tok slišat, kakor je bilo prej.

J: A pa se ti osebno kdaj pogovarjaš o tej tematiki?

N: Ne.

J: Zakaj pa ne?

N: Ne vem, ni nam važno to. Nimam kaj za povedat zase, za druge se pa ne sekiram, če so tu. Vsak ima pravico biti v državi.

J: Okej, greva dalje. Potem imava veroizpoved, katere veroizpovedi si in če aktivno sodeluješ v verskih obredih? Kako pomembna ti je vera?

N: /Pravoslavne vere/ (F16) sem. /Ne prisostvujem pri teh obredih/ (F17), /razen prazniki/ (F18). To /mi je pomembno, ker se družina zbere/ (F19). Zdaj ne več vsi naenkrat, ker je preveč ljudi, ampak potem malo razdelimo na dva dela, da se vidimo.

J: Okej, kakšna pa je tvoja izkušnja s to vero v Sloveniji?

N: Zdaj, /po tej vojni, ki je bila v Bosni dol, veliko je teh... Prej je bilo normalno, nič ni bilo ločevanja: a si pravoslavac, a si Hrvat, a si musliman/ (F20). /Zdaj je pa to ločeno, katastrofa, kaj so delali dol/ (F21). Zdaj /v Sloveniji imamo z vsemi super odnose/ (F22). Hrvati, muslimani, pravoslavci. Super odnos imamo. Dol je to drugače, čisto drugo.

J: Mogoče je drugače, ker so malo odmaknjeni vsi od vsega tega. Lahko mi pa za dol poveš recimo, kaj se je dogajalo?

N: Meni osebno nič.

J: Lahko tudi za koga drugega poveš, kaj se je dogajalo.

N: Ja /napadali so en drugega. Muslimani napadejo pravoslavce, pravoslavci napadejo muslimane.../ (F23) tak da, ne vem.

J: Kako pa se ti zdi situacija v Sloveniji glede drugih ver, ki niso krščanstvo?

N: Pravoslavna vera, /ne vem, če je sprejeta toliko kot druge/ (F24) tu v Sloveniji.

J: Zakaj pa?

N: Na to ne znam odgovoriti.

J: Glede vere bi mogoče vprašala še – kako je bilo s tem v firmi, kjer si delal? Odnos delodajalcev do drugih ver?

N: Tam, kjer sem jaz delal, ni bilo problemov. /Ko je bil naš božič, vsi pravoslavci smo bili doma, kakorkoli nas je bilo. /Ko je bil Bajram, vsi muslimani so bili doma/ (F25). Vsaj v tej firmi. V drugih jaz ne vem, kako je. Ampak /pri nas je bilo to spoštovano/ (F26).

J: Okej, eni se ful potrudijo glede tega ja, eni pa pač ne. Potem imava jezik – tvoj materni jezik?

N: /Srbohrvaški/ (F27).

J: Kako pa je bilo pol z učenjem Slovenščine?

N: Pa ni tok – tam, kjer sem delal v firmi, /so bili sami Slovenci, jaz sem bil edini med njimi/ (F28). In sem se /res dokaj hitro naučil/. /Ni mi delalo nobenih problemov/ (F29). Dobro, /začetek je bil težak/ (F30), pol pa normalno. /Zdaj 80% govorim slovensko/ (F31).

J: Ja. A pa ti je to takrat, ko še nisi tok dobro znal – kako je bilo takrat v vsakdanjem življenju?

N: V redu je bilo. Vsaj v firmi – /pomagali so/ (F32). Tudi /oni so se potrudili, da če nisem zastopil, so mi rekli po mojem jeziku/ (F33). Tako da, noben problem.

J: Kakšne so bile pa izkušnje, če si kdaj v javnosti, recimo v trgovini, na avtobusu... govoril svoj jezik?

N: Nič takega ni bilo... Noben nič nikoli ni rekel, so se pa obračali – /obrnili so se nazaj, pa pogledali. To sem doživel parkrat, od začetka. Takrat sem več govoril v svojem jeziku, potem pa več v slovenskem. Ampak ja, samo obrnil se je, pogledal, pa šel naprej. Nobenih nisem problemov imel, da bi kdo kaj rekel/ (F34).

J: Potem imava kakšne običaje, ali karkoli drugega, ki so značilni za tvojo domačo kulturo. Kako pomembni so ti?

N: /Za glasbo mi je zelo pomembno/ (F35), da poslušam. /Ostalo pa niti ne, razen praznikov/ (F36), kar sva prej govorila.

J: Okej... Šolo si dol delal?

N: Ja.

J: Zdaj sva pa na okolju – a lahko primerjaš izkušnjo v domačem okolju in zdaj? V številu stikov, med-sosedska pomoč...

N: /Ogromna razlika, saj sosedje so [v izvornem okolju], ampak malo jih je. Tu je normalno večje mesto, imaš več stikov/ (F37).

J: Kaj pa vsebina stikov? Oziroma, kako močni so stiki.

N: Drugače je. /Tu v mestu je bolj tako, živijo, živijo. Drugega ni. Dol je drugo. Dol je žurka, zmeraj. Z vsakim sosedom se ustavimo, pogovarjamo. Tu pa normalno, se pozdraviš, pa greš naprej. Si nismo tako blizu/ (F38).

J: Okej, kaj pa sosedska pomoč? Če to primerjaš.

N: /Tu imam par sosedov, kar rabim, pridejo pomagat, ni noben problem. Dol tudi. Dol vsi sosedje pridejo pomagat/ (F39).

J: Pol imava domače okolje – to vem, da si v stiku z domačim okoljem – kako pogosto hodiš? Pa kako se počutiš, ko se vrneš tja?

N: Zdaj, /ko sem v penzionu, hodim skoraj vsakih 14 dni/ (F40). /Počutim se enkratno, zato ker imam dol mir/ (F41), sam sem na vasi gor v hiši, dobro, sosedi so, ampak je mir. /Rodni kraj je rodni kraj/ (F42).

J: Kako pa te to okolje gleda, ko prideš?

N: Normalno me sprejmejo vsi. /Noben me drugače ne gleda, ker zdaj živim v Sloveniji/ (F43). Poznamo se že toliko časa in /tako pogosto pridem, da me sploh ne vidijo kot tujca/ (F44) recimo.

J: Kako pomembno ti je pa ohranjat stike s tem okoljem?

N: /Zelo pomembno/ (F45). /Toliko časa sem dol živel, da je to še vedno domače, domovina, tega ne more nič zamenjat/ (F46).

J: A bi svoje ime in priimek označil za izrazito tuje in a misliš, da igra kakršnokoli vlogo pri tvoji izkušnji v Sloveniji?

N: /Ni tako izrazito tuje/ (F47). In ne igra vloge. /Nikoli me niso drugače gledali, ali pa se obnašali zaradi priimka, ali pa imena/ (F48).

J: Okej, se pravi, če potegneva črto, kakšna je tvoja izkušnja v Sloveniji?

N: V redu. /Mam tu družino, vnuke, stanovanje/. Mel sem službo. /Dobro mi je, nič mi ne manjka/ (F49).

J: A se ti zdi, da sem pokrila vsa pomembna področja, a bi še kaj dodal? Kakšne zaključne misli.

N: Mislim, da si. Ne bi nič dodal.

INTERVJU 7

J: Najprej imava osnove: starost, izobrazba, zaposlitev in rojstni kraj.

E: Starost /40 let/ (G1), rojstni kraj /Kranj/ (G2), šolo sem mel /1. letnik trgovske narejen, pol sem pa nehal/ (G3). Delovno mesto – /vodja linije, namestnik/ (G4).

J: Iz kje so tvoji starši? In kaj so bili razlogi za selitev?

E: Starši so /iz Bosne in Hercegovine/ (G5). Mama je iz Sanjskega mosta, tam rojena. Oče je iz Velike Kladuše, rojen doma. /Fotr je prišel sem se šolat/. On je samo osnovno šolo končal dol in je /dobil ponudbo, da se gre lahko šolat v gradbeno šolo/ (G6) in /tako dobi zaposlitev/ (G7). To so njegovi bratranci pred njim šli in so pol povedal, kakšen je postopek. Tako da, samo zaradi tega je sem prišel, da se je izšolal do konca, /takrat je država plačevala šolanja/ (G8). Mami je pa – starša sta se ločila, /babi je sem prišla živeti/, delat, oni so bili pa dol, v Bosni pri fotru. Ampak je pol /ona nekak ostale sem potegnila/ (G9). Mami je tukaj šolo končala, tekstilno.

J: Okej, potem imava materialni status – kam bi se razvrstil, zgornji, srednji, spodnji, dno?

E: Srednji.

J: In pol še znotraj srednjega – zgornji, srednji ali spodnji?

E: /Srednji sloj/ (G10).

J: Kakšna se ti zdi trenutna situacija priseljencev iz bivše Juge v Sloveniji?

E: Ne vem, to je že /navada v tej državi, da ljudje iz drugih republik prihajajo sem, tako da so sprejeti/ (G11), to je navada človeška že od prej. /Edino je napaka države, ker imajo več pravic kot državljani, ki si tu ustvarijo vse. On pa plačuje minimalen davek, ves denar pa nosi dol. In on dol dela kapital, tu pa nič/ (G12). Ampak to je normalno, pač sprejmeš. Dobro, /imaš ene, ki jim ta ne paše, pa tisti ne paše, pa določena vera, ampak to so 'pojedinci', ki ne vejo, kaj bi sami s sabo/ (G13).

J: Okej... Ampak mene te izjeme zanimajo?

E: Saj Slovenci niso napačen narod. Samo ene malo drugače, čudno gledajo.

J: Kaj pa glede odprtosti do priseljevanja, oziroma sprejemanja družbe?

E: /Saj pravim, več pravic ima ta, ki pride iz druge države sem v Slovenijo, ima več pravic pa več denarja od države, kot ti, ki tu delaš pa šolaš se/ (G14). /Družba te sprejme, saj te sprejme vsak/ (G15). Saj te noben ne vrže stran, vsaj v [kraj bivanja].

J: Dobro ja, ampak to je samo eno mesto. Prej si rekel, da so izjeme. Kaj pa recimo malo izven mesta, tu okoli?

E: Ja, ampak to je selo. Tu če greš gor v [vas], te bojo drugače gledal.

J: No, saj to te sprašujem!

E: Jaz se spomnim, jaz ko sem bil otrok, pa k so ne vem: /'Bosanci, vi smrdite,' pa ni, da ni/ (G16)...

J: To te sprašujem...

E: Takrat ja na primer, tiste čase, ampak to so določeni ljudje. Niso vsi. /Od 100% folka, je 5% takih, ki te postrani gledajo/ (G17). Ne glede na to, da si tu rojen, pa tu delaš, ampak... Ne paše mu tvoje ime pa priimek. Jaz sem imel enega /sosedo, ki je rekel: 'Prokleti Bosanci, pejte v svojo Makedonijo.'/

(G18) Pol pa razmišljaš, /kaj se bom jaz z njim ukvarjal, on sam s svojo glavo ni v redu. Če je zamešal Bosno in Makedonijo/ (G19)...

J: Ravno to je moja poanta, oziroma moje raziskave, da raziščem te različne oblike.

E: Ampak /takrat, ko je moja mami bila v šoli, kar mi je ona govorila, ona je bila ful lepo sprejeta v šoli/ (G20), čisto normalno. Od strani sošolcev, do strani profesorjev.

J: Kdaj je pa ona delala šolo? Kok časa nazaj je bilo to, približno.

E: Ne vem... Ampak /so bili čisto normalno sprejeti, fotr tudi isto pravi. Je dobil vse, od knjig do doma, da je spal, bone je dobil za hrano/ (G21). /Ampak takrat je bila Jugoslavija, takrat mogoče so mogli tko delat/ (G22). /Saj vidiš zdajle, Albanci, ki prihajajo sem, že hočejo dvojezično šolo. Ampak ti se moraš prilagajat, če hočeš živeti/ (G23).

J: A pa se ti ne zdi, da je prav, da se tudi država vsaj malo prilagodi?

E: /Ne rečem, da ne rabimo imet, ampak ti tudi, če bi šla živeti v Albanijo, ali v Bosno, se boš tudi mogla naučiti jezika, a je tko? Da lahko funkcioniraš. Tako bi pa tudi oni mogli se učiti jezika. Država jim ponuja zastoj predavanja, brezplačna predavanja. Pri nas na šihitu imaš brezplačna predavanja za te, ki so prišli iz Bosne. Ampak njih to ne zanima, ker pravijo, da so prišli delat sem, ne živeti/ (G24).

J: Ja, sam to so pač določeni. So pa eni, k so prišli sem –

E: /Tudi teli določeni, ki pridejo, to je bilo par let nazaj, je bilo tu Albancev ogromno v [kraj bivanja]. Od enkrat čez noč, izginili. Mi smo samo odskočna deska, da dobijo status, da dobijo stalne papirje, ne rabi on državljanstva, saj ga tudi ne išče/ (G25).

J: Se mi zdi, da malo posplošuješ...

E: 80% folka ga ne išče. /Zakaj države propadajo? Propadajo zaradi tega, ker jih sprejme, ker misli, da bo on gor delal. Ne, on bo gor vlekel socialno. Jaz imam dosti prijateljev, ki pridejo iz Nemčije ali Avstrije, ki razmišljajo, da pridejo nazaj v Slovenijo živeti. Pravijo: 'Jaz ne morem tako, jaz ne morem delat za sebe i za 'onog komšiju, što ne radi.' Ker država to dovoljuje. Nemčija se je zafkrnila takrat, ko so tiste migrante gor pobiral/ (G26).

J: Malo sva zašla spet, greva naprej. A opaziš, da mediji kdaj govorijo o priseljencih? In kako?

E: Ne, razen tisto, /kar je bila migrantska kriza, to je pa to/ (G27). Še tisto, kar morajo govoriti, ne govorijo.

J: Pol imava vero – katere veroizpovedi si in če aktivno sodeluješ v verskih obredih, kako pomembna ti je vera?

E: /Islam/ (G28). /Ne sodelujem, nisem nek ful vernik/. Spoštujem vse, ampak /ne vidim se v tem/ (G29) v bistvu. Tudi moji /starši me niso učili neki o tej veri, več sem se sam pol učil/ (G30).

J: Pol nikoli niste sodeloval – ramadan, ali pa –

E: Ja, /ko je Bajram imamo družinsko kosilo/ (G31) pa to normalno, ramazan pa ko je, mami tako in tako ne prakticira, fotr je zdaj na 'stare dane' začel prakticirati to vero.

J: Okej, kaj pa recimo ostalo, kar vera narekuje, a se kdo drži tega, da ne je svinjine in ostalo?

E: Ne, kakor moja pravi, ti si več svinjskega mesa pojedel v kilah, 'koliko imam ja godina'. /Imamo se za muslimane/, ampak /ne držimo se nekih teh stvari/ (G32).

J: Kako pa vidiš situacijo vaše in drugih ver, ki niso katoliške, v Sloveniji?

E: /Islam je bil ful velika komplikacija/, se spomnim, da so se /pritoževali glede džamije/ (G33), drugače pa /sprejmejo vse vere, saj ni panike. Ampak tako, tam bodite ob strani, vi imejte svoje, ne mešajte se sem/ (G34).

J: Okej, pol imava jezik – kater je tvoj materni jezik, oziroma tisti, ki si se ga prvega naučil?

E: To bi bil /srbohrvaški/ (G35).

J: Kako pa je bilo s slovenskim, a ste se obeh vzporedno učil?

E: /Slovenski jezik je bil glavni, srbohrvaški je bil zraven/ (G36).

J: S kom pa govoriš srbohrvaško? Pa kakšni so odzivi okolice, če je to slučajno v javnosti?

E: /S kolegi, s famijlo/ (G37). Tudi /v javnosti/ (G38), v trgovino, ko greš, so več ali manj vsi na -iće, tako da. /Reakcij pa nobenih ni bilo/, lih zato. V 40-ih letih mi /noben ni rekel: 'Ej, živiš v Sloveniji, govori slovensko.' Edino tako v šali/ (G39), da bi pa kdo resno rekel, pa ne.

J: A mi lahko poveš za kakšne običaje, ali karkoli drugega, da so značilni za kulturo tvojih staršev oziroma tvojo kulturo?

E: V bistvu /mogoče kakšna glasba/ (G40), to je pa to. Glede prakticiranja so vsi mel različni sistem, pri meni /v družini niso prakticirali ne vero, ne običaje/ (G41). Te /običaji, kakšne poroke... to se dela dol, po vaseh/ (G42), te stari običaji.

J: Kakšna je bila pa tvoja izkušnja v šoli?

E: To so bile generacije, ki /nismo gledali na to, nas to ni zanimalo/ (G43). Ni bilo tega pri nas. /Če je bilo, bilo je v kontekstu šale/ (G44). /Mel si tudi te 'pojedince', ampak ga sploh nisi registriral/ (G45).

J: Ampak si pa reku, da so se pa našli kakšni taki?

E: So izjeme, ampak so izjeme povsod. Moraš računati – v Kranju ne vem, kako so imeli, ali pa na Jesenicah. V [kraj bivanja] – tu tega ni bilo, še danes tega ni. Imaš pa seveda izjeme.

J: Mene zanimajo te izjeme. Ko so se dogajale te stvari, kakšne so bile reakcije?

E: /Ignorirali smo/ (G46), ali pa /je dobil po nosu, potem je bil pa mir/ (G47).

J: Kaj pa izkušnje na delovnem mestu?

E: /Nič takega ni bilo, vse kul/ (G48).

J: Kakšni so pa stiki z domačim okoljem tvojih staršev? Kako pogosto greste recimo na obiske, počitnice, ...

E: Ja, /počitnice, gremo na obiske k sorodnikom/, ampak zdaj ne tako pogosto, /zdaj gremo 2x, 3x na leto/ (G49). Prej, /ko sem bil sam, sem skoraj vsak mesec šel/ (G50).

J: Kako pa se počutiš, ko greš v to okolje?

E: Jaz sem dosti svojega otroštva preživel dol v Bosni, pri dedku pa babici. To se zajebavamo, kao 'vsi otroci grejo na morje, mi gremo pa delat.' En teden sem bil na morju s starši, pol sta mogla nazaj prit, ker sta mogla delat, jaz sem bil pa dol še tista dva meseca, pa sem delal.

J: Kako pomembno ti je pa ohranjati te stike?

E: /Stiki se morajo ohranjati/ (G51). To je dobro, to je lepo. Ampak mi smo čudna famijla. /Jaz imam bratranca enega v Radovljici, en je v Ljubljani, imam tu sestrične, ampak kontakta nimamo, razen če

kdo zboli ali kaj takega. Ne moreš se nekaj precej družiti, ker si zaseden, en dela, en ima otroke. Pol, ko greš na dopust dol, se pa tam družimo ves čas. Tam se pol spet zberemo/ (G52).

J: Se strinjam. Kako pa te to okolje, ko prideš dol, kako gleda nate?

E: Pa saj /ti si povsod tujec/ (G53). /Prideš dol, 'Des Slovenac,' prideš sem, pa si Bosanec/ (G54). Kamorkoli greš, je drugače. /Družina in sosedo dol me pa/ čisto normalno gledajo. Jaz sem toliko časa preživel dol, da me /gledajo čisto isto, kakor tistega, ki ves čas živi dol/ (G55). Ampak /ti si tujec povsod, kamorkoli prideš. Tudi v svoji lastni državi si tujec/ (G56).

J: Okej, pol imava glede imena, kakšno vlogo misliš, da igra tvoje ime pri tvoji izkušnji v Sloveniji? A si kdaj razmišljal o tem, da spremeniš ime?

E: /Ne igra nič/ (G57). Niso me /nikoli zajebaval, razen v šali/. Da bi me /kdo žalil za moje ime, pa ne/ (G58). /Tako da niti nisem razmišljal o tem/ (G59).

J: A to k ste se šalil – a so bili to isto taspodni, a so bili tudi Slovenci?

E: Vsi. Ampak ne prav na moje ime v bistvu, ker ne moreš neki, imaš določene rime ampak – /bolj zaradi porekla, ker itak priimek pove, iz kje sem/ (G60).

J: Načeloma sva zdaj pri koncu, a bi rad še karkoli povedal, dodal, kakšne misli za konec?

E: Jaz res /nisem imel nobenih takih negativnih srečanj/ (G61). Tu res ni bilo tega. Bile so izjeme, ampak, pol ga pa 'ubiješ' – ko on reče, da je čistokrven, pa pove priimek, pa mu rečem, 'To je švabsko prezime, veš. Sam kljukico ste dodal gor.' Slovenci kot narod, oni so bili vedno nekaj posebnega. Oni so bili mala Švica na Balkanu. Oni so bili vedno neki svoji. Samo to je izmišljena nacija. Ko gledaš ta del, Italija, Madžarska, Avstrija, to je mešanica, nimaš čistokrvnih, mogoče 10%. Ampak ja, tudi moji starši so me čisto drugače učili, niso me silili v nobeno vero. Ta vera pa odnosi pa to, to je /sve počelo po vojni, po razpadu Jugoslavije, po tom prokletom ratu', po tem so se začel eni in drugi umikat stran, do takrat pa tega ni bilo, nobenega ni brigalo/ (G62). Moje mišljenje – /zakaj bi se jaz moral spreminjat, da bi se jaz lahko z nekom družil/ (G63). /Jaz sem, to kar sem/ (G64). 'Budi to, što jesi'. Pa /zaradi mene, če se noben z mano ne družo. Ti daješ svoj ponos, gaziš po sebi, da se z nekom družo. Zakaj? To je meni čisto glupo/ (G65).

J: Dobro povedano, ja. Okej, mislim, da sva vse zdaj. Samo še vprašanje, če se ti zdi, da sem pokrila vsa pomembna področja?

E: Si, dobra so vprašanja, ker v bistvu tema je ful odlična, to je tema, k ji nikoli ni konca. Vsak ma svojo izkušnjo – jaz v [kraj bivanja] nisem imel nobenega konflikta zaradi imena ali karkoli. Jaz se spominim v srednji šoli – dobro, v srednji šoli je pa bilo že več takih, [mesto] je bil pa poseben. Ena sošolka, njena famijija, so bili katoliki veliki, Tuđmanova slika na steni in ni šans, da se ona družo s Srbom ali muslimanom. Ampak se je vseeno družila, ker ona je bila čisto normalna, starši pa niso bili. V javnosti ja, ampak v stanovanju, kaj se je dogajalo...

J: A je bilo še kaj takega pol v [mestu], kar bi izpostavil?

E: Ne, v bistvu ne.

J: Okej, potem je pa to to.